

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

KUUES ISTUNGJÄRK

15.–16. mai 1990

SISUKORD

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU KUUES ISTUNGJÄRK ESIMENE ISTUNG

15. mai 1990.....	3
1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal	3
Istungjärgu päevakorra kinnitamine	7
A. Rüütli informatsioon Leedu Vabariigi, Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi ülemnõukogu esimeeste 1990. aasta 12. mai kohtumise tulemustest	15
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra kehtivuse pikendamine	22
1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal	25

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU KUUES ISTUNGJÄRK TEINE ISTUNG

16. mai 1990.....	36
1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal	36
Seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" teine lugemine	39
Seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" kolmas lugemine.....	105
1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal	110

**EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU
KUUES ISTUNGJÄRK
ESIMENE ISTUNG
15. mai 1990**

1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal

Juhataja (Ü. Nugis)

Kuuenda istungjärgu päevakorra arutamise juurde on mul mõningad teadaanded ja me kuulame ära ühe kõne.

V. Lebedev

Viimase kolme päeva jooksul toimusid Tallinna ja vabariigi töökollektiivides koosolekud, millistel arutati vabariigi Ülemnõukogu viimaseid otsuseid. Erilist nõrdimust, eriti terava negatiivse reageeringu kutsus esile sümboolikaseadus. Töökollektiivides on võetud vastu otsus Tallinna linna töökollektiivide esindajate kohtumise kohta vabariigi Ülemnõukogu juhtkonnaga. See kohtumine, nagu palusid edasi anda töökollektiivid, on määratud tänaseks, kella 16.00. Ja töökollektiivid väga palusid, et nende esindajatega kohtumises osaleks Ülemnõukogu juhatus: Ülemnõukogu esimees hr. Rüütel, lugupeetud spiiker hr. Nugis, saadikud Marju Lauristin ja Viktor Andrejev. Ma kordan veel kord: väga paluti olla kell 16 siinsamas väljakul Toompea lossi ees. Ma tahan samuti paluda nii vabariigi kui asjade valitsuse juhtkonda teha nii, et väljak oleks vabastatud transpordist, ära hoidmaks mittevajalikke ekstsesse.

Juhataja

Suur tänu! Seda küsimust arutati eilsel Ülemnõukogu Presiidiumi istungil, mille kohta ma annan selgituse. Ülemnõukogu Presiidium otsustas, et täna kell 4 algavaks töötajate miitinguks vabastatakse tõepoolest Lossiplats selleks, et vältida ekstsesse, nagu ütles ka saadik Lebedev. On ära märgistatud see joon, mida peetakse sobivaks. See on tähistatud vaaside asetusega, mis praegu asuvad Lossi platsil. Ei ole lubatud minna ka Lossiaeda ega tule kõne alla ka sisenemine

lossi, peale ühe erandi, millest ma räägin. Ülemnõukogu Presiidium leiab, et miitinguliste esindajad peaksid omapoolsed nõudmised, pretensioonid ja palved vormistama kirjalikult. Ülemnõukogu saadik Sergei Sovetnikov, presiidiumi liige ja rahvussuhete komisjoni esimees, tuleb kella 16-ks välja, läbirääkimistel temaga me palume moodustada miitingulistest 3–4-inimeseline delegatsioon. See delegatsioon võetakse lossis vastu ja temaga arutatakse kõik probleemid läbi. Mitte ükski Ülemnõukogu juhatusest, kaasa arvatud Ülemnõukogu esimees, tänavale miitingule esinema ei tule. Selline on Ülemnõukogu Presiidiumi otsus ja sellega palutakse arvestada. Teistsuguseid variante kõne alla ei võeta.

V. Lebedev

Ma tahan esitada küsimuse: kas Ülemnõukogu juhtkonnal, s.t. härradel Rüütli ja Nugisel ja kahel juhataja asetäitjal on kavas võtta vastu töökollektiivide esindajad, just nimelt esindajad?

Juhataja

Esialgne otsus oli selline, et au vastu võtta töökollektiivide esindajad on ainult mul. Kuid siiski jättis Ülemnõukogu Presiidium omale ka võimaluse täna töö korras arutada, kas Ülemnõukogu Presiidiumi poolne koosseis võiks olla ka laiem. Praegu ei ole mul õigust ja volitusi nimetada suuremat koosseisu, kuid ma oletan, et see võib olla tõepoolest suurem.

J. Telgmaa

Ülo Nugis, mul on teile niisugune küsimus: milline organ võtab enda peale ühiskondliku korra garanteerimise sellel miitingul? Teatavasti 9. mail demonstratsioonil ei tulnud toime ühiskondliku korra säilitamisega isegi mitte sõjavägi.

Juhataja

Ülemnõukogu Presiidiumisse oli palutud ka kõigi organite esindajad, kelle kohustuste hulka jäi õiguskorra tagamine. Peavastutaja on Eesti Vabariigi Siseminister ja siseminister isiklikult kandis ette, et neid vigu, mis said võimalikuks 9. mail, ei korrata. Vajalikud jõud selleks on mobiliseeritud. Sergei Sovetnikov!

S. Sovetnikov

Ma siiski palun tungivalt, et kohtumisest võtaks osa Ülemnõukogu esimees. Meie ise, meie juhtkond ignoreerisime kahjuks kõiki 9. mai poliitilisi üritusi, mis olid seotud võidupühaga ja kui me ka täna ei lähe kohtuma Tallinna tööliste ja töötajatega, siis oleks see lausa ebaeetiline ja inetu. Ma ei räägi isegi poliitilistest järeldustest. Ei tea, mida me pelgame? Noh, pöörduvad töölised valitsuse, meie presidendi poole, ja ma mõtlen, et oleks otstarbekas päevakorra arutamisel alustada homset päeva nende nõuete ja selle pöördumise läbiarutamisest, kuna meil pole õigust veeretada kogu vastutust Arnold Rüütli õlgadele. Meie teiega, kõik, kes me siin istume, oleme süüdi sellises väga keeruliseks kujunenud poliitilises olukorras. Ja me peame leidma väljapääsu ning soovitama oma esimehele, mida ta peaks täna esitatavatele nõuetele vastama.

Juhataja

Suur tänu! Härra Sovetnikov on presiidiumi liige ja võttis osa ka arutelust ning on selge, et mul ei ole volitusi praegu midagi juurde lisada. Hr. Sovetnikovi, presiidiumi liikme poolt tehtud ettepanekut arutatakse kindlasti tema enda osavõtul.

I. Hallaste

Mul on informatsioonilist laadi küsimus. Kas selle miitingu korraldamiseks on olemas luba Tallinna linnavalitsuselt, ja kui selline taotlus on esitatud, siis mis kuupäeval ja kelle allkirja see kannab?

Juhataja

Tõsi, eilsel presiidiumi istungil esines ka linnapea hr. Aasmäe ja minul jäi selline mulje, et sellist luba ei ole saadud, et luba ei ole taotletud. Me selgitame need asjaolud välja ja Ülemnõukogule saab teatatud täpselt, kas on luba taotletud ja kuidas linnavalitsuse sellele reageeris.

T. Kallas

Ma ütlen vaid kaks momenti. Rääkida süü koosseisust, milles me kõik süüdi olevat, on enam kui naljakas. Kuivõrd on üldse Eesti, Leedu ja Läti rahvas oma sümboolikas süüdi. No see n.-ö. miiting on ju analoogiline mullusega! Ka mullused streigid ja kõik sellele järgnev toimus just

täpselt samuti. Ajend selleks oli meie sümboolika. Nagu me teame, tuleb Moskvast arutusele varsti presidendi au ja väärkuse kaitse küsimus. Igatahes mullu meie Ülemnõukogu esimehe au ja väärkuse ei olnud kaitstud nende küllalt jämedate rünnakute eest, mida ta pidi Kadriorus nädala jooksul kannatama. Kas täna garanteeritakse see? Ja kui ei, siis mina ei pea vajalikuks Arnold Rüütli viibimist sellisel kohtumisel.

Juhataja

Suur tänu! Võib-olla me teeme niimoodi, et me siiski sellel teemal väga pikka diskussiooni praegu pidama ei hakka, ärgem rohkem esitagem neid tellimusi. Miiting toimub olenemata sellest, kas taotleti luba ja kas luba anti. Minu palve on edasi antud vastavale teenistusele ja ma saan kohe teile teatada, kuidas sellega lood on. Kuidas meie käitume, seda me otsustame siis, kui me oleme päevakorra kinnitanud.

V. Pohla

On olemas väga lihtsad ja elementaarsed õiguskorra põhimõtted, mida me peame järgima. Kui selleks miitinguks ei ole taotletud luba või kui selleks miitinguks ei ole antud luba, siis on täiesti selge õiguspõhimõtte järgi, et mingisugust kohtumist selle miitingu esindajatega ametlikul tasemel olla ei tohi. See on vastuolus õiguskorraga. Nii et enne tuleb need küsimused selgitada, kas see on sanktsioneeritud miiting või mitte. Ja kui ei, siis mitte mingisugust kohtumist selle miitingu esindajatega olla ei saa.

Juhataja

Palun, lepime siiski praegu selle teadmisega, et selgitatakse täpselt välja ja kantakse Ülemnõukogule ette. Vägagi võimalik on niisugune variant, et luba on taotletud ja luba on saadud.

V. Lebedev

Ma juba kuulen tagantpoolt hääli, et see on minu kolmas sõnavõtt. See pole sõnavõtt, see on vaid täpsustus. Mulle tundub, et paljud kolleegid ei mõistnud minu poolt tehtud avaldust. See pole miiting! Ma toonitan: see pole miiting, ning seepärast ma mõtlen, et ei ole vaja ka luba küsida

härra Rüütli ja Ülemnõukogu juhtkonnaga kohtumise korraldamiseks linnapea ja Siseministeeriumi juhtkonna käest. Siin miitingut ei tule.

Juhataja

Sellega loeme selle teema arutelu hetkel lõppenuks. Lubage mul minna teadaannete juurde.

Ennast palub registreerida kristlik-demokraatlik saadikurühm. Saadikurühma ideoloogia aluseks on Eesti Kristlik-Demokraatliku Liidu programm ja saadikurühma esimeheks on Mart Laar. Liikmed on Illar Hallaste, Enn Tupp, Villu Jürjo, Andres Ammas, Andrei Prii ja Mart Laar. Samal ajal teatab kristlik-demokraatlik saadikurühm, et seoses selle rühma moodustamisega vabariiklik saadikute rühm on oma tegevuse lõpetanud.

Samal ajal teatab liberaal-demokraatlik saadikurühm oma olemasolust. Saadikurühma on ühinenud ametlikult registreeritud Eesti Liberaaldemokraatliku Partei liikmed. Poliitilised põhimõtted on väljendatud selle partei esimeses programmis, mis on ka lisatud. Teatatakse samuti, et Enn Põldroos, Heinz Valk, Teet Kallas ja Jaak Jõerüüt ei kuulu enam loomeliitude saadikute rühma ja Jüri Põld õigusliku järjepidevuse saadikute rühma. Liberaaldemokraatliku saadikurühma esimees on Jaak Jõerüüt ja aseesimees on Heinrich Valk. Liikmed: Jaak Jõerüüt, Teet Kallas, Tiit Käbin, Enn Põldroos, Jüri Põld ja Heinrich Valk.

Härra Uluots, kes esindab sõltumatuid demokraate, teatab meile, et nende saadikugrupi esimehe teiseks asetäitjaks on valitud härra Juhan Telgmaa ja see on sellel põhimõttel, et esindada põllumehi meie poliitilises elus.

Teadaanded, mis puudutavad komisjonide või saadikurühmade tööd, saab teile edasi antud enne vaheajale minekut.

Istungjärgu päevakorra kinnitamine

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Lubage asuda kuuenda istungjärgu päevakorra juurde. Sellega seoses lubage mul teile anda mõningad selgitused.

Seoses 9. maiga ja juba hiljem kinnitatud viienda istungjärgu päevakorraga olime me sunnitud pikendama viiendat istungjärku ning me oleme praegu rütmist väljas. Minul on teile, lugupeetud Ülemnõukogu, selline ettepanek, et istungjärgu päevakorra kinnitamisel me võtaksime arvesse seda, et kuues istungjärk tuleks läbi viia kahe päevaga ja sellisel juhul me saaksime seitsmenda istungjärguga alustada järgmisel esmaspäeval.

Vastavalt veel praegu kehtivale ajutisele töö- ja kodukorrale varem päevakordadesse kinnitatud teemad kanduvad edasi ja neid ei peaks põhimõtteliselt iga kord arutama järgneva päevakorra vastuvõtmisel. Näiteks, meil on päevakorda kinnitatud juba päris esimestest istungjärgudest IME-ga seonduvad probleemid. Vajalikke eelnõusid, projektdokumente meile valitsuse poolt esitatud ei ole ja sellepärast ma paluksin teie nõusolekut mitte pakkuda seda päevakorda. Meil on samamoodi kinnitatud päevakorrapunkt, mis peaks kajastama vähemuse õigusi. Ma värskendan teie mälu ka selles, et selline seadus on juba olemas ja kui see seadus ei vasta meie tänase päeva nõuetele, siis sellisel juhul tuleks esitada ka selle kohta vajalik seaduseelnõu. Seda ei ole täna esitatud.

Meil jäi viiendast istungjärgust arutamata Eesti valitsemise ajutine kord. Samas tahaksin veel teid informeerida, et meil on vastu võetud küll pöördumine Vene Föderatsiooni rahvasaadikute kongressi poole, kuid ei ole ära otsustatud delegatsiooni suurus ja koosseis. Me arutasime seda küsimust eile presiidiumis. Tõsi, laekunud on seni ainult kolm kandidaati saadikurühmade poolt ja otsus oli selline, et Vene Föderatsiooni rahvasaadikute kongressile ei sobi minna ilma kutsumata. Selleks tuleb kõigepealt klaarida vahekorrad Vene Föderatsiooni rahvasaadikute kongressi organiseerijatega ja selle põhjal alles selgub, kas meie delegatsiooni võetakse vastu ja kui võetakse, kes sinna peaksid kuuluma. Nii et me praegu delegatsiooniga ei tegele nii kaua, kui presiidiumi poolt määratud inimesed selgitavad seda küsimust, kas meid oodatakse kongressile, ja kui oodatakse, millal sõidetakse ja millises koosseisus.

Presiidiumi istungil eile arutati ka neid küsimusi, mis puudutavad Ülemnõukogu saadikute välissõitude aruandlust. Näiteks eile härra Sovetnikov tõstis üles küsimuse, et Marju Lauristin, kes hiljaaegu oli välissõidus Ameerikas, peaks andma Ülemnõukogus aruande. Üldiselt teile teadmiseks, et sõidetakse praegu palju, paljudel saadikutel on oma missioonid täita väljaspool Eesti Vabariigi piire ning presiidium on sellisel arvamusel, et üldisi reisimuljete või ametisõitude kuulamisi Ülemnõukogus ei ole otstarbekas läbi viia. Praegu on otsus selline, et presiidium kuulab ära ja kõik, kes huvi tunnevad, võivad presiidiumisse kuulama tulla, kuid kõikidel

saadikurühmadel on õigus nõuda aruandlust iga välissõidus olnud saadiku käest ja sellisel juhtumil lepitakse töökorras kokku. Nii et istungi ajal reisimuljete andmist ei toimu.

Lubage nüüd asuda päevakorra kinnitamise juurde.

I. Fjuk

Lugupeetud eesistuja! Ma sain aru, et see selgitus välissõitude hilisema aruandluse kohta on Ülemnõukogu Presiidiumi otsus või vähemalt seisukoht. Samas ma ei saa olla nõus taolise probleemiasetusega, kuivõrd tuleks ikka vahet teha eraviisiliste sõitude, näiteks välisfondide poolt kaetud sõitude, ja nende sõitude vahel, mida tehakse Eesti Ülemnõukogu ülesannete ja volitustega. Viimaste suhtes oleks aruandlus kohustuslik, eraviisiliste sõitude suhtes aruandluse nõudmine on kohatu.

Juhataja

Suur tänu! Kui me nüüd õieti mõistame, mida endast peab tähendama eraviisiline sõit, siis sellisel juhtumil Ülemnõukogul ei peaks olema vähimatki pistmist. Iseküsimus on see, kas Ülemnõukogu töö ajal üldse on sobiv erasõitudel käia, neid tuleb teha puhkuse ajal. Mis puutub aga ametlikke sõite nendel tingimustel, et see on Ülemnõukogu lähetusega, siis sellisel juhul tundub Ignar Fjuki ettepanek olevat loogiline, kuid presiidium seni jäi sellele seisukohale, et igal Ülemnõukogu liikmel on õigus saada selgitusi või täielikku ülevaadet iga sõidu kohta, kuid see toiming ei pea toimuma istungi aja arvelt. Muid erinevusi ei ole, kuid Ülemnõukogu Presiidium eeldab seda, et kui on vaja saada üksikasjalik aruanne ühest või teisest sõidust, siis see toiming saab toimuma väljaspool istungite läbiviimise aega.

V. Lebedev

Ma nõustun täielikult oma kolleegi, lp. saadiku Ignar Fjukiga. Ma tahan küsida asespikeri saadik Lauristini käest vastust küsimusele: milline oli sõidu eesmärk? Kui see kandis isiklikku, eraviisilist iseloomu, kui ta käis Rahvarinde liidri või Ülemnõukogu saadikuna, on see üks küsimus. Kuid Ülemnõukogu asespikeri välisreis – see ei ole lihtsalt reasaadiku sõit. Spiikeri asetäitja on oma staatusest küllalt kõrge ning esinduslik ametikoht, seepärast ma tahaksin kuulda saadik Lauristini vastust.

Muuseas, veel üks moment: ma arvan, et kui saadik Lauristin sõitis kui Ülemnõukogu juhataja asetäitja, siis leian, et igal saadikul on õigus paluda sellise tasemega isikut, kes on sooritanud sellise sõidu, anda aru Ülemnõukogu istungil.

Juhataja

Ma palun ikka tähelepanelikult kuulata seda, mida mul on öelda Ülemnõukogule. Ma kordan veel kord. Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht on, et plenaaristungite ajal ei esitata aruandlusi, ja kui konkreetsel juhul, näiteks võrdsete õiguste saadikurühm soovib saada täpset aruannet Marju Lauristini sõidust, siis palun leppida kokku temaga töö korras ja ta annab teile põhjaliku aruande.

U. Ugandi

Ma juhin teie tähelepanu sellele, et tänane päevakord tõepoolest ei käsitle Marju Lauristini sõitu Ameerikasse. Meie hulgas on veel terve rida teisi, kes on teistes riikides käinud. Kui me hakkame seda kõike arutama, siis me täna päevakorra juurde ei jõuagi.

Juhataja

Suur tänu! Näete, meid on juba kaks, kes nii arvavad.

V. Jermolajev

Ma tahan siinolijale meelde tuletada, et eile avaldati NSV Liidu presidendi seadlused, mis tunnistavad Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul 30. märtsil ja 8. mail vastu võetud dokumendid kehtetuteks. Ei ole saladus, et töökollektiivides, kus eelmisel ja sel nädalal on viidud läbi miitinguid, kõlavad Eesti NSV Ülemnõukogu aadressil nõudmised tühistada vastuvõetud otsused. Samad nõudmised kõlavad ka Kesktelevisioonis eile kogu rahvale ettelõetud dokumentides. Seepärast toetan ma rahvasaadik Sovetnikovi ettepanekut: lülitada see küsimus istungjärgu päevakorda ja vaadata see läbi koos otsuse vastuvõtmisega.

Juhataja

Me arutame vajaduse korral ka seda küsimust, kuigi me peaksime omale teadmiseks võtma, et Nõukogude Liidu presidendil on oma arvamus ja oma õigus ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on oma õigus.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Presiidium on oma ettepaneku teinud, see on teil kirjalikult käes. On tehtud ettepanek kahe saadiku poolt, Sergei Sovetnikovi ja Viktor Jermolajevi poolt, arutada teemat, mis puudutab presidendi ukaasi meie 8. mai otsuse kohta. Ei, kirjalikult pole esitatud, sellepärast niikaua, kui kirjalikku ettepanekut pole, pole mul ka midagi hääletusele panna. Mul on olemas kirjalik ettepanek Ülemnõukogu saadikult Klavdia Sergijlt, mida ma tahan teile ette lugeda ja kommenteerida. Klavdia Sergij palub lülitada päevakorda punktid, mille sisu puudutaks valitsuse tööd majandusliku ja sotsiaalse arengu seisukohalt. Millised on valitsuse seaduseelnõud, mis tulevad esitamiseks Ülemnõukogule. Ma informeerin teid, lugupeetud Ülemnõukogu ja isiklikult saadik Klavdia Sergij, selles, et täpselt sellelaadiline päevakorrapunkt on valitsusel kavandatud, kuid ta palub ajaliselt seda teemat arutada mitte varem kui seitsmendal istungjärgul – teema on tähtis, mahukas ja senini presiidiumi poolt läbi vaatamata. Nii et valitsus nimetab seda teemat valitsusprogrammi läbivaatamiseks, mis sisuliselt langeb kokku Klavdia Sergij ettepanekuga. Me otsustasime, et me vaatame need teemad läbi neljapäevasel korralisel presiidiumi istungil ja tõenäoliselt tuleksid nad seitsmenda istungjärgu päevakorda pakkumiseks. Minu küsimus on konkreetselt Klavdia Sergijle: kas ta nõustub sellise küsimuse asetamisega või nõuab ta oma ettepaneku hääletamisele panekut kuuenda istungjärgu päevakorda?

K. Sergij

Ma olen nõus küsimuse sellise asetusega Eesti NSV valitsuse poolt.

Juhataja

Lisaks Ülemnõukogu Presiidiumi poolt pakutud päevakorrale, mis on teie ees, on täiendav ettepanek, mis on kirjalikult esitatult selline: lülitada päevakorda teema, loen ta vene keeles ette, et mitte eksida tõlkega: "Palume lülitada Eesti Vabariigi kuuenda istungjärgu päevakorda küsimus Tallinna töötajate avaldusest ja president Gorbatšovi viimastest seadlustest". Lugupeetud Ülemnõukogu, kes on selle punkti päevakorda lülitamise poolt? Palun hääletada! Mis oleks halba sellest, kui me pärast paneksime nad koos hääletamisele? On sellega rikitud reglementi? Ülemnõukogu Presiidiumi poolt pakutud päevakord on ju teil käes. Kui selline lähenemise nurk ei sobi, siis hääletame sellises järjekorras, nagu on traditsiooniks muutunud.

I. Hallaste

8. mail võtsime vastu seaduse Eesti sümboolikast ja selle seadusega rakendasime Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse § 2, milles on öeldud: Eesti maa-ala on lahutamatu tervik. Lähtudes sellest, esitab õigusliku järjepidevuse saadikurühm ja kristlik-demokraatlik saadikurühm otsuse projekti territoriaalseid muudatusi puudutavate seadusandlike aktide tühistamise kohta. Teatavasti 1945. ja 1957. aastal on vastu võetud Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused, millega anti ära üks osa Ida-Virumaast ja anti ära ka Petseri maakond. Otsuse projekt on esitatud ka õiguskomisjoni esimehele Tõnu Antonile ja ma esitan selle kohe ka juhatajale.

Juhataja

Härra Illar Hallaste! Kui me oleme otsustanud lülitada päevakorda seaduseelnõu "Eesti valitsemiskorra alustest", kas siis see teema võiks ka mahtuda selle pealkirja alla?

I. Hallaste

Austatud juhataja, ma arvan, et seaduste tühistamine peab olema eraldi otsusega, seda ei ole vaja teha seadusega valitsemise ajutisest korrast. Kui see ei mahu kuuenda istungjärgu päevakorda, tähendab, me ei jõua läbi arutada tänase päeva jooksul, siis sellisel juhul lükata edasi järgmisele esmaspäevale.

Juhataja

Lugu on sellelaadiline, et teema ei ole korralikult ette valmistatud, ta ei ole kirjalikult kahes keeles välja jagatud. Mul oleks siiski ettepanek mitte nõuda antud teema lülitamist kuuenda istungjärgu päevakorda, vaid valmistada ette kõikidele nõuetele vastavalt ja teha ettepanek seitsmenda istungjärgu päevakorda lülitamiseks.

A. Veetõusme

Hr. juhataja, austatud saadikud! Mul on teile tungiv palve panna konkreetselt hääletusele presiidiumi ettepanek päevakorra kohta ja teine ettepanek, et mitte enam võtta päevakorda. Sest on selge, et me lihtsalt ei jõua niikuinii. Ja kui me need kaks punkti ära hääletame praegu, siis ma arvan, et me saame oma tööga edasi minna.

Juhataja

Suur tänu! Ma samal ajal juhin tähelepanu nendele Ülemnõukogu liikmetele, kes järjekordselt sõna paluvad. Teie hulgas on palju neid, kes mulle aeg-ajalt märkusi teevad, et minu juhtimise stiil on liiga liberaalne ja ma liiga palju luban tarbetuid avaldusi. Mõelgem selle üle, võib-olla ehk langeb ära täna vajadus sõnavõtuks.

A. Maarend

Mul on tõesti järjekordselt ettepanek seoses reglemendiga. Me oleme raisanud pool või kolmveerand tundi. No võib-olla see esialgne mõttevahetus oli ka vajalik, aga me pole jõudnud korralikult päevakorra arutamisele. Ma juhiksin tähelepanu ajutise reglemendi § 3 lõikele 4, kus on öeldud: ettepanekuid istungjärgu päevakorra kohta võivad teha Ülemnõukogu Presiidium ja Ülemnõukogu liikmed. Arutamisele võetakse vaid need ettepanekud, mis on Ülemnõukogu juhatajale enne istungjärgu algust kirjalikult esitatud. Mul on küsimus: millised on need ettepanekud, mis on enne kella 11, kui meil algas istungjärk, kirjalikult esitatud Ülemnõukogu juhatajale lisaks presiidiumi ettepanekule? Tutvustada kõiki neid korraga ja arutada nad läbi, hääletada läbi ja lõpetada kohapealt igasuguste ettepanekute ja jooksvalt igasuguste kirjalike ettepanekute tegemine päevakorra suhtes, kuna see ei käi reglemendiga kokku.

Juhataja

Suur tänu! Ma usun, et kellelgi ei maksa kahelda selles, et mul jääks puudu resoluutsusest või otsustusvõimest. Samal ajal tuleb siiski selgelt aru anda, et Ülemnõukogu ei ole mitte üks inimene, vaid terve grupp inimesi. Ma veel kord kutsun üles mitte käituma selliselt, et kõigepealt keegi avab skoori, unustab ära, et ta ei ole mitte ainukene Ülemnõukogu liige, tekitab tarbetu diskussiooni ja siis lõpus veel juhib karmilt tähelepanu, et palume lõpetada see tegevus. Ka see ei ole eriti kena.

J. Põld

Mul on ettepanek võtta esitatud päevakorra projekt aluseks. Kuid tahaks juhtida 3. päevakorrapunkti, s.t. seaduseelnõu Eesti valitsemise ajutise korra alustest teise lugemise puhul teie tähelepanu meie 30. märtsi otsusele, kus me deklareerisime ühiselt koostöö valmidust Eesti

Kongressi ja Eesti Komiteega. Sellest tulenevalt mul on ettepanek selle päevakorra seaduseelnõu lugemise juurde kutsuda ka kõik Eesti Komitee liikmed.

V. Lebedev

Ilmselt peaksime olema kõik tänulikud meie spiikerile Ülo Nugisele tema tolerantsuse, rahu ja kindluse eest, mida ta meie küllalt tormilises parlamendis ilmutab. Nüüd aga tahaksin ära märkida mõningate saadikute sallimatust oma kolleegide suhtes. Lugupeetud saadik Illar Hallaste tegi ettepaneku. Järgnesid repliigid selle kohta, et tema ettepanek ei ole vormistatud kirjalikult ning pole esitatud kahes keeles. Kui me juba kord oleme objektiivsed – aga olla objektiivsed on meile hädavajalik –, siis meenutagem, kuidas me võtsime vastu sümboolikaseaduse. Me võtsime ta vastu kuulmise järgi, ilma kirjaliku tõlketa, kuid võtsime vastu, ja kõik, s.t. enamus saadikuid aplodeeris. Nüüd aga esitatakse lugupeetud Hallastele pretensioone, et ta pole oma ettepaneku esitanud kirjalikult ja kahes keeles! Olgem siis korrektsed. Tänan!

K. Koha

Kõigepealt: hr. Lebedevil oleks aeg eesti keel ära õppida. Teiseks, mul on tungiv palve, majanduskomisjon peab täna tegema tõsist tööd. Häälätame need kolm päevakorrapunkti, mis on käinud läbi presiidiumist, ja hakkame tööle! Tõesti, aeg on raha.

Juhataja

Suur tänu! Asugem siis hääletuse juurde. Ja selle kohta mõned kommentaarid väga lühidalt. Nagu te kõik aru saate, kõige mahukam päevakorrapunkt ja kõige tähtsam on kolmas: seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" teine lugemine. Oleks väga kena meist, lugupeetud Ülemnõukogu, kui me suudaksime sellele päevakorrapunktile pühendada kaks istungit, s.t. praktiliselt terve homse päeva. Samas, nagu te kõik teate, meie ajutise töö- ja kodukorra kehtivus lõpeb täna õhtuks. Arvesse võttes mõningaid objektiivseid ja võib-olla ka mitteobjektiivseid põhjusi, on meil täna siiski teile suur palve, et me pikendaksime praegu kehtivat ajutist töö- ja kodukorda. Ilmselt pannakse täna komisjonides asjad paika, ja kui meilt ei nõuta kolmandat lugemist, siis seitsmendal istungjärgul saab ta vastu võetud.

Ja otsustamise kord on nüüd järgmine. Kõigepealt me paneme hääletamisele presiidiumi poolt pakutud päevakorra projekti, siis me hääletame läbi ühe pakkumise, mis on saabunud saalist. Me

oleme tänulikud Hillar Hallastele, et ta siiski ei nõua oma ettepaneku hääletamisele panekut ja selle juurde tullakse hiljem. Kui kõik lodusalt läheb, siis täna me töötame lõunani ja peale lõunat töötavad komisjonid ning homme saab kahel istungil töötatud päevakorra kallal. Ja nüüd: kes on selle poolt, et kinnitada Ülemnõukogu kuuenda istungjärgu päevakord selliselt:

1. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimehe Arnold Rüütli informatsioon Leedu Vabariigi, Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogude esimeeste k.a. 12. mai kohtumise tulemustest.
2. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra kehtivuse pikendamine.
3. "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" 2. lugemine? Palun hääletada! Poolt on 77 saadikut, vastu ei ole keegi, erapooletuks jäid 4.

Lugupeetud Ülemnõukogu, kes on selle poolt, et lülitada täiendavalt päevakorda teema, mis puudutab Tallinna töötajate avaldust ja Nõukogude Liidu presidendi Gorbatšovi ukaasi? Ma loen vene keeles ette: "Palun lülitada Eesti Vabariigi kuuenda istungjärgu päevakorda küsimus Tallinna töötajate avaldusest ja president Gorbatšovi viimastest seadlustest." Palun hääletada! Poolt on 16 saadikut, vastu 60. Erapooletuks jäid 6. Seega on kuuenda istungjärgu päevakord kinnitatud.

A. Rüütli informatsioon Leedu Vabariigi, Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi ülemnõukogu esimeeste 1990. aasta 12. mai kohtumise tulemustest

Juhataja

Võime 1. päevakorrapunkti juurde asuda. Selleks on Arnold Rüütli informatsioon Leedu Vabariigi, Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi ülemnõukogude esimeeste k.a. 12. mai kohtumise tulemustest.

A. Rüütel

Lugupeetud rahvasaadikud! Ma arvan, et tänane meie istungi käivitamine on kujukaks näiteks sellest, milline pingeline olukord praegu vabariigis valitseb. See on sisuliselt selle pingete rea järg, mis on juba poolteist-kaks aastat Eestimaal olnud ja millele on alus pandud aastakümneid tagasi, s.t. 1940. aastal alustatud sündmuste ahelaga. Ja põhjus, miks oli vaja kokku tulla kolme

vabariigi ülemnõukogu esimeestel, seisnebki selles, sest see sündmuste rida, millest oli juttu, oli jooksnud tänaseks praktiliselt ummikusse. Ma pidasin vajalikuks, et on tarvis omavahel nõu pidada, kuivõrd meie rahvastel on ühine ajalugu ja me oleme üle elanud selle ajaloo vältel praktiliselt ühiselt kõik need mured ja raskused, mis on ka meil olnud. Arvestades, et Leedus lähema nädala, poolteise-kahe vältel seisab ees täielik kriisi seisund. Landsbergise informatsiooni alusel jääb tööta umbes 300 000 inimest, aga see ei ole mitte üksinda mured, raskused ja traagika Leedu rahvale, vaid tervikuna kogu poliitilisele protsessile Nõukogude Liidus ja võib isegi öelda, ka maailmas. Sellepärast, et see näitab seda joont ja suunda, mida teostatakse praegu perestroika, ühesõnaga ühiskonna demokratsiseerimise käigus Nõukogude Liidus. Ja kuivõrd ähvardusi oli jagatud ka Eestile, samuti ka Lätile, siis me leidsime, et tõepoolest on vaja mõtteid vahetada ja koos neid asju arutada, sest tegemist ei ole ühe üksiku vabariigi või üksikisikuga, on siis jutt näiteks Landsbergisest või minust või kellestki teisest, kelle nimel on öeldud väga palju mitmesuguseid raskeid mõtteid ja väljaütlemisi. Tegemist on sügava ühiskonnas toimuva protsessiga, mida üksikisik praktiliselt ei ole võimeline muutma. Ja kõik need ettepanekud, mis on tehtud praegu Moskvast, ei ole lihtsalt enam reaalsed olnud.

Milliseid ettepanekuid on tehtud Moskva poolt, sellehulgas presidendi poolt? Et on vaja täiustada föderatsiooni ja paluti teha meie ettepanekuid selles osas. Ma ütlesin seda Mihhail Gorbatšovile, ka teistele tema kaaskonda kuuluvatele juhtivatele meestele, et kui oleks esitatud näiteks 1988. aastal selliseid ettepanekuid, siis oleks see võib-olla reaalne olnud. Kuid praegu ei ole see enam reaalne, sellepärast et möödunud poolteist-kaks aastat on tõestanud, millise võitlusega on tarvis ühiskonda demokratsiseerida. Ja kogu aeg me leiame nii tugevat vastuseisu, et lihtsalt me väsimise ära selle protsessi realiseerimisel.

Sellest tulenevalt me oleme jõudnudki sellise etapi või momendini välja, kus me täiesti avalikult ja otse oleme väljendanud oma eesmärgi, sest me ei leia, et meie rahvuskultuur ja majandus võiks areneda nendes tingimustes edasi nagu ta on praegu, ja jätkuks samasuguse võitluse tingimustes, kusjuures meil ei ole mingisugust garantiid, et näiteks poole aasta või aasta pärast, kui meile on antud ka mingisugused vabadused, et see kõik ei muutu. Ja palju veel teisi väga otsekoheseid ütlemisi, mida ma olen otse välja öelnud Mihhail Gorbatšovile ja teistele. Eile toimus jutuajamine veel Jakovleviga telefoni teel. Palusin edasi öelda, et meie kolme vabariigi ülemnõukogu esimehed soovime ja teeme ettepaneku veel sellel nädalal kohtuda Mihhail Gorbatšoviga, selleks, et me kolm kõik koos ütleksime välja oma seisukohad ja et on vaja siiski ühine otsus ja seisukoht

avaldada Balti riikide küsimuses. Ja ütlesin veel seda, et vastuvõetud dokumendid, mis on ka nendele välja saadetud originaalina, allkirjadega, väljendavad täielikult selle kolme rahva taht ja olukorda, mis on tekkinud nende aastakümnete vältel, ja et sellest ei ole võimalik meil taganeda.

See, mis on tänaseks planeeritud näiteks siin Toompeal, üritused, millest oli täna hommikul juttu, see on meile väga tuntud olukord. Isiklikult olen ma neid kohtumisi, mida nõutakse praegu minult, tundidepikkustena läbi elanud, kui me streigikomiteega kohtusime viis tundi, seitse tundi järjest ilma püsti tõusmata, raskete ähvarduste saatel, mis esitati minule eelkõige isiklikult, nagu oleks mina ainukene autor kõikidele nendele sündmustele, mis on Eestimaal kõigi nende aastakümnete jooksul toimunud ja samal ajal ka viimaste kuude ja poolteise aasta vältel. Ja seda võis oodata ka 9. mail, võidupühal. Kui mina oleks olnud seal väljakul osalemas nendes üritustes, oleks ma kohanud samasugust suhtumist ka seal. Ja see oligi üks põhjus, miks me ei osalenud seal – ei Savisaar ega keegi teine.

Meil toimus jutuajamine meie Ülemnõukogu saadikutega, kellest enamus istub praegu siin. Ma rääkisin kõik meie seisukohad kõige heatahtlikumas vormis teile ju ära. Ma pöördun praegu teie poole, kes siin saalis on, kuid ma vastuseks sain siiski kõrge, tugevdatud tooniga, ligilähedaselt samasugused nõudmised, nagu nad on kogu aeg minule esitatud. Ja muidugi ka mina kõrgendasin teatud määral häält, kuid ma arvan, et see jäi siiski korrektsuse piiridesse.

Niimoodi me tõesti ei saa enam edasi elada ja siitki sellesama mõtte resümees, miks ma tõesti tegin ettepaneku, et Leedu, Läti, Eesti vabariikide ülemnõukogude esimeestel on vaja kokku tulla ja arutada, mida teha edasi. Nagu me oleme kogu aeg ajaloos oma teed koos käinud, nähtavasti teist teed ei ole, seda peame tegema ka järgnevalt koos. Ainult nii jõuame võimalikult kiiremini selle tõe juurde välja, mille poole me praegu püüame. Samal ajal ma tahan öelda seda, et ma mõistan ja ma usun, et eesti rahvas mõistab väga hästi ka venekeelse elanikkonna neid muresid, mis tõesti praegu on sellest poliitilisest olukorrast tulenev. Tõesti keegi isiklikult ei ole ju süüdi selles, kuid samal ajal ma kutsun üles ja veel kord, nagu juba mitme aasta vältel on seda tehtud, mõistma siiski nende kolme väikerahva olukorda, millisesse olukorda need rahvad on pandud praegu: sisuliselt hävingu äärel. Praktiliselt nende kultuur ega majandus ei ole võimeline enam nendes, vähemalt praegu olemasolevates tingimustes edasi arenema.

Selle Balti Riikide Nõukogu tegemisega – ma ütlesin seda ka helistades Landsbergisele ja Gorbunovsile – me loome võimaluse Nõukogude Liidu juhtkonnal, presidendil uues poliitilises situatsioonis vaadata seda küsimust, selle asemel et luua majandusblokaadi või esitada ähvardusi

ühele või teisele vabariigile või nende vabariikide juhtidele, vaadata juba uuest seisukohast, lähtudes teadmisest, et maailma rahvad toetavad Balti rahvaste püüdlusi. Ja olgugi et riigid ei tee seda praegu avalikult, ilmselt nad teevad seda südames. Nad ei tee seda kartuses, et lihtsalt Nõukogude Liidu olukorda arvestades võidakse komplitseerida praegu väga keerulist poliitilist majanduslikku situatsiooni täiendavalt Nõukogude Liidus. Ja kui praegu Liidu juhtkond leiaks jõudu selleks ja arusaamist, et Balti küsimus on tõesti tarvis lahendada, sellega oleks likvideeritud see mitme sajandi vältel kujunenud vastuolu, mis on vene rahva – andestage, et ma niimoodi nimetan, kuid sisuliselt on see niimoodi –, vene rahva ja selle kolme Balti riigi rahvaste vahel kujunenud küll venestamispoliitika tulemusena, küll kõikide teiste jõupositsioonilt lähtuvate protsesside tulemusena. Ja olgugi, et ajaloolisest mälestusest pole kõike seda võimalik kustutada, kuid vähemalt need kolm väikerahvast mingil määral mõistavad reaalsemalt seda olukorda.

Kui praegu meie vene keelt kõnelevad saadikud mõistaksid seda, teeksid nad sellega ääretult reaalse ja loogilise sammu. Seda seisukohta toetades loote tingimused ise elada siin Eestimaal, Lätimaal või Leedumaal, elada ühiselt koos nagu inimesed, mitte aga vastasseisuga. Seda ma ütlesin otse eile ka Jakovlevile.

Vaat niisugune võimalus on praegu selle Balti Riikide Nõukogu loomisega ja nende välja antud dokumentidega on antud võimalus poliitiliselt leida reaalne lahendus, seda nii Nõukogude Liidu siseselt kui ka Balti küsimuses ja ka kogu maailma mastaabis, kergendades sellega kõikide teiste riikide juhtide olukorda, et nad ei pea kombineerima ja oma rahvastega vastuollu minema. Vaat niisugune oli see ideoloogia ja arusaamine, kui ma 4. mail öösel pool kaksteist helistasin Riiga, palusin telefoni juurde istungite saalist Landsbergise ja järgnevalt Gorbunovsi ning leppisime selles kokkutulemises kokku.

Mis saab edasi ja kuidas on vaja järgnevalt toimida? Ma leian, me peame järgnevalt kõik eluliselt rasked küsimused koos lahendama, vaatamata eile õhtul Liidu presidendi poolt allakirjutatud väga tõsisele dokumendile, mille punkt 2 kõlab isegi ähvardusena, arreteerimiskäsuna. Me peame järgima seda teed, mida me oleme senini käinud, taotlema seda õigust, milline võõrandamatu õigus meie rahvastel on. See on kõik. Võib-olla on küsimusi?

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Mul oleks teile ka palve, et me võib-olla pressikonverentsi ei korraldaks, kuid põhimõttelistele küsimustele kommentaare ikkagi antakse.

K. Koha

Lugupeetud Ülemnõukogu esimees! Ma lihtsalt tahan tähelepanu juhtida sellele, kuidas suhtutakse praegu päevakorra esimesse punkti. Te pöördusite saadikute poole, kes on meist, eestimaalastest, põhimõtteliselt teisel kontseptsioonil. Neid pole praegu saalis, võib-olla välja arvatud mõni üksik. Nad tegelevad praegu põhimõtteliselt minu meelest selle miitingu või streigi või millegagi muuga kui meie rahva vabaduspüüdlustest arusaamisega. Tähendab, kurb on see, et nad on nii lugupidamatud meie vastu.

Juhataja

Millega praegu tegelevad puuduvad saadikud, ei ole meil täpselt teada ja me ei võtagi vaevaks seda asja uurida, kuigi oletus võib tõesti tõele vastata.

A. Rüütel

Esimene küsimus: kas kolmikkohtumisel lepiti kokku võimalikes väikestes järeleandmistes, mis avaksid Moskvas läbirääkimiste väravad? Tähendab, meie leppisime selles kokku ja kirjutasime ühisele telegrammile alla, mida ma eile ka Jakovlevile kordasin, et me soovisime kas või sellel nädalal, kui vähegi aeg võimaldab, kokku saada. Mingisugustest järeleandmistest juttu pole olnud.

Kas kolm presidenti jõudsid ühisele arusaamisele lätlaste seisukoha suhtes üleminekuperioodil nõustuda dominiooni staatusega? Me omavahel rääkisime ainult kolmekesi, ka väljaspool üldist läbirääkimiste käiku, kuid niisuguste detailideni me ei jõudnud, sest meil oli niivõrd palju küsimusi. Meil jäi paketti veel terve hulk väga tõsiseid küsimusi, mida on lähemal ajal, võib-olla nädala-poolteise jooksul vaja arutada. Nii et sellistest detailidest me ei rääkinud. Milline peaks olema meie tegevuse strateegia ja taktika peale Gorbatšovi eilset dekreeti? Praktiliselt sellele ma juba vastasin. Ma olen seisukohal, et ühiskonna demokratiseerimise protsess peab jätkuma ja siin mingisugust tagasiastumist olla ei saa ja praegu kolme Balti vabariigi, Leedu, Läti, Eesti vabariigi niisuguse ühise nõukogu raames tuleb ühiselt seda protsessi veel palju jõulisemalt edasi viia, kui me seda senini oleme teinud.

R. Veidemann

Härra esimees, ma paluksin siiski, et te seda Gorbatšovi dekreeti punkti 2 õige pisut kommenteeriksite.

A. Rüütel

Ma arvan, et juristid, kes siin on, võivad seda kommenteerida täpsemalt, aga see punkt 2 näeb tõesti ette võimaliku karistuse ka minule, kes kirjutab teie poolt vastuvõetud otsuse alla, juriidiliselt kas või kinnipanemiseni välja. Nii et see on üpris üllatav, et selline punkt sinna sisse tuli. Aga ma arvan, et siin Almann on jurist, võib seda täpsemalt selgitada, milliseid paragrahve see endaga kaasa toob, kui ta on praegu selleks valmis.

A. Paju

Mul on kahju, et ma hääletasin maha alguses päevakorda pandud punkti meie suhtumise kohta Gorbatšovi dekreeti ja Tallinna linna kollektiivide läkitusse, kui ta täielikult vormistatud oli. Minu arvates praegu esimees väga täpselt, lakooniliselt ja kindlalt määratles ära meie suhtumise sellesse küsimusse. Ma arvan, et tee tõe poole on igal inimesel isemoodi valulik, ja selle valu peab iga inimene ise välja valutama endas. Selle vastu rohtu apteegist ei saa.

Juhataja

Kas Arnold Rüütel soovib kommenteerida?

A. Rüütel

Ma arvan, et Ants Paju niivõrd hästi juba ütles, et ega siin midagi eriti kommenteerida vast ei ole. Mis puutub ettepanekusse, et täna võib-olla võimalikku avaldust, mis meile tehakse, arutada, siis me võiksime seda teha. Võib-olla mingil määral see võimaldab ühel või teisel täiendavalt arusaamisele jõuda. Kui selleks lootus on, siis võiks seda teha, kui ei ole, siis on ta lihtsalt ajakadu.

J. Põld

Austatud esimees, mul on teile üks küsimus. Öelge, palun, kas avaldatakse ajakirjanduses teie kirja tekst – kiri Gorbatšovile, kiri Bushile? Ja teiseks, mul on selline palve, et vähemalt Ülemnõukogu saadikud saaksid endale koopia härra Gorbatšovi läkitusest teile.

A. Rüütel

Kuid rahvusvahelise protokolliga ja praktika kohaselt ei ole korrektne riigijuhile saadetavat kirja enne avaldada, kui ta seda ei ole kätte saanud. Ja sellepärast on see avaldamata. Aga nende kirjade sisu on praktiliselt seesama, mis tänastes ajalehtedes on, needsamad mõtted, ainult lühemas vormis, on esitatud nendes. Ja mõlemad kirjad on identsed, mõlemale presidendile.

J. Telgmaa

Lugupeetud esimees, paluks ütelda, kui suured on erinevused meie kolme Balti liiduvabariigi vahel? Kas oli kerge või raske jõuda nende ühiste tekstideni ja mis tulevikus selles suunas oodata on: võivad need tugevneda või tasaneda?

A. Rüütel

Eks olukorrad on küllalt oluliselt erinevad. Te teate poliitilist olukorda Leedus, Lätis ja Eestis. Ja sellest tulenevalt mõningane võib-olla ka erinev lähenemisviis. Kuid heameelt tekitas see, et ühegi küsimuse üle meil ei tekkinud vaidlust, vaid lihtsalt kooskõlastasime põhimõtted ära. Me valmistasime siin Ülemnõukogu Presiidiumis dokumendid ära ja saatsime telefaksiga Leetu ja Lätti. Nemad tegid oma parandused ja saatsid tagasi, ja veel kord tegime täiendusi ja parandusi, kooskõlastasime ära. Kuid mitte üheski põhimõttelises küsimuses ei olnud parandusi, kõik olid niisugused rohkem võib-olla mõtte süvendamise või lihtsalt diplomaatiliselt korrektsema väljenduse küsimused. Seda on meeldiv tõdeda. Nii et meie vabariikides toimuvad protsessid ja see, mida meie kolm rahvast on üle elanud, on tõesti ühised ja neid tuleb ühiselt ajada.

L. Hänni

Austatud Ülemnõukogu esimees! Me võtsime Ülemnõukogus vastu ametliku pöördumise Nõukogude Liidu presidendi poole. Kas sellele pöördumisele on antud ka ametlik vastus ja milline see on?

A. Rüütel

Ei, vastust ei ole meie saanud, aga see on ka täiesti loomulik. Vaevalt et ta kogu aeg ainult meie kirju loeb või meie kohta informatsiooni kuulab. Võib arvata, et ta tahab siiski selle üle mõtiskleda ja arutada. Sest nii nagu ma ütlesin, on see uus poliitiline olukord, ja seda taipab ka Mihhail Gorbatšov väga hästi. Ma arvan, et eilne jutuajamine andis ka täiendavat mõtlemismaterjali juurde, mida ma palusin temale edasi anda. Ja kui ma täna räägin, ma olen teid nõus informeerima ka järgnevalt, kui tekib mingi uus moment, millest on mõtet teid informeerida.

Juhataja

Suur tänu Arnold Rüütli! Meil küsimusi rohkem ei ole.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra kehtivuse pikendamine

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Asugem 2. päevakorrapunkti juurde, see on "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra ajutise kehtivuse pikendamine". Alguses mõni sõna selgituseks. Nagu me juba täna mainisime, lõpeb tänase kuupäevaga seni kehtiva ajutise töö- ja kodukorra kehtivus, selle kasutamise võimalus. Me võime etteheiteid teha õiguskomisjonile, juhatajale ja ka iseendale, need kõik on õigustatud, kuid tänaseks ei ole veel lõplikku seisukohta selle dokumendi kohta, mida me tahame esitada Ülemnõukogule kinnitamiseks. Siin on objektiivseid põhjusi ja vähem objektiivseid põhjusi. Kuid tunnistagem ausalt, see teema on raske ja keerukas, et välja töötada selline dokument, mille järgi tõepoolest saab Ülemnõukogu hästi, korrektselt ja otstarbekalt töötada. Ma annan sõna selgituseks Tõnu Antonile.

T. Anton

Töögrupp eesotsas Peet Kasega on jõudnud nii kaugemale, et tänaseks on valminud ja on praegu paljuduses tööprojekt Eesti Ülemnõukogu reglemendi kohta. Mul on selline ettepanek, et selle projektiga peaksid eelnevalt tegelema kõik Ülemnõukogu liikmed. Seda võiks teha ka alatiste

komisjonide koosolekutel. Pärast teie ettepanekuid ja kriitilisi märkusi vaataksid nimetatud projekti uuesti üle töögrupp Peep Kase juhtimisel ja õiguskomisjon. See staadium ei peaks kestma kauem kui tänase ja homse päeva, et meil oleks võimalik Ülemnõukogu reglement võtta Ülemnõukogu istungite päevakorda juba järgmisel nädalal.

A. Maarend

2. aprilli otsuses Eesti NSV Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra kinnitamise kohta punktis 3 on sätestatud, et õiguskomisjonil on ülesandeks esitada 15. maiks töö- ja kodukorra seaduse eelnõu, kuid ma ei loe siit välja, et meie ajutine töö- ja kodukord kehtib ainult 15. maini. Ma ei tea, kas me võime tõlgendada meie otsust sellisena, et seaduseelnõu arutamine algab ja toimub, kuid samal ajal kehtib ajutine töö- ja kodukord. Või tähendab see 3. punkt, et 15. mail kaotab ajutine töö- ja kodu-kord kehtivuse? Ma ei saa sellest hästi aru.

Juhataja

Et meiepoolne kommentaar oleks kompetentne, palume abi Tõnu Antoni käest.

T. Anton

Ma arvan, et tegemist polegi õigusliku probleemiga. Probleem on vaid selles, et me peaksime siin saalis olema üksmeelel selles, milline reglement meil momendil kehtib ja millal me jõuame seda küsimust hakata siin saalis uuesti arutama. Selle küsimuse lahendamiseks on täna kaks ettepanekut tehtud. Esimene seisneb selles, et me pikendame ajutise reglemendi kehtivust kuni selle küsimuse arutamise ja otsustamiseni siin saalis. Teine ettepanek on selles, et peaks olema võimalik juba täna alustada uue reglemendi tööprojekti arutamist alatistes komisjonides, sest ilmselt on võimalik see projekt veel enne lõunat siin saalis kõigile saadikutele välja jagada.

M. Lauristin

Mul ei ole tegelikult selles punktis rohkem lisada, kui Tõnu Anton ütles. Tähendab, see on ilmne, et töö- ja kodukord järgmisel istungjärgul, mis kohe algab, tuleb arutamisele ja loodetavasti vastuvõtmisele. Tahaksin lisada vaid tänase komisjonide töö suhtes, kuivõrd seesama töö- ja kodukord läheb komisjonidesse täna. Seal tuleks nii läbi arutada, et kui me hakkame teda vastu võtma, oleks juba komisjonide seisukohad ja täiendused kirjalikult. Ja kui on ettepanekud nii

formuleeritud, et see vastuvõtmine laabuks ja komisjonide esimehed saaksid öelda oma arvamuse töö- ja kodukorra kohta. See kiirendaks ka seda vastuvõtmise protsessi.

Sellega seoses ka teisest tänase päevakorra punktist "Eesti valitsemise korra alustest". Siin on ka täna komisjonide jaoks ette valmistatud kaks dokumenti: üks on otsuse projekt, mis on üldpoliitilise iseloomuga, käsitleb peale ajutise valitsemise korra ka meie eelmise arutelu põhjal, mis me siin tegime, kujunenud Ülemnõukogu enda enesekohast tegevusprogrammi või printsiipi üleminekuperioodiks, ja teine pool on juriidiline dokument. See on seadus "Üleminekuperioodil valitsemise korrast". Palun need komisjonides läbi arutada, formeerida oma ettepanekud kirjalikult ja komisjonides ka otsustada, kes komisjoni arvamusega arutelul esineb, ja lisaks sellele vaba tribüün. Nii palju meie töökorrast.

Jüri Põld tegi ettepaneku kutsuda kokku ajutise valitsemiskorra arutamisele ka Eesti Komitee. Probleemi Ülemnõukogu ja Eesti Komitee ühisest istungist on arutatud nii meil töörühmas kui Eesti Komitee juhatuses. Leiti, et see hetk ei ole siiski veel praegu saabunud, kus me saaksime sellist istungit normaalselt korraldada. Küll aga asjast huvitatud inimesed saavad tulla kuulama ja ka praegu on siin komitee juhatuse esindaja olemas. Nii et see küsimus lahendatakse töö korrast, kuid niisugust n.-ö. pidulikku ühisistungit me korraldada veel siiski ei saa.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud Ülemnõukogu! Nagu te päevakorra formuleeringust aru saate, ei ole tegemist otsusega. See päevakorrapunkt peab teenima seda, et me saavutaksime selguse selles küsimuses, mis puudutab ajutist töö- ja kodukorda ning juba alalist töö- ja kodukorda või reglementi, mida me asume vastu võtma ja peab välistama tarbetud kahtlused, küsimused ja pretensioonid sellel teemal. Praegu kehtivas ajutises töö- ja kodukorras tõepoolest kolmas punkt sätestab seda, et õiguskomisjon peab 15. maiks esitama seaduseelnõu, mida ta ka teeb.

Me lepimegi selles kokku, et tänase istungjärgu päevakorra teine punkt peab tähendama seda, et sellises küsimuses on saavutatud selgus. Kell on praegu pool kaksteist ja lugupeetud Ülemnõukogule võiks jääda selline mulje, et Ülemnõukogu juhatus ja presiidium on eksinud tempode valikus. Ei, nii ei ole. Kõik on läbi mõeldud, analüüsitud. Praegu on väga paljud seaduseelnõud komisjonide töö taga. Komisjonid ei ole saanud viljakalt, otstarbekalt tööd teha. Komisjonide esimehed on väga tihti olnud hõivatud Ülemnõukogu Presiidiumi istungitega ja tänane päev ongi läbimõeldult planeeritud sellisena, et peale selle istungi lõppu, mis lõpeb enne

ametlikku lõunavaheaja kuulutamist, asuvad komisjonid väga agaralt tööle. Andke mulle andeks, lugupeetud Ülemnõukogu saadikud, see ei tähenda niimoodi, et nüüd on saadikud vabad ja võivad lahkuda. Ei! Nüüd tuleb hakata komisjonides tööle. Sest nagu te mäletate, meil jäi eile üles küsimus Kirde-Eesti ökoloogiliste probleemidega seoses, meil on praegu käes valitsuse poolt üle antud seaduseelnõu omandiõiguse kohta, töö- ja kodukord tahab viimist lõplikku kvaliteeti jne., palju muud. Ühesõnaga, materjale on käes küllaldaselt, kuid nad ei vasta oma kvaliteedilt nendele nõuetele, et neid saaks Ülemnõukogu ette tuua.

1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal

Juhataja

Te kõik saite aru, et vaatamata sellele, et mul on nüüd juba täpsemad andmed, et selle miitingu või koosoleku või nimetame seda kuidas tahes, luba taotletud ei ole, kuid linnavalitsus oleks valmis seda luba andma. Vaatamata kõigele sellele üritus toimub. Mul on niisugune palve, et Ülemnõukogu liikmed oleksid majas, et komisjonide töö toimuks siin majas, sest võib-olla on meil vajadus teiega veel täna selles saalis kokku saada.

V. Pohla

Mulle jäi siiski arusaamatuks, kas täna kohtuvad selle miitingu või meelevalduse esindajad ja Ülemnõukogu juhtkond või mitte. Ma kordan veel kord, et ma ei saa olla nõus sellega, et Ülemnõukogu juhtkond nendega kohtub. Kohtumine saab toimuda Töökollektiivide Ühendnõukogu esindajatega, teistmoodi ja teistmoodi korraldatuna. Seal võiksid ka osaleda Töökollektiivide Liidu esindajad. Kuid ma leian, et selles küsimuses mingil juhul ei saa teha sellist järelandmist, mis rikuks õiguskorda ja -põhimõtteid. Kui on vajalik, ma panen selle hääletamisele, kas meie Ülemnõukogu juhtkond kohtub esindajatega või mitte.

Juhataja

Täpsustame veel lähteandmeid. Ma kordan veel üle. Praegu me omame informatsiooni selle kohta, et selle ürituse organisaatorid ei ole linnavalitsuse poole loa taotluseks pöördunud. Kas

seda üritust saab nimetada miitinguks või on tal mõni teine iseloom, ei söanda mina praegu öelda. Oletada võib, et tegemist võib olla päris suure arvu inimeste osalemisega sellel üritusel. Samal ajal on teada, et linnavalitsus oleks valmis seda luba andma, kui oleks tema poole pöördutud. Eile Ülemnõukogu Presiidiumis otsustati käituda selliselt, et presiidiumi esindajana rahvussuhete komisjoni esimees Sovetnikov teeb ettepaneku selle ürituse organisatoritele siiski moodustada omapoolne delegatsioon, mitte rohkem kui 3–4 inimest, kes oma kirjalikud ettepanekud esitavad ja meie poolt vastu võetakse. Seni veel otsus kehtib selliselt, et minu poolt ja minuga kaasasolevate isikute poolt. See ei ole praegu lõplik otsus, ka eile Ülemnõukogu Presiidiumis me jätsime endale õiguse ja võimaluse meiepoolset koosseisu korrigeerida, kui selleks vajadus on, ja me teeme seda kohe peale istungi lõppu. Nüüd on lähteandmed täpsustatud ja Vello Pohla on oma seisukoha välja öelnud. Enne kui me peaksime hääletamisele asuma, tahan ma siiski teatada teile, et linnavalitsuse seisukoht oleks selline, kui nende poole pöördutakse, et luba anda.

U. Ugandi

Teatavasti on ikkagi kord selline, et kõik miitingud ja sellised suuremad koosolekud ja kohtumised registreeritakse linnavalitsuses. Meie siin, moodustades sellise kõrge foorumi, ei saa siiski korralagedust soosida. Ja sel puhul ma ühinen täielikult Vello Pohlaga: kohtumist ei ole registreeritud ja niimoodi nõuda lihtsalt meilt välja siit üks delegatsioon, kes läheb kohtuma – see ei ole mingi kord, vaid korralagedus.

K. Koha

Ühinen täielikult selle mõttega, et meie Ülemnõukogu juhtkond ei peaks kohtuma selle kogunemisega juba sellepärast, et mulje jääb igal juhul selline, et nende organisatorid on meie keskelt pärinevad saadikud, keda praegu saalis ei ole. Nendega võime ju kohtuda iga päev.

A. Paju

Ma arvan siiski, et see delegatsioon peaks kohtuma meie inimestega. Siis saaks ka lõhkuda selle mulje, saaks teada, kes on nendele inimestele selle arvamuse kujundanud, sest siia Toompeale oma meeleolu avaldama võib ju tulla siit- ja sealtpoolt. Mäletame seda isegi istungjärkude algusest. Nendega kohtumisel peaks just nimelt kasutama juhust, ikkagi neile selgitama, sest ühed on need, kes neid sunnivad tagant, aga neid peab selgitama inimestele.

J. Telgmaa

Ma tahan toetada Ants Paju ettepanekut. Asi on selles, et need inimesed on juba välja aetud tehastest. Selge, et nad oma initsiatiivil siia ei tule. Olukord on täpselt samasugune kui streikidega, mis osutusid lokautideks. Need inimesed ei ole milleski süüdi, et neid aetakse siia platsile, ja siis ei öelda neile ühtegi head sõna isegi mitte.

E. Põldroos

Ma arvan, et me peame siin kahte asja eraldi vaatama. Üks asi on kogunemine siia väljakule, teine asi on delegatsiooni vastuvõtmine. Milline ka poleks meie suhtumine sündmusesse, mis võivad areneda siin meie ukse ees – kui on mingite rahvagruppide poolt volitatud delegatsioon, siis meil on siiski põhjust neid vastu võtta. Need on kaks erinevat asja.

A. Maarend

Ka mulle tundub, et on kaks erinevat küsimust: miiting ja ametlik kohtumine. Ametlik kohtumine lepatakse kokku ametlikke kanaleid pidi ja see on kahepoolne. Surve korras toimuv kohtumine, ütlemine, pealepressimine, saab toimuda ikkagi mitteametlikult. Ja tõesti, kui need inimesed on siia tulnud ja leitakse, et nendega kohtumine või nende esindajatega kohtumine on vajalik, siis see peaks olema rangelt mitteametlik ja mitte mingil juhul ei tohi see olla Ülemnõukogu juhatuse ametlik kohtumine sellise mitteametliku miitingu korraldajatega, vaid kui ühe rahvasaadiku kohtumine siia Toompeale tulnud inimestega.

R. Järlik

Me peame endale aru andma, et ka antud juhul on tegemist selgelt provokatsioonilise võttega. Luba ei jäänud taotlemata mitte sellepärast, et see unustati ära, vaid see lihtsalt jäeti meelega taotlemata, et näidata oma jõudu: me tuleme välja ja me vaatame, kas meiega tullakse rääkima. Selle tõttu ma pean ka arukaks praeguses situatsioonis, et nende esindajad võetakse vastu ja võetakse neilt vastu ka need küsimused, mida nad kirjalikult esitavad, aga ei asuta mingisugustesse läbirääkimistesse.

N. Aksinin

Ma arvan, et eelmisel kõnelejal pole siiski õigus. Peab silmas pidama, et sellist provokatsiooni korraldada ei olegi nii lihtne, kuna töölised on samasugused isiksused nagu meie ja praegustes tingimustes neid ei tohi petta. Arvan, et kohtumine on siiski vajalik, kuna need on siiski töölised tehadest. Sellest kohtumisest me võidame paljutki, olen selles täiesti kindel. Veelgi enam, ma teen ettepaneku: täpselt samuti, nagu see oli meie esimese istungjärgu alguses, minna välja rõdule ja kuulutada delegatsiooni vastuvõtmist ning siis läheb kõik rahulikult: kõik lähevad laiali ja delegatsioon võetakse siin vastu. Selle sammuga me äratame töölisklassis suurt sümpaatiat. Seda ma kinnitan teile kõigile. Täna tähelepanu eest.

T. Kallas

Pööran veel kord tähelepanu tehtud ettepanekule kohtuda konkreetsete inimestega, konkreetsete organisaatoritega. Mind ainult huvitab, kuspool asuvad siis sel hetkel näiteks USTK aseesimees Petinov, Kalinini rajoonikomitee sekretär Annus või mõni teine. Sest teadaolevatel andmetel on põhijõud just nende käsutada ja juhtida. Võib-olla oleks arukam siitsamast saalist lihtsalt lahkuda kahte gruppi ja pidada läbirääkimisi.

R. Veidemann

Eile presiidiumis oli ka juttu sellest võimalusest, et inimesed, kes siia Toompeale tulevad, on orienteeritud ilmselt sellele, et nõuda Ülemnõukogu välja rõdule. Seda stsenaariumi aimasin ma ette ja mul on tunne, et selle peale täna ka minna tahetakse. Meid paraku seal vastu võtma ei hakka miski muu kui ainult vile või nõuded, et keegi kõneleks seal, ja see kujuneb nii või teisiti massistihiat arvestades lihtsalt niisuguseks vastastikuseks jämeduseks. Nii et ma arvan siiski, et tuleb väga viisakalt võtta vastu sealne delegatsioon, kes tahab meile esitada petitsiooni, oma nõudmisi. Nii nagu seda muudes demokraatlikes riikides tehakse, ja sellega on asi ühel pool.

Juhataja

Paistab, et diskussioon sellel teemal läheb väga tuliseks. Ma tuletan veel kord teile meelde, et selle kohta on olemas Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht ja selle muutmiseks ei ole vaja mitte vähem kui Ülemnõukogu otsust. Kui need läbirääkimised sõnasoovide kaudu viia selle otsuseni,

siis palun seda selgelt välja öelda, kui ei, siis palun ka seda toonitada, sest spiiker, lähtudes oma ametist, peab olema väga kiretu ja erapooletu, vaatamata sellele, mida ma mõtlen kodanikuna.

P. Grigorjev

Me otsime praegu usinalt süüdlasi selle miitingu korraldamises. Mina aga arvan, et meie Ülemnõukogu töös kuu aja kestel aset leidnud venekeelse vähemuse ignoreerimine on põhjustanud tänase manifestatsiooni. Ja pole midagi hirmsat, kui rida meie kolleege kohtuvad, öelgem nii, poliitilise vastasega. Kui kasvõi kaks-kolm istungjärku tagasi oleks kuulda võetud seda, mida püüdis läbi viia parlamendi venekeelne vähemus, siis mõtlen, et vabariigis ei oleks sallist poliitilist situatsiooni, mis on tänaseks välja kujunenud. Tallinn ei allu Moskvale, Kohtla-Järve, Sillamäe ja Narva volikogu ei allu Tallinnale, Narva-Jõesuu hääletas selle poolt, et mitte alluda Narvale. Milleni me siis jõuame? Varsti hääletame ametlikult, et naine ei alluks mehele? On aeg istuda läbirääkimiste laua taha ning leida ühised kokkupuutepunktid, mitte aga tegeleda kirpude otsimisega teiste taskus. Ma arvan, et pole midagi hirmsat, kui me võtame vastu manifestantide delegatsiooni, mitte aga ei korda 1905. aastat Lossi väljakul.

G. Israeljan

Mulle tundub, et me täna õigustatult muretseme nende probleemide üle, kuid ma tahan kohe vastata ka austatud Teet Kallasele. Jah, tõepoolest, meie, Ülemnõukogu saadikud, kohtusime töökollektiividega, oma valijatega. Kuid ma kinnitan avalikult, et mitte ükski Ülemnõukogu saadik, kes võttis osa koosolekust või miitingust, ei kutsunud rahvast üles tulema parlamendihoone juurde. Me seda teemat ei käsitlenud üldse. See oleks vastuseks lugupeetud Teet Kallase küsimusele, kummal poolel saavad seal olema Petinov, Annus või teised saadikud. Ning me peame selgelt mõistma, et inimesed on nõrkinud põhiliselt sellest, miks sümboolikaseadusesse tekkisid absoluutselt teistsugused punktid, sellised, mis sümboolikasse ei puutu. See on esiteks.

Teiseks: miks me selliseid tähtsaid küsimusi ei avalda aegsasti trükiajakirjanduses ja ei aruta neid meie elanikkonnaga? Ja siis ma ei tea, kes räägib miitingust. Ma ei tea, mida nad seal miitingul tegema hakkavad. Nii palju, kui mina seda mõistan, on see ilmselt lihtsalt manifestatsioon. Inimesed lihtsalt nii-öelda toovad dokumendid, meie aga, kõrgem võimuorgan, oleme täna neid kartma löönud. Kus ja millal on seda enne juhtunud, et me kell pool kaksteist päeval oleksime

istungjärgu lõpetanud?! Ainult selleks, et kõigil siit põgeneda! Miks te jooksete ära? Mida te kardate? Need on ju meie valijad, meie inimesed! Ja milline ka ei oleks meie Ülemnõukogu, me peame ju inimestega kohtuma!

Ma leian, et me ei pea paanitsema. Vaja on lihtsalt väljuda ning saada nendelt kätte ettepanekud ning kokku leppida, millal nendega pikemalt kohtuda. Kui osutub vajalikuks, tuleb ka läbirääkimistesse astuda, kuigi minu arvates pole nad läbirääkimistest juttu teinud. Meie aga lööme kartma, et meid solvatakse. Meid teiega ju solvatakse iga kord, kui me läheme töökollektiividesse, ja me justkui mitte ei oleks päriselt sellega harjunud, aga vähemalt reageerime sellele vastavalt. Seepärast kutsun ma teid, Ülemnõukogu liikmed, üles väga rahulikult reageerima, võtma vastu dokumendid ning nende inimeste ettepanekud. Ja ei maksa paanitseda! Ei tasu!

K. Raud

Mulle tundub, et mõnedel kolleegidel on kena omadus teatud sündmusi veidi üle dramatiseerida. Sest tegelikult tulevad ju täna siia platsi peale need inimesed, kes küll deklareerivad, et täidavad Liidu ja endise Eesti NSV seadusi, aga tegelikult ei täida nad mitte mingisuguseid seadusi ja käituvad enam-vähem nii, nagu nendele parasjagu meeldib. Ja nende inimeste hulgas, kes tulevad siia Lossi platsile, nende inimeste esindajad peaksid ju pidevalt siin saalis istuma, nii et me võime nendega läbirääkimisi pidada ja nende seisukohti kuulata ka siinsamas saalis. Mingisuguste ametlike läbirääkimiste alustamine oleks minu arvates neile liiga suur au.

Juhataja

Ma pean tooma sisse täpsustuse sellisesse tegevusse nagu läbirääkimised. Ka eile Ülemnõukogu Presiidiumis ei mõistetud päris täpselt, mida selle all mõeldi, ja mul tuli anda selgitust. Ma teen täna seda ka siin Ülemnõukogus. Läbirääkimisteks me nimetame ainult seda protseduuri, mis toimub Ülemnõukogu rahvussuhete komisjoni esimehe härra Sovetnikovi ja antud ürituse organisaatorite vahel. Ja see seisneb selles, et tehakse ettepanek moodustada nendepoolne delegatsioon, kes annaks üle nende kirjalikud nõudmised, palved, pretensioonid, hukkamõistu või veel midagi sellist. See osa on meie meelest läbirääkimiste protseduur ja kui selles leitakse ühine keel, siis sellisel juhtumil see delegatsioon tuleb ja ta võetakse vastu. Ülemnõukogu lossis läbirääkimisi ei toimu, siin võetakse vastu need dokumendid ja antakse vastus selle kohta, mida

nende dokumentidega tehakse. Kas selles küsimuses on selgus saadud? Ma olen rohkem kui üks kord seletanud, milles seisneb Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht.

S. Sovetnikov

Lugupeetud härra Nugis! Kui me võtame seda dokumenti, siis me peame vastama nendele ka selgelt, kuidas ja millal töölised saavad vastuse sellele dokumendile. Millal me arutame, kas presiidiumis neljapäeval ja siis ajalehtedes, televisiooni kaudu, raadio kaudu ütleme vastuse. Inimesed hakkavad ootama.

Juhataja

Kui see variant jääb jõusse, et nimetatud toimingud just nii toimuvad, nagu me räägime, siis vastus antakse. Kuid vastus ei anta mitte dokumentide üleandmise momendil, nad tulevad läbi arutada. Me ei tea veel täpselt nende sisu. Kuid vastus antakse. Kas massikommunikatsiooni vahendusel või mõnel muul viisil, me jätame endale õiguse otsustada.

J. Põld

Härra juhataja, mul on teile siiski ettepanek ja saadikuna nõudmine, et te paneksite Vello Pohla ettepaneku hääletusele. Ma leian, et see on Eesti Vabariigi kodanike alandamine, kui praegu Eesti Ülemnõukogu esimees peab läbirääkimisi pidama niimoodi korraldamata miitingu esindajatega.

Juhataja

Ei, ega ma ei unustanud seda mitte ära. Vello Pohlal oli ettepanek tehtud ja kui tema jääb oma nõudmise juurde, siis me selle hääletamisele paneme. Aga et asjas oleks täielik selgus, sellepärast pidime me täpsustama situatsiooni ja veel kord üle kordama lähteandmed.

I. Fjuk

Sellel teemal on täna kõlanud siin juba üsna palju päris mõistlikke märksõnu. Esimene neist, ehk kõige tähtsam on see, need läbirääkimised on mitteametlikud ja seoses sellega ma teen ettepaneku Ülemnõukogule lõpetada sel teemal arutelu. Meil on valitud Ülemnõukogu juhid, Ülemnõukogu esimees ja nende volituste raamidesse, mis me oleme neile andnud, jääb ka otsustamise õigus, kuidas ja millal pidada mitteametlikke läbirääkimisi. Ma arvan, et igasugune

poliitiline areng ja demokraatia sisaldab dialoogi ja esitada nõudmisi vastaspoolele, milline peab olema tema välimus või tema olek dialoogile asudes – see ei ole demokraatlikus ühiskonnas kohane. See on tema enda valik. Meie asi on olla valmis dialoogiks, sest see on ainukene arengu ja demokraatia pant. Ma teen ettepaneku võtta küsimus päevakorrast maha ja panna isegi hääletamisele Vello Pohla ettepanek ja minna päevakorras edasi.

V. Lebedev

Ma olen nõus kolleeg Ignar Fjukiga: ei tasu seda küsimust hääletamisele panna. Arvan, et kui vabariigi Ülemnõukogu esimees valutab südant rahu ja korra eest meie vabariigis, meie rahva seas, siis küllap ta leiab variandi, mis on vastuvõetav nii temale endale, vabariigi rahva juhile kui ka neile töötajate esindajaile, kes tulevad oma märkusi, üldse dokumente härra Rüütlile edasi andma.

Juhataja

Suur tänu! Vastavalt meil seni kehtivale töö- ja kodukorrale me peaksime paari minuti pärast tegema vaheaja. Kui me saaksime selguse selles küsimuses, mis meil praegu käsil on, võiks peale vaheajaga ja peale teadaannete teatavaks tegemist teile komisjonid tööle hakata. Kui ei, siis me peame tegema vaheaja, uuesti kogunema plenaaristungile ja seda teemat jätkama.

V. Pohla

Ma täpsustan oma ettepanekut ja seletan seda selliselt. Miks mina olen vastu ja ka teised saadikud siin, et see toimuks sellises ametlikus vormis? Kõigepealt, Ülemnõukogu Presiidium ei võtnud selles küsimuses vastu mingit otsust, nagu ma aru saan, vaid lihtsalt seisukoha. Seega ei pea ka Ülemnõukogu võtma vastu selles suhtes otsust. Millest ma juhindun? Küsimus on praegu selles, et üks poliitiline erakond Eestimaal sunnib meile peale teatud käitumisjoone. Me peame siiski selgelt järgima seda joont, et tegu ei ole venekeelse elanikkonnaga, kes tuleb siia Toompea ette. Vaatame, mis toimub ida pool meie piire, mis toimub Moskvast, mis toimub suurtes tööstuslinnades, kuidas käituvad töölised seal. On selge, et kogu Venemaal ja kogu Liidus on tinglikult öeldes üks suur partei. Me võiksime seda nimetada impeeriumiparteiks. Vaat selle impeeriumipartei meeleoludest kantuna ja aetuna tuleb minu arusaamise järgi erakondlikult täna Toompea ette grupp inimesi, palju inimesi. Need ei ole kogu venekeelse elanikkonna esindajad.

Selletõttu, kuna ei ole taotletud ka luba selle kogunemise jaoks, aga seaduse järgi peab seda tegema, siis ei saa seaduse järgi ametlikus korras, ametliku rituaaliga neid vastu võtta.

Teen ettepaneku, et nagu oli kavandatud, võtab meeleavaldajad vastu härra Sovetnikov, rahvussuhete komisjoni esimees. Ja tema samuti võtab vastu ka nende poolt esitatud dokumendid. Või teeb seda mõni teine Ülemnõukogu saadik, kuid mitte mingil juhul ametlikult Ülemnõukogu juhtkond või Ülemnõukogu juhatus. Ma palun selle küsimuse panna hääletusele.

Juhataja

Suur tänu! Saadikute seisukohti ignoreerida ei saa, aga praegu vastavalt töö- ja kodukorrale algab vaheaeg 20 minutit. Koguneme saalis. Lugupeetud Ülemnõukogu, ma siiski juhin teie kõikide tähelepanu sellele, et me ei ole mitte kuskil mujal kui Ülemnõukogus ja siin tuleb meil ikkagi käituda kenasti. Kohapeal väljaöeldud repliigid ja žestid on inetud.

V a h e a e g

Juhataja

Palun asuda töökohale. Võimalik, et meil tuleb hääletada, sellepärast on ettepanek, et me kontrollime kohalolekut. Kohal on 80 saadikut, puudub 25. Ma tuletan veel kord meelde, et on olemas Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht – tõepoolest, see ei ole otsus, niisuguseid küsimusi ei otsustata. Ja Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht on presiidiumi seisukoht ja selle muutmiseks ei piisa ei vähem ega rohkem kui Ülemnõukogu otsusest. Olen mitmed korrad rõhutanud, et ma ei pea võimalikuks oma ametikohalt hinnanguid anda, jäägu see teie südametunnistuse peale.

Ü. Aaskivi

Kõigepealt tahaksin ma jagada teiega oma arusaamatust: ma ei tea, millises päevakorrapunktis me üldse nüüd peale vaheaega kogunesime. Kuivõrd küsimus ei ole meil päevakorras, millest siin nagu enne vaheajale minekut jutt käis, siis ei saa me ka midagi otsustada. Meil on teada Ülemnõukogu Presiidiumi seisukoht, me võtame selle teadmiseks ja peaksime minema tööle komisjonidesse. Ma olen päris kindel, et tänasest kogunemisest osavõtjad ei esinda töölisklassi ega venekeelset elanikkonda, vaid hoopis mingeid kolmandaid jõude.

Juhataja

Tõepoolest, seda küsimust meil ei ole päevakorras, selle kohta sai antud ainult informatsioon. Ka mina olen hämmingus, kuid mul ei ole mingit õigust ühegi kõrge rahvaesindaja arvamust või seisukohta ignoreerida.

V. Lebedev

Ma palun neid, kes ei ole rahul sellega, et meie spiiker juhatab istungit vastavuses reglemendiga, vaadata § 14 alapunkti 1. Nüüd tahaks ma avaldada oma väikese protesti. Lugupeetud saadik Vello Pohla nimetas Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid impeeriumiparteiks. Teen lugupeetud saadik Pohlale teatavaks, et ka mina olen Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei liige, ja ma leian, et ristida mind impeeriumipartei liikmeks on ebaeetiline ja taktitu. Mitte üksiti meie saadikuist, sh. ka kommunistlikust fraktsioonist, ei ole mingi sõnaga solvanud ei Eesti Liberaaldemokraatlikku Parteid, ei Kristlik-Demokraatlikku liitu ega Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Parteid. Seepärast ma paluksin lugupeetud saadikuid olla järgmisel korral korrektsemad.

E. Põldroos

Mul on tunne, et me oleme sattunud ähmi tühjast asjast. Kogu see lugu tegelikult ei ole kõneväärtki. Ma saaksin aru, kui me arutaksime tund aega küsimuse üle, kas härra Rüütliil on põhjust kohtuda Margaret Thatcheriga, siis võib-olla oleks asjal mõte. Me ei aruta isegi seda, kui härra Rüütliil seisab ees järjekordne kohtumine Mihhail Gorbatsšoviga, sest me eeldame, et ta teab ise, kunas minna ja kunas pole vaja minna. Mulle tundub, et see, mis praegu siin toimub, käib natuke nende inimeste, nende kolleegide au pihta, kes istuvad siin meie ees, sest selliste asjade lahendamine kuulub täiesti nende kompetentsi ja meil pole põhjust siia vahele segada. Ja kui me nüüd hakkaksime hääletama, kas Arnold Rüütliil on täna põhjust kellegagi kohtuda ja kellegagi juttu ajada või mitte juttu ajada, siis sisuliselt juba selle hääletama panemisega me avaldaksime umbusaldust härra Rüütliile, eeldades sellega, et ta ise ei ole võimeline täitma oma kohustusi ja teadma, mida tal on vaja teha. Võtame nüüd asja ikka rahulikult. Tegelikult mitte midagi erilist ei ole. Hea küll, tullakse, räägitakse jutud ära – maailmas räägitakse palju suuremategi vastaspoolte vahel, aetakse juttu, ja pole mitte midagi katki. Küsimus ei ole mitte mingites ametlikes läbirääkimistes, vaid lihtsalt asjas, millest meil ei tasuks üldse rääkidagi. Ja kui eelmine ka

sõnavõtja avaldas protesti, siis minagi avaldan protesti. Ma avaldan protesti kolleeg Israeljani sõnavõttus avaldatud mõtte suhtes, et Ülemnõukogu nüüd ehmatas ära ja sattus tohutusse hirmu ja nüüd läheb laiali ja ei julge kohtuda. Ma leian, et selline mõtteavaldus on Ülemnõukogule solvav. Küsimus on hoopiski milleski muus. Me teame väga hästi, et meil päevakord sai otsa, ja meil pole praegu midagi muud kahjuks arutada.

V. Pohla

Lubage mul teha ainult faktiline märkus austatud kolleeg Vladimir Lebedevile. Alates 11. märtsist sellest aastast ei ole ma NLKP liige ega ka EKP liige, vaid ma kuulun Eesti Rohelisse Liikumisse, millel on poliitilise erakonna õigused.

Juhataja

Tõenäoliselt on vist meie arusaamad selles küsimuses selgitatud, lubage siis saavutada teie nõusolek tegutsemiseks või hukkamõist. Nimelt on olemas presiidiumi seisukoht, mis päris mitme väljaütlemisega peaks selge olema. Tõsi on see, et presiidium jättis võimaluse korrigeerida meie poole vastuvõtjate koosseisu. Oli siiski arvamus, et see peaks olema mina, kuid see on veel võimalik vaidlustada. Teised seisukohad ei kuulu muidu vaidlustamisele kui Ülemnõukogu otsuse kaudu. Mis nüüd saab, lugupeetud Ülemnõukogu: kas me piirdume nende selgitustega või me peame andma sellele seadusandliku organi otsuse? Vello Pohlal on ettepanek. Kui ta loobub ettepanekust, siis me hääletamisele ei pane. Kui Vello Pohla ei loobu, tuleb ettepanek panna hääletamisele.

V. Pohla

Selle arutamise, mis muidugi ei olnud päevakorras, kuid vähemalt tulevase reglemendi järgi peab olema ka selline võimalus, et selliseid jooksvaid küsimusi saab arutada ka ilma päevakorda võtmata ja neid peab arutama. Ja siin ei ole vaja mingit otsust. Kui meie arutelul on see tulemus, et me saime selgeks, et me ei saa ametlikult vastu võtta mitteametliku kogunemise ja mitteametliku delegatsiooni märgukirja, siis ma ei nõua selle oma ettepaneku hääletamisele panemist. Ja ma usun, et see niimoodi on ja see küsimus oleks sellega ammendatud.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Praegu Ülemnõukogu esimees andis minule edasi informatsiooni, mida ma tahaksin teile teatavaks teha. Analoogilised sündmused, nagu on planeeritud tänaseks päevaks, toimuvad Riias. Ja Riias rünnatakse praegu füüsilise jõuga Ülemnõukogu hoonet. Praegu suudab veel miilits vastu pidada, kuid kui kaua, ei ole teada.

Küsimus võib olla ainult selles, kas see inimene, kes võtab vastu dokumendid, olen mina või keegi teine. Kas see tase on piisav, sobiv või mitte? Presiidiumi seisukoht on, et mina sobin. Kui seda keegi ei vaidlusta, siis sellisel juhtumil meil ei ole mõtet teemat rohkem puudutada.

Nüüd on mul palve veel mõningaseks tähelepanuks. Ma loen ette teadaanded. Sealsamas ma paluksin, et siiski saadikud ei mõistaks tööd komisjonides sellisena, et nüüd võib lahkuda. Mul on palve, et kella nelja ajal oleksid saadikud kõik majas – töötaksid komisjonides, kuid oleksid majas. Homme algab plenaaristung ajutise valitsemise korra arutamisega kell 10.

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

KUUES ISTUNGJÄRK

TEINE ISTUNG

16. mai 1990

1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal

Juhataja (Ü. Nugis)

Kõik on oma töökohtadel. Kontrollime kohalolekut. Kohal on 100 saadikut. Lugupeetud Ülemnõukogu! Enne, kui me jätkame kuuenda istungjärgu päevakorraga, on mul teile mõningad ametlikud teadaanded.

Eile hilisõhtul oli koos Ülemnõukogu Presiidium, kes võttis vastu alljärgneva otsuse, mille ma ette loen:

"Kõigile Eesti Vabariigi elanikele!

15. mail Tallinnas püüdis poliitilistest kihutuskõnedest ülesässitatud rahvahulk jõuga sundida Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja valitsust taganema rahumeelselt teelt Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel. Tahtes peale suruda oma ultimatiivseid nõudmisi, tungis grupp ekstremistlikult meelestatud isikuid Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja valitsuse territooriumile Toompeal, kasutades seejuures jõudu hoonet valvavate korrakaitsjate vastu. Tänu korrakaitsjate tegevusele ning eriti tänu appi tõtanud Eesti patriootide kiirele ning üksmeelsele reageerimisele, tänu Ülemnõukogu, valitsuse ning rahva täielikule üksteisemõistmisele ja vastastikusele toetusele õnnestus tagasi tõrjuda rünnak seaduslikule korrale Eestis.

Kallaletung Toompeale näitas, kui kaugele on valmis oma tegudes minema impeeriumi huvide eest võitlejad, täites rolli suurriiklikus stsenaariumis. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium näeb toimunud pöördepunkti Eesti senises poliitilises arengus. On selgunud Eesti rahva üksmeelne otsustavus lõpuni seista isamaa vabaduse ja iseseisvuse eest. On selgunud ka see, kui väike osa mitte-eestlastest tegelikult on valmis meie iseseisvusele jõuga vastu astuma. Enamus Tallinna venekeelsest elanikkonnast ja põhiosa vene saadikutest ei toetanud neid õigusvastaseid aktsioone.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium teatab, et õiguskaitseorganid on alustanud juurdlust. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsus jätkavad rahumeelset tegevust Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel, olles kindel kõigi Eestimaa poegade ja tütarde otsustavas ja kindlameelses toetuses. Hoidkem rahu ja väarikust! Otsigem lahendusi dialoogis! Meie siht on taastatud Eesti Vabariik."

Saadikurühma "Sõltumatud demokraadid" avaldus: "Mõistame hukka 15. mail käesoleval aastal nõndanimetatud streigikomitee ja tema pooldajate poolt toimepandud jõhkra kallaletungi Eesti Vabariigi Ülemnõukogule ja valitsusele. Selle otsesed initsiaatorid tuleb vastutusele võtta. Ühtlasi mõistame hukka nende Ülemnõukogu saadikute käitumise, kes seda sanktsioneerimata miitingut aitasid korraldada ja soodustasid sellega seni kõige suurema rahvuslikul pinnal toimunud kokkupõrke teket vabariigis. Ühtlasi avaldame tunnustust neile mitte-eestlastest kolleegidele, kes selles raskes olukorras käitusid poliitiliselt vastutustundlikult ja väarikalt. Samuti tuleb märkida, et enamik miitingulisi käitus rahulikult ja ei lasknud ennast tõmmata provokatsioonidega kaasa. Rahulikult käitus ka Tallinna vene kogukond, eirates üleskutset osaleda sanktsioneerimata miitingul Toompeal.

Peame antud olukorras väga vajalikuks kogu avalikkusele selgeks teha provokatsiooni tegelikud organisaatorid. Veel enam on aga vaja selgelt Ülemnõukogu poolt välja öelda, et antud provokatsiooni ei seosta me venelaste ega muulaste enamuse käitumisega Eestimaal. Teeme ettepaneku toetada Ülemnõukogu Presiidiumi pöördumist elanike poole." Alla on kirjutanud "Sõltumatud demokraadid" (terve nimekiri).

Lugupeetud Ülemnõukogu! Lubage teid tutvustada Eesti Vabariigi Valitsuse operatiivkomisjoni infobülletääniga. See on teil kõikidel käes. Ma loen teile ette.

"Eesti Vabariigi Valitsuse operatiivkomisjoni infobülletään nr. 1 seisuga 16. mai 1990 kell 8.00.

Eesti Vabariigi Valitsus võttis vastu määruse moodustada rahva omakaitse organisatsioon "Eesti Kodukaitse", mille ülemaks nimetati Olev Laanjärv ja staabiülemaks Andrus Öövel. Sama määrusega sätestati, et vabatahtlike hakatakse märgitud organisatsiooni registreerima alates 16. maist. Registreerimist korraldatakse majandusministeeriumi ruumides täna alates kella 14-st. Arvestades kõigile teadaolevat pingelist ja ohtlikku olukorda, on organisatsioonile "Eesti Kodukaitse" tehtud ülesandeks koostöös siseministeeriumiga kindlustada tähtsamate riiklike objektide kaitse.

"Eesti Kodukaitse" liikmetele makstakse keskmist töötasu põhitöökohalt organisatsiooni poolt antud ülesannete täitmise ajal. "Eesti Kodukaitse" ülem Olev Laanjärv ja staabiülem Andrus Öövel on kirjutanud alla pöördumisele, mis on kõikidele eestimaalastele, kes tunnistavad Eesti Vabariigi seadusandlust, täidavad Eesti Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadusi ja Eesti valitsuse korraldusi ning soovivad astuda "Eesti Kodukaitse" organisatsiooni liikmeteks. Organisatsiooniga kutsutakse ühinema ka kõiki juba välja kujunenud, rahva poolt moodustatud kaitseühingute liikmeid, kes peavad tähtsaks Eesti kodude turvalisust. Kordame: registreerimine organisatsiooni "Eesti Kodukaitse" algab täna kell 14.00 majandusministeeriumi hoones Komsomoli tänav 1.

Operatiivkomisjon teatab, et kell 14.00 toimub valitsuse istung, kus arutatakse korra ja turvalisuse tagamist vabariigis. Valitsus arutab ja reageerib ka vastavalt eilsetele sündmustele Tallinnas, eelkõige aga sanktsioneerimata miitingule Toompeal."

Mul on juurde lisada, lugupeetud Ülemnõukogu, kui Eesti töökollektiivide liidril, et tänasest päevast formeeritakse ümber nendes organisatsioonides, mis kuuluvad Eesti Töökollektiivide Liidu mõjusfääri, tsiviilkaitseformeringud kaitseformeringuteks ülesannetega kaitsta organisatsioone, ettevõtteid, nende töötajaid ja elanikke. Ametlik teadaanne tuleb päeva jooksul.

Mul on ettepanek, lugupeetud Ülemnõukogu, jätkata tööd vastavalt päevakorrale.

Sõna soovib Vladimir Lebedev. Me otsustasime, Vladimir Lebedev, et me ei anna sõna mitte kellelegi, ka Indrek Toomele ei anna sõna. Et asi oleks lõplikult selge, siis teatan: teistel teemadel, mis ei puuduta päevakorda, ma sõna ei anna. Ma palun tellimused maha võtta, et need ei segaks meie tööd.

Seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" teine lugemine

Juhataja

Asugem kolmanda päevakorrapunkti juurde: seaduseelnõu "Eesti valitsemise korra alustest" teine lugemine. Sõna ettekandeks saab Marju Lauristin.

M. Lauristin

Lugupeetud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed! Oma otsustega 30. märtsist s.a. ja 8. maist s.a. võtsime endale suure vastutuse Eesti tuleviku ees ja lõime sellise olukorra, kus oli kiiresti tarvis panna alus edasisele õiguslikule tegevusele, et vältida määramatust kogu meie riiklikus organisatsioonis. Juba 30. märtsi otsuses oli öeldud, et selleks töötatakse välja ajutine valitsemiskord. Ja nagu te teate, selleks loodi ka töörühm. Samasugune töörühm loodi ka Eesti Komitee juures. Asudes ajutist valitsemiskorda välja töötama tuli Ülemnõukogu töörühmal, ma mõtlen siin Ülemnõukogu töörühma, kõigepealt selgitada poliitiline tahe, millest peaks lähtuma selle seadusandliku akti sisu. Nagu te kõik väga hästi mäletate, tõi ajutise valitsemise korra esimene lugemine siinsamas saalis välja need põhiseisukohad, mille ümber see poliitiline tahe kontsentreerus. Ning põhiküsimuseks on kahtlemata see, kuidas konkreetselt kindlustada Eesti Vabariigi taastamine *de facto*. See küsimus sisaldab endas küsimust meie enda tegevuse legitiimsusest, Ülemnõukogu vahekorrast Eesti Kongressiga, Eesti asutuste, organisatsioonide, s.h. õigusasutuste vahekorrast NSV Liidu vastavate süsteemidega. Eriti olulised on ka need garantiid, mis me oleme kohustatud andma kõikidele Eesti elanikele sõltumata rahvusest ja sellest, milline on nende isiklik valik poliitilise tuleviku seisukohast.

Töörühm oli kogu oma tegevuse vältel kontaktis analoogilise töörühmaga Eesti Komitee juures ja nende kontaktide jooksul selgusid nii võimalused jõuda konsensuseni põhiküsimustes kui ka need aspektid, milles tekkisid tõsised diskussioonid ja koguni lahkavamused. Töö tulemusena on teile kätte jagatud kaks dokumenti. Võib-olla on nende kahe dokumendi olemasolu tekitanud küsimuse, milline on nende omavaheline suhe. Kas ei ole nad mõeldud mitte alternatiivsetena? Et sellealaseid arutlusi otsekohe vältida, ma iseloomustaksin ka nende kahe dokumendi otstarvet.

Esimene dokument on projekt Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsusest "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusprogrammist üleminekuperioodil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni ja valitsemise ajutisest korrast". See ongi dokument, milles ülalnimetatud poliitilise tahte sõlmmomendid on sõnastatud nii, et me saaksime täiesti selge ühemõttelise tegevussuuna, vastaksime nendele põhiküsimustele. Samal ajal andsime endale ka aru, et kõikidele küsimustele kahtlemata ühes dokumendis vastata ei saa. Dokument on oma loomult avatud ja võimaldab meil ka oma tegevuses edasi areneda.

Sellele poliitilisele otsusele lisandub teine projekt, see on projekt seadusest "Eesti valitsemise ajutise korra alustest". Ma juhin teie tähelepanu selle pealkirja vormile: ajutise korra alustest. Ka see viitab, et tegemist on põhimõtteliselt avatud raamdokumendiga, mis täieneb konkreetsete õigusaktide vastuvõtmisega ja muutub vastavalt üleminekuperioodi dünaamikale.

Nende kahe dokumendi redaktsiooni, mis oli teile kätte jagatud, arutati eile töökomisjonides ning kahjuks küll mitte kõik komisjonid, aga siiski osa nendest, vaatamata eilsele veidi häiritud töösituatsioonile, seda tööd tegi. Ja nagu kokku lepitud, laekusid töörühmale eile kella viieks täiendavad ettepanekud. Me võtsime neid juba ka osaliselt arvesse töörühma redigeerimistegevuses. Lubage teile tutvustada mõlemaid dokumente, arvestades ka eile tehtud redaktsioonilisi parandusi.

Võtame kõigepealt otsuse projekti. Esmalt ma juhiksin teie tähelepanu nendele sisulistele sõlmprobleemidele ja nende lahendustele, milleni oleme jõudnud. Mul on hea meel selle üle, et eilne lõplik arutelu kinnitas selle poliitilise tahteavalduse põhimõttelist kokkulangevust kogu rahva tahtega. Ja Eesti Komitee juhtkonnaga toimunud konsultatsioonid kinnitasid, et see rahva tahe leiab tõepoolest mõlemat poolt ühesugust mõistmist, ühesugust tõlgendamist ning on aluseks meie ühtsele tegevusele.

Esimene probleem, mis selles dokumendis lahendatakse, on küsimus Ülemnõukogu enda rollist, selle legitiimsusest. Nagu te teate, me kinnitasime 30. märtsi otsusega, et NSV Liidu

konstitutsioon ja sellel põhinev võimustusüsteem on oma Eestisse jõudmise hetkest ebaseaduslik, kuivõrd tema aluseks on okupatsioon, jõud ja vägivald. Teatavasti seadsime koos sellesama otsusega ka küsimuse alla oma tegevuse legitiimsuse. Seetõttu on dokumendi esimene positiivne põhimõtteline sisu järgnevas: olles moodustatud senise Eesti NSV konstitutsiooni alusel, tõdeb Eesti Vabariigi Ülemnõukogu, et ta legitiimsuse aste on oluliselt tõusnud tänu rahva poolt antud mandaadile esmakordselt pärast okupeerimist toimunud demokraatlikel valimistel.

Ma tahaksin teid ka informeerida selle arutelu ühest väga olulisest momendist: küsimusest, kas me kvalifitseerime toimunud valimisi demokraatlikeks, mis annavad meile võimaluse rääkida Ülemnõukogust kui rahva tahte väljendajast, kui oluliselt tõusnud legitiimsuse astmega organist. Meie arutelu tulemuseks oli, et rahvusvahelise hinnangu järgi olid Eestis toimunud Ülemnõukogu valimised demokraatlikud. Rahvusvaheline kvalifikatsioon nõuab vabu ja demokraatlikke valimisi. Demokraatlikkus oli garanteeritud mitmemandaadiliste, mitme kandidaadi vahel toimunud takistusteta valimistega ja valimiskampaania objektiivsusega. Samal ajal aga teame seda, missugune oli meie olukord valimisseaduse vastuvõtmisel, ja seda, et valimistest võttis osa ka sõjaväekontingent. Eile nägime, et sõjaväesaadikud olid meile tõsiseks abiks, olid ausad kolleegid. Küsimus on selles, et valimisseadus ise ei vasta rahvusvahelistele vabade valimiste standardile. Järelikult võime öelda, et meil on olemas osaline legitiimsus, meie legitiimsuse aste on tõusnud, ja sellega peame praegu piirduma. Praegune legitiimsuse aste on piisav, et Ülemnõukogul oleks moraalne õigus ajutise valitsemise korra väljatöötamiseks. Samal ajal väljendub see osaline legitiimsus lauses: "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu lõpetab oma tegevuse Eesti Vabariigi põhiseaduslike võimuorganite tegevusse rakendamisel."

Järgmine on meie tuleviku garanteerimise küsimus. See tähendab suhteid Nõukogude Liiduga. Juhiksin kõigepealt teie tähelepanu selle osa, esimese osa pealkirjale. Pärast komisjonide parandusi tehti eilses töörühma arutelus siia väike stilistiline parandus. Nimelt pealkiri on nüüd "Kontaktid NSV Liiduga", mitte keskvoimudega. Peatükis väljendub meie tõsine tahe ja püüdlus lahendada kõik Eesti Vabariigi faktilise taastamisega seotud probleemid rahumeelselt, poliitiliste vahenditega, läbirääkimiste teel, kusjuures nende läbirääkimiste sisu on siin avatud. Ja on ka viidatud, et läbirääkimiste tase peaks olema mitmepoolsete rahvusvaheliste läbirääkimiste tase.

Selle osa tekstis on samuti mõned väikesed stiililised parandused. Teise lehekülje 2. lõigus, keskel kuuendas reas ma paluksin teil käesolevat teksti täiendada "Eesti Vabariigi sõltumatus faktilise taastamise", s.o. lisada "faktilise", sest meil on siin see *de facto* ja *de jure* vaherkord

oluline.

Oli vaidlusi, kas jätta teksti järgmine lause: "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ei pea võimalikuks osalemist läbirääkimistel NSV Liitu edasikuulumise mis tahes vormide üle." Osa ettepanekuid oli, et selline negatiivne määratlus võiks ära jääda, et tekst võiks sisaldada ainult positiivset, kuid ometigi lõpuks jõudis töörühm seisukohale jätta nii, nagu oli. Ja ma arvan, et praeguses külaltki pingelises konflikti- ja surveolukorras on see õigustatud.

Järgmise lõigu alguses on samuti kvalifikatsioon "NSV Liidu keskvõimudega" asendatud lihtsalt "NSV Liidu võimudega", sest meie suveräänne vahekord NSV Liiduga välistab sellise jaotuse, et me tegutseme mingi perifeerse võimuna keskvõimu suhtes. Tegemist on suveräänsete vastastikuste suhetega. Ning sellesama lõigu samal leheküljel, kus jutt on sõjaväe "lõplikust väljaviimisest", siia on lisatud "kokkulepetes ettenähtud tähtajaks" eelmise lõigu viimasesse ritta eelviimases lõigus. Sisuliselt lahendame me läbirääkimiste käigus küsimuse Nõukogude väekontingendist Eestis selliselt, et me taotleme kindlatel tähtaegadel nende järk-järgulist väljaviimist vastavalt vastastikustele kokkulepetele, mis on ka normaalne rahvusvaheline praktika.

Järgmine lõik sellest samast osast käsitleb läbirääkimiste taset ja ka siin on sõnastust täpsustatud. Nimelt on praegu ettepanek selline: "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu taotleb Eesti, Läti ja Leedu probleemi käsitlemist ühtse Balti küsimusena, mitmepoolsete rahvusvaheliste läbirääkimiste tasemel." Tähendab, seda väljendust on täpsustatud, sisulist muutust ei ole.

Järgmine osa, välissuhetest, puudutab meie jaoks äärmiselt olulist küsimust: rahvusvahelist toetust Eesti Vabariigi faktilise taastamise protsessile. Siin on määratletud väga selgesti Ülemnõukogu võimalused selles protsessis, neid nähakse Eesti Vabariigi taastamise ettevalmistamisena ja taastatud Eesti Vabariigi tunnustamise ettevalmistamisena. Juhiksin teie tähelepanu sellele nüansile. Kriteeriumiks on, kui Eesti Vabariik on faktiliselt taastatud, siis peab olema ka pind valmis, et see leiaks otsekohe rahvusvahelist toetust ja tunnustamist. Küsimus ei ole mitte mingi vahepealse moodustise tunnustamisest, nagu on olnud vahepeal mitmesugustes diskussioonides etteheiteid ja kahtlustusi. Samuti on selles välissuhtluse osas juhitud tähelepanu meie praegusele konkreetsele põhisihile saavutada meie küsimuste arutelu Helsingi teisel nõupidamisel. Ka on viidatud meie soovile osaleda rahvusvahelistes organisatsioonides. Oli ettepanek panna siia täiendus "vaatlejana", kuid töörühm arutas seda ja kuna me siiski terves reas

kultuuri-, spordi- ja muudes organisatsioonides saame taotleda ka täisliikme staatust, siis jäeti see lahtiseks, igas konkreetse olukorras eraldi lahendatavaks.

Kogu selle dokumendi tuum on nähtavasti aga väljendatud 3. osas, mis on väga lakooniline: Eesti ja NSV Liidu võimkondade lahusus. On täiesti selge, et pärast seda, kui 8. mail oli vastu võetud seadus Eesti sümboolikast, millega oli ka taastatud Eesti Vabariigi nimetus, võttis Ülemnõukogu sellega kohustuse just nimelt võimkondade lahususe probleemi võimalikult kiireks ja täielikuks lahendamiseks. Ning see põhimõte on väga selgesti väljendatud: üleminekuperioodil katkestavad Eesti riigivõimu, valitsemise, kohtu- ja prokuratuuriorganid alluvussuhted NSV Liidu vastavate organitega. Selles osas on veel üks oluline nüanss, milleks tehti ka väikene parandus. Järgmises lauses on öeldud, et Eesti territooriumil edasi tegutsevad NSV Liidu võimkonda kuuluvad asutused-organisatsioonid, välja arvatud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu poolt kehtestatud korras tunnustatud esindused, loetakse ebaseaduslikeks okupatsioonioraniteks. Siin tehti ettepanek muuta sõna "tunnustatud" sõnaks "asutatud", et ei tekiks sellist vastuolu, et me osasid okupatsioonioraniteid tunnustame. Küsimus on ikkagi esindustes, mis on asutatud vastavalt Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja teiste riikide, sealhulgas NSV Liidu ja üksikute liiduvabariikide vahelistele kokkulepetele. Küsimus Eesti ühiskonna terviklikkusest, 4. osa põhiküsimus, on siin lahendatud väga lakooniliselt, sest seaduse osas on sellele antud sisuline ja juba õiguslik interpretatsioon. Küsimus on kõigi inimõiguste kehtivusest kõigile Eesti elanikele, Eesti n-ö asumisest rahvusvaheliste sellealaste lepete mõju alal.

Ja 5. osa, seadusandlik tegevus, on, nagu te näete, küllaltki detailne, sest just sellega määratletakse meie spetsiifilise tegevuse põhisisu üleminekuperioodil. Kuivõrd Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kvalifitseerib ennast seadusandlikku võimu teostava organina, mida ta ka on, siis meie esmane ülesanne on ehitada üles iseseisev õigussüsteem, kusjuures Eesti Vabariik ei kooskõlasta oma põhikorda ja seadusandlust NSV Liidu põhiseadusega ja seadusandlusega. Selles osas on jälle üks väikene parandus, nimelt kõigepealt on töörühmal ettepanek teile jagatud tekstis teha üks ümbertõstmine: 4. lk kaks esimest lõiku viia samal leheküljel tahapoole, pärast lõiku majanduse kohta, selleks et parandada teksti loogilisust. Tähendab, kaks esimest lõiku viiakse senise 5. lõigu järele. 5. lõigus, kus oli öeldud, et me läheme üle privatiseeritud turumajandusele, võttis töörühm arvesse õigustatud kriitikat sellise majandusvormi nimetuse suhtes. Ettepanek on üleminek privatiseerimisele ja turumajandusele.

Kõige rohkem diskussioone kahe töörühma vahel on tekitanud küsimus Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahel, mis praeguses projektis on lahendatud selle 6. osas. Meil oli töörühmas ka selles suhtes alternatiivseid käsitlusi, alates sellest, et üldse mitte püüda määratleda seda vahet, jätta see n-õ praktilise kujunemise objektiks, kuni selleni, et oli eraldi alternatiivne projekt selle kohta, et Ülemnõukogu ja Eesti Komitee või Eesti Kongress tegutseksid sisuliselt kahekojalise Eesti Vabariigi asutava koguna. Arutluste käigus (arutlustest võtsid osa ka Eesti Komitee töörühma ja Eesti Komitee juhatuse liikmed) on jõutud praeguse käsitluseni, kus mõlemad esinduskogusid vaadeldakse iseseisvalt tegutsevatenä, kuid Eesti Vabariigi faktilise taastamise nimel oma tegevust kooskõlastavatena nendes küsimustes, mis on otseselt seotud riikliku staatuse arenguga, põhiseadusega, kodakondsusega ja riikidevaheliste suhetega. See on fikseeritud antud dokumendi 6. osas. Siin on ka öeldud, et konkreetsed küsimused, mis nõuavad kooskõlastamist, ning kooskõlastamise vormid määratakse kahe kogu vaheliste erilepetega. Meie kogemus kahe töö rühma koostööst lubab loota, et see on ka praktiliselt võimalik mitmesuguste kooskõlastuskomisjonide ja muude mehhanismide kaudu.

On loomulik, et see protsess ei kulge vastuoludeta, sest kaks organit tegutsevad erineval alusel ja omavaheline teatud vastuolulisus on seotud ka üleminekuperioodiga, s.o. üleminekuperioodist tulenev. Ja see saab laheneda mitte mingisuguse omavahelise kokkusulamise teel, vaid ainult Eesti Vabariigi Riigikogu valimiste kaudu, mille tulemusel mõlemad ajutised, sisuliselt esindusorganid praegusel perioodil lõpetavad oma tegevuse ja annavad oma võimu üle ühele organile.

Viimane lõik on teinud läbi ka mõningase stilistilise kohendamise ja meie ettepanek on seda sõnastada järgmiselt: "Üleminekuperioodil tegutsevad nii Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kui ka Eesti Kongress iseseisvate esinduskogudena. Eesti riikluse põhiküsimustes, riikliku staatuse, riikidevaheliste suhete, põhiseaduse, kodakondsuse küsimustes peab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vajalikuks Eesti Vabariigi *de facto* taastamise nimel kooskõlastatud tegevust Eesti Kongressi ja tema poolt moodustatud Eesti Komiteega. Koostöövormid ja kooskõlastamisele kuuluvad küsimused määratakse nendevaheliste lepetega." Kuna dokument on meiekohane, siis lihtsalt me sõnastasime ta edaspidi ümber. Need on siis selle poliitilise otsuse põhipunktid.

Nüüd edasi seaduse projekti juurde. Seaduse projekt, mis teile oli kätte jagatud, tegi eilse päevaga läbi tõsise arutelu komisjonides. Eriti tahaksin tänada õiguskomisjoni. Õiguskomisjon töötas

projektiga väga tõhusalt ja tema sõnal on ka määrav tähtsus. Samuti tuli täiendusi ja parandusi teistelt komisjonidelt.

Nüüd projekti juurde. Ma teeksin teile teatavaks need ettepanekud ja muudatused, mis on juba tööühma poolt aktsepteeritud. Kõigepealt dokumendi esimene punkt, mis paneb aluse järgnevale, see on Eesti Vabariigi riigivõimu ja NSV Liidu riigivõimu vahekorra. On ettepanek sõnastada see punkt järgmiselt: "Lõpetada Eesti Vabariigi riigivõimu-, valitsemis-, kohtu- ja prokuratuuriorganite allutatus NSV Liidu jurisdiktsioonile ja lahutada nad NSV Liidu vastavast süsteemist." Teile jagatud variandis oli ainult lahutamise moment, nii et siia lisandus alluvusvahekorra lõpetamine.

Teine punkt on muutmata, kolmas punkt on muutmata, neljandas punktis on õiguskomisjoni töö tulemusel jõutud veidi lihtsamale ja üldisemale sõnastusele. See ei ole põhimõtteline, vaid redaktsiooniline muutus ja uus variant kõlab sellisena: "Kõik seni Eesti territooriumil toimivad normatiivaktid kehtivad kuni Eesti Vabariigi Ülemnõukogu või Eesti Vabariigi Valitsus neid ei tühistata, ei muuda või kui nad ei ole vastuolus käesoleva seadusega ning järgnevate Eesti Vabariigi normatiivaktidega." Viies punkt on jäänud ilma muutuseta, nii nagu teie projektis "Kohtu ja õigusemõistmise iseseisvusest". Ja on ettepanek lisada siia veel järgmine punkt 6. punktina senise 6. punkti kohale, mis puudutab arbitraaži. See ei ole põhimõtteliselt erinev, ta lihtsalt täpsustab seda seaduseprojekti, sest arbitraaž on omaette väga oluline probleem. See kõlab järgmiselt: "Majandusvaidlusi ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel lahendab Eesti Vabariigi Riiklik Arbitraaž." 7. punkt on jäänud muutmata, see tähendab praegune teie 6. punkt läheb 7-ndaks ja jääb muutmata.

Teie projektis olev 7. punkt muutub 8-ndaks. Siin on samuti viidud sisse muudatus, jällegi stilistilist laadi mõningase täiendusega, mis puudutab kokkuleppeid Nõukogude Liiduga. Ettepanek on teksti lugeda järgmiselt 8. punktina: "Eesti Vabariik tagab Eesti Vabariigi kõigi elanike rahvusvahelistest, üldtunnustatud normidest tulenevad sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurialased õigused ja vabadused. NSV Liidu sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete seisund Eestis määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liiduga sõlmitavate kokkulepetega. Eestist ümber asuda soovijate NSV Liidu kodanike ümberasumise tagatise määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liidu või vastava liiduvabariigiga või iseseisva riigiga sõlmitavate kokkulepetega." Loodetavasti selle punkti vastuvõtmisega me suudame ka luua selle vajaliku veendumuse, et mitte mingisuguseid stiihilisi, vägivaldseid ega muid survemehhanisme Eesti Vabariigi iseseisvuse

taastamisel ühegi tema elaniku suhtes ei rakendata, mis tahes rahvusest või kodakondsusega ta ei ole. Vastupidi: tagatakse kõik, mis rahvusvaheliselt on garanteeritud, ja mis ei ole üldiselt garanteeritud, garanteeritakse erilepetega.

Järgmine punkt on muutmata, ainult tema number on 9 ja senine 9. punkt on muudetud 10. punktiks ja sõnastatud ka veidi erinevalt. Usun, et sellise sõnastuse sissetoomine on väga aktuaalne, lähtudes meie värsketest kogemustest. Kõik Eesti Vabariigis tegutsevad ettevõtted, asutused ja organisatsioonid kuuluvad registreerimisele Eesti Vabariigis kehtiva korra kohaselt. Eesti Vabariigi seadustele mittealluvad asutused, ettevõtted ja organisatsioonid loetakse okupatsioonivõimu asutusteks ja organisatsioonideks. Jätsime ära üksikisikute taseme, kuivõrd see on üldise seadusandlusega niikuinii kehtestatud.

On küsimus selles lõigus, mis teil oli 10-nes (praegu peab olema 11-nes), mis puudutab seda, missuguseid kokkuleppeid Eesti riik ei sõlmi NSV Liiduga. Need on kokkulepped, nagu teil on projektis, mis pikendaksid okupatsiooni, raskendaksid vabariigi taastamist või riivaksid lepingupoolte suveräänsust. Töörühmale tuli mitmelt komisjonilt, ka õiguskomisjonilt ettepanek jätta see lõik ära, kuna tekib raskusi tõlgendamisega. Teatavasti seda laadi üldised määratlused võivad konkreetsetes juriidilistes vaidlustes omandada mis tahes sisu, neid on võimalik tõlgendada nii ja teisiti. Leiti, et selle lõigu sissetoomine raskendaks igasuguste läbirääkimiste toimumist. On ettepanek see punkt ära jätta, kuna üldine tahe on meie poliitilisest otsusest täiesti selge. Samal ajal on ettepanek maaelukomisjonilt lõik jätta, kuid järgmises sõnastuses: "Üleminekuperioodil ei sõlmi Eesti riik NSV Liiduga selliseid kokkuleppeid, mis pikendavad okupatsiooni, raskendavad Eesti Vabariigi taastamist või eiravad ühe lepingupoolte suveräänsust või pariteetsust." Siin on veidi teises sõnastuses, põhimõtteline probleem aga jääb. Ma kordan veel kord, et töörühm leidis siiski õigem olevat see punkt välja jätta. Aga seda me saame veel arutada. Rohkem parandusi ei ole tehtud.

Loomulikult ei näe töörühm ette, et võtame vastu seadustiku vastu suulise teksti järgi. Ma usun, et me saame aga asuda konstruktiivsele arutusele, mis on keskendunud just nendele vaieldavatele probleemidele. Töörühm on valmis tegutsema operatiivselt redaktsioonikomisjoni funktsioonides selleks, et te võimalikult kiiresti saaksite lõpliku redaktsiooni kirjalikult ja me saaksime ka hääletada. Täna teid!

Juhataja

Suur tänu! Palun Marju Lauristinil jääda kõnetooli. Võimalik, et on küsimusi. Ma oletan, et Vladimir Lebedevil on küsimus.

V. Lebedev

Mul on palve saadik Marju Lauristinile. Kas te ei kordaks veel kord 9. punkti lõpu sõnastust.

M. Lauristin

Jah, seda kindlasti. Tähendab, küsimus on siis üheksandas, mis nüüd siis on kümnes, kuna tuli vahele veel üks punkt. See on nüüd sõnastatud sellisena: "Kõik Eesti Vabariigis tegutsevad ettevõtted, asutused ja organisatsioonid kuuluvad registreerimisele Eesti Vabariigis kehtiva korra kohaselt. Eesti Vabariigi seadustele mittealluvad asutused, ettevõtted ja organisatsioonid loetakse okupatsioonivõimu asutusteks ja organisatsioonideks." Ma juhin teie tähelepanu selle punkti sõnastuses selle punkti demokraatlikkusele, sest küsimus ei ole formaalses struktuurilises kuuluvuses. Küsimus on iga ettevõtte, organisatsiooni jne. enda tehtud poliitilises valikus, kas ta otsustab alluda Eesti seadustele või ta asub Eesti seadusi eirama ja sellisel juhul kvalifitseeritakse teda kui okupatsioonivõimu organisatsiooni. Ma arvan, et pärast meie väga tõsiseid vaidlusi selle üle, mis on ja mis ei ole okupatsioonivõimuga seotud organ, on selline kvalifikatsioon hädavajalik. Kõigepealt me loobusime formaalsest kvalifikatsioonist ja tõepoolest võtsime aluseks poliitilise tahte.

M. Kolossova

Austatud Marju Lauristin! Me peame vastu võtma väga tugeva seaduse. Kas see on läbinud Ülemnõukogu ekspertiisikomisjoni?

M. Lauristin

See on läbinud ekspertiisi peale Ülemnõukogu Presiidiumi istungit. Peale viimast istungit me istusime veel eraldi koos ja töörühma juures oli ka ekspertgrupp, kuhu peale Ülemnõukogu ekspertide kuulusid veel ka justiitsminister ja mitmed vabariigi juhtivad eksperdid.

P. Priks

Lugupeetud Marju Lauristin! Ma vist ei kuulnud viimast punkti, kus on öeldud, et käesolev seadus jõustub vastuvõtmisel.

M. Lauristin

See punkt on nii, nagu tekstis oli.

P. Priks

Kuidas tema siis haakub 5. punkti 2. lõiguga, kus on öeldud, et Eesti kohtute poolt süüdimõistetud isikud kannavad karistust üksnes Eesti Vabariigi territooriumil?

M. Lauristin

Ükski seadus ei kirjelda olukorda, vaid annab normi. Kui see seadus jõustub, on see normiks ja seda normi tuleb hakata täitma. See ei tähenda mitte, et selle seaduse jõustumise hetkeks imeväel isikud muudavad oma asupaika, vaid see annab aluse hakata taotlema nimelt sellist muutust.

A. Zöbin

Mul on küsimus Marju Lauristinile. Otsuses ja ka teie sõnavõtus oli öeldud, et valimised Ülemnõukogusse toimusid demokraatliku seaduse alusel. Kas võib lugeda seadust demokraatlikuks, kui ühe mandaadi väärtus erinevatel territooriumidel erineb valijate arvu poolest viiekordselt?

M. Lauristin

Nagu me teame, on Eestis valimissüsteem üles ehitatud selliselt nagu ka väga paljudes teistes riikides, et oleksid esindatud kõik territoriaalsed üksused. Teatavasti Eestis territoriaalsed üksused on väga vana ajalooa, osas on see asustussüsteem mitme-mitme tuhande aastase ajalooa. Teised üksused, eriti muidugi kõrgelt industrialiseeritud piirkondades, on hilistekkelised ja hoopis dünaamilisema arenguga. Kui rakendaksime seda printsiipi, mida teie ja teie kolleegid on siin mitu korda juba ka esile tõstnud, oleks arvuline printsiip põhiline. Aga siis me jätaksime suure osa Eesti ajaloolisest asustusest sisuliselt ilma esinduseta seadusandlikus kogus. Kahtlemata see ei oleks demokraatlik.

V. Kois

Praeguse redaktsiooni punktis 8 on kirjas umbes selliselt: Eestis on tagatud sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurialased õigused ja vabadused. Sõnad "poliitilised õigused ja vabadused" on üldse ära jäetud. Asi on selles, et kuigi ma räägin vene keeles, käib jutt põhimõtteliselt mitte niivõrd venekeelsest kogukonnast, kuivõrd üldse Eestimaa elanikest. Kui me jätame välja sõnad "poliitilised õigused ja vabadused", kas see ei tähenda, et me kavatseme piirata poliitilisi õigusi ja vabadusi, sealhulgas ka eesti elanikkonnal? Ma juba kuulsin vastuväiteid selle kohta, et üleminekuperioodil me ei saa garanteerida kõiki õigusi ja vabadusi, kuid oma seaduses me peame vähemalt väljendama oma püüdu võimalikult täielikumale poliitiliste õiguste ja vabaduste tagamisele. Seepärast on mul ühtaegu küsimus ja ettepanek: lülitada sellesse punkti kindlasti "poliitilised õigused" ja kui see pole võimalik, siis selgitage, miks.

M. Lauristin

Jah, te väga õigesti märkisite seda kohta, seda muutust. Ja see oli ka väga tõsise arutelu aineks. Töörühma seisukoht on järgmine. Küsimus poliitilistest õigustest ja vabadustest tõepoolest nõuab üleminekuperioodil väga selget ja täpset läbitöötamist. See peaks olema eraldi seaduse objektiks – siin on mõeldud nii kodakondsusseadust kui ka seadust poliitiliste parteide ühenduste kohta kui ka muid seadusi. Nagu öeldud, see tekst on avatud tekst ja ta täieneb ja täpsustub järgnevate õigusaktidega. Praegu öelda, et me garanteerime kõigile kõik poliitilised vabadused, võtmata arvesse tõepoolest seda pingelist ja muutuvat olukorda – me võime siin jääda lihtsalt tühisõnaliseks. Me peame selle küsimuse läbi töötama ja see garanteeritakse eraldi järgnevate õigusaktidega.

I. Fjuk

Lugupeetav Marju Lauristin! Kõigepealt ma tahaksin toetada seda Marju Lauristini vastust härra Zõbini pretensioonile, justnagu ei oleks olnud valimised demokraatlikud seetõttu, et mandaatide väärtus oli erinev. See on nii kogu maailma praktikas: et erinevad administratiivterritooriumid oleks esindatud, peab olema tagatud ka nende võrdne hääleõigus. Kuid minu küsimus tekib sellest samast probleemist, kui Marju Lauristin seletas, et meie valimised olid demokraatlikud, kuid ei olnud vabad. Ma tahaks arvata, et võib-olla olid need meie valimised just vabad, kuid nad ei olnud demokraatlikud, sest valimisseadus võeti vastu surve all. Me ei saanud vabalt käsitleda

kodanikkonna õiget osalemist seal ja ka okupatsiooniar mee osalemine oli peale sunnitud. Nii et need valimised ei olnud demokraatlikud, aga nad olid vabad, sest kõik said esitada oma kandidaadid, kõik said osaleda valimistel. See on üks moment küsimusena. Ja sellesamas otsuses 2. leheküljel viimases lõigus on moment, et peab läbirääkimiste käigus arutama NSV Liidu omandi küsimust Eesti Vabariigis. Kas ei peaks olema läbirääkimiste objektiks ka Eesti Vabariigi omandi küsimus Nõukogude Liidus?

M. Lauristin

Kõigepealt esimesest küsimusest, vaidlusest, mis on vabadus ja mis on demokraatia. Kahtlemata kõik sedalaadi vaidlused võimaldavad väga mitmesuguseid seisukohti. Ma esitasin teile töörühma seisukoha, kus me demokraatlikuks pidasime valimiste enda protseduuri. Valimiste selles mõttes korralduse põhimõtte pealesurutust hindasime kui vabaduse n-ö piiratust. Ja ma ütlesin, et meie käsutuses on siiski ka rahvusvaheline ekspertii toimunud valimiste kohta, mis samuti tõlgendab seda sarnaselt. Aga ma ütlen, et see küsimus, vabaduse ja demokraatia küsimus, mille üle me võime vaielda väga kaua ja väga pikalt, ma pakkusin välja lahenduse lihtsalt sellise, nagu me nägime.

Mis puutub nüüd omandi küsimusse, siis see märkus on kahtlemata õige ja ma arvan, et me peaksime seda arutama.

I. Raig

Loodetavasti üleminekuperioodil tuleb Eesti Vabariigi iseseisvust veel kaitsta, nagu seda tehti näiteks eile. Kas ei tundu käesolevate dokumentide autoritele, et need dokumendid peaksid sisaldama ka lõigu sellest, kuidas kavatsetakse tagada rahva turvalisus üleminekuperioodil? Ja kuidas kavatsetakse tõkestada need streigid, mis hakkavad meie majandust veelgi rohkem laostama?

Ma arvan, et võiks välja pakkuda mõtte, et valitsusele antakse erakorralised volitused üleminekuperioodil. Ja seesama mõte kodu kaitsmisest, millest oli juttu istungi alguses, see organisatsioon peaks saama ka kuidagi seadusliku vormi.

M. Lauristin

Lugupeetud härra Raig! See mõte kahtlemata tekkis meil kõigil eilseid sündmusi läbi elades, kuid sellise mõtte tekkimisest kuni tema seadusandliku vormistamiseni on küllalt pikk tee. Nende küsimuste lahendamine on juba praegu meie valitsuse päevakorras. Samas me ei pidanud – vähemalt meil ei olnud selleks veel piisavalt aega – võimalikuks sõnastada tulipalavalt seda meie ajutise valitsemise korra alustes. Sest küsimus, kas anda valitsemiskorra alustes valitsusele erakorralised volitused, on äärmiselt tähtis riikliku korralduse seiskohast ja mina isiklikult ei võtaks endale praegu sugugi mitte sellist vastutust. See on ikkagi konkreetse situatsiooni probleem ja seda tuleks lahendada eraldi aktidega.

I. Hallaste

Austatud eesistuja, austatud kolleegid! Meie seaduse 9. punkti praeguse numeratsiooni järgi on jäänud sisse viimata üks parandus, millest juttu oli. Nimelt: Eesti Vabariik tagab kõigile kodanikele usuvabaduse, on siin öeldud. Peaks olema "kõigile elanikele".

M. Lauristin

Ma vabandan Illar Hallaste ees, see parandus on sisse viidud, ma lihtsalt unustasin ta lugemata. Seal oli tõepoolest, et Eesti Vabariik tagab usuvabaduse kõigile kodanikele, ja loomulikult ei ole küsimus kodanike usuvabaduses, vaid ikkagi kõigi elanike usuvabaduses.

A. Labassov

Lugupeetud Marju Lauristin! Mul on väga palju küsimusi, kuid ma vististi kasutan esinemisõigust pärast arutelu käigus. Seniks aga tahaks teie tähelepanu juhtida 10. punktile. Kas teile ei tundu, et see punkt juba ette asetab väljapoole seadust hulk organisatsioone sel lihtsal põhjusel, et näiteks merekaubaveo valdkonnas antud hetkeks ei eksisteeri ühtegi Eesti NSV seadusandlikku akti. Samas aga on olemas Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu seadusandlikud aktid, mis on täielikult kooskõlastatud kõigi rahvusvaheliste konventsioonidega. Selliselt peavad need ettevõtted ja organisatsioonid oma tegevuse lõpetama või me peame tegema seaduses teatud mööndusi. Seoses sellega on mul ka küsimus. Kas on seda seaduseelnõu arutatud väliskomisjonis? Eeldan, et sellesse komisjoni peavad olema koondatud rahvusvahelise õiguse alased põhijõud, sealhulgas ilmselt ka mereõiguse alal.

M. Lauristin

Ma tänan Aleksandr Labassovit selle tõesti väga olulise paranduse eest. Me peame selle küsimuse ilmselt eraldi läbi vaatama ja mul on teile palve, kui te saaksite teha ettepaneku, kuidas vastuolu selles küsimuses lahendada. Mis puutub väliskomisjoni, siis kõik komisjonid eile töötasid selle seaduse kallal. Ja kuna praegu need parandused, mis on sisse viidud, on õiguskomisjoni poolt põhimõtteliselt läbi vaadatud, siis kõiki neid uusi parandusi kõik komisjonid eile ei ole saanud vaadata. Täna on meil selleks veel aega, nii et ma arvan, et on võimalik veel täpsustusi, täiendusi teha.

Sellist mõtet meil kahtlemata ei olnud, et kogu meie merendus jätta välja. Ja ma juhin lihtsalt teie tähelepanu sellele, et me unustame arutelu. Meil on täna terve päev aega ja ma olen kindel, et me jõuame, nagu ma ütlesin, anda teile kirjaliku projekti. Peale selle ka veel komisjonid saavad tulla lõunavaheajal kokku mõningate küsimuste lahendamiseks. Me asume seaduste vastuvõtmisele pärast seda. Aitäh teile!

Juhataja

Suur tänu!

R. Tamme

Härra juhataja, lugupeetud ettekandja! Otsuse 5. osas on kirjas, et "Eesti Vabariik ei kooskõlasta enam oma põhikorda ja seadusandlust NSV Liidu põhiseaduse ja seadusandlusega". Minu meelest oleks õige sõnastada ilma sõnata "enam". See on põhimõttelist laadi seisukoht ja oleks palve arvestada selle parandusega.

M. Lauristin

Jah, aitäh! Ma olen selle parandusega nõus. See ettepanek tehti juba ka eile, lihtsalt mul on ta sisse viimata, aga põhimõtteliselt see on õige.

V. Malkovski

Mul on kaks küsimust. Milliseid konstitutsioone hakkavad selle seaduseprojekti kohaselt kaitsma õigusorganid ja prokuratuur? Sest et 30. märtsil me võtsime vastu ühe dokumendi, 8. mail aga, nagu ma mõistan, teise. Mis puutub 4. punkti sellisesse sõnastusse, siis ma ei mõista üldse, mil-

liste seaduste alusel me hakkame tegutsema ja kas me mitte ei liigu õiguseta riigi poole. Ja teine küsimus. Kui me räägime ajutisest korrast, siis öelge palun, millal see ajutine kord lõpeb?

M. Lauristin

Mis puudutab seadusandluse aluseid või konstitutsioonilisi aluseid, millest hakkavad lähtuma meie kohtu- ja õigusorganid, siis ma võin siin muidugi eksida, ma loodan, et meie õiguskomisjoni esimees mind täiendab ja täpsustab, kuivõrd ma ei ole jurist. Aga ma võin resümeerida meie arutluste tulemuse selliselt, mis on ka öeldud sisuliselt siin otsuses, et need osad kehtivast seadusandlusest, ka need osad konstitutsioonist, mis ei ole vastuolus selle seadusega, nii 30. märtsi kui 8. mai seadusega, need jätkavad toimimist ning kogu see õigusprotsess on pidevalt täienev, kuni jõutakse välja uue põhiseaduseni. Seepärast on selge, et on vaja hakata kohe tööle põhiseaduse kallal.

Kui me võtsime vastu 30. märtsi otsuse ühe baasnormi, s.t. Nõukogude Liidu konstitutsiooni baasnormi asendamise kohta teise, taastatud Eesti Vabariigi konstitutsiooni baasnormiga, ei tähenda see ju seda, et me kehtestame Eesti Vabariigi 30. aastate konstitutsiooni üks-ühele. Küsimus on baasnormis. Töö konstitutsiooni väljatöötamisel on üks tõsisemaid töid üleminekuperioodil, seni aga toimub see nihe selliselt, et ajutine valitsemiskord asub n-ö. välja tõrjuma järk-järgult olemasolevat seadustikku, asendades teda uuega. Sisuliselt olemegi praegu olukorras, kus meil täielikult konstitutsiooni ei nii ega teisiti ei ole.

Millal lõpeb ajutine valitsemiskord? Lõpeb siis, kui lõpeb üleminekuperiood ja kui võetakse vastu kehtiv põhiseadus, täielikult kehtiv põhiseadus. Ma lisaksin, et meie teha teiega on suurel määral ka see, et see tõepoolest raske üleminekuaeg võimalikult kiiresti ja võimalikult rahumeelselt ja valutult lõpeks tõepoolest õigusriigiga.

A. Paju

Väga austatud Marju Lauristin, mul on kaks küsimust. Võib-olla ma ei kuulnud täiesti seda välja öeldud teksti lõppu. See puudutab punkti 10, kus me määratlesime ära kollektiivide registreerimise ja ütlesime siis lõpuks, et mittealluvad loetakse okupatsioonivõimu asutusteks. Kas siia ei peaks juurde panema selgituseks "ja sellest johtuvate sanktsioonidega" või millegi muuga, mis me lihtsalt panime ta karistuseks, et on okupatsiooniasutus? Ma ei saanud sellest sisulisest täiendusest aru.

Ja teine küsimus. Me oleme tihti kasutanud sõna "üleminekuperiood". Millal see lõpeb? Kas siin ei oleks siiski mingit kvalitatiivset märki? Meil on kogemus. On mõiste "arenenud sotsialism" ja jumal teab mis mõisted. Kas siin ei peaks olema mingisugune konkreetne märk või seisund, mille pealt on tajuda, et üleminekuperiood lõpeb?

M. Lauristin

Mis puutub esimesse küsimusse, mis tehakse nende asutuste, organisatsioonide, ettevõtete, kes ei allu Eesti seadustele ja keda me kvalifitseerime kui okupatsioonivõimu asutusi ja organisatsioone, siis siin ma oskan teile öelda oma tõlgendusena seda, et kuna nad ei allu ja kuna nad on okupatsioonivõimu asutused-organisatsioonid, siis sõltub nende saatus sellest, missugused ja kui edukad on meie läbirääkimised okupatsiooni lõpetamise kohta. Ja siin ette näha selles seaduses sanktsioone oleks minu arvates praegu vägagi raske. See on jälle omaette konkreetse seadusandliku tegevuse küsimus, konkreetsete õigusaktide küsimus. Ja ka kokkulepete küsimus. Nüüd, mis puudutab üleminekuperioodi lõppu, siis ma meenutan kolleeg Ants Pajule seda, et see on sätestatud. See on sätestatud sellega, kui põhiseaduslikult valitud riigikogu tuleb kokku. See on üsna konkreetne kuupäev, ma arvan.

J. Telgmaa

Lugupeetav proua ettekandja, kas ei peaks, arvestades eilset, karmistama seda seadust? See tähendab, et ka seaduses tuleks fikseerida vahekorrad või siis põhimõtted suhtumises sõjaväkke, piirivalvesse, tolliametisse, KGB-sse, ka arbitraazist oli juttu. Seaduses minu arust ei tuleks enam teha nägu, et nendel institutsioonidel ei oleks nagu mingit rolli Eestis või et neid ei ole olemas. Ja mul on veel rida parandusi, mida ma siis nagu annan kirjalikult. Aitäh!

M. Lauristin

Kui teil on kirjalikult, siis palun andke need parandused, me vaatame nad läbi.

J. Telgmaa

Jah, aga põhimõtte küsimus?

M. Lauristin

See põhimõtteliselt on hõlmatud kõigi nende punktidega, mis lahutavad kohtu- ja õigusorganeid ja mis nõuavad ka allumist Eesti Vabariigi seadustele. Nagu ma ütlesin, on see nüüd väga paljus ka ühelt poolt kõigi nende asutuste-organisatsioonide poliitilise valiku küsimus ja teiselt poolt järgneva riigisüsteemi lahutamise küsimus. On täiesti selge, et näiteks seesama KGB sellisena, kuuludes NSV Liidu julgeolekusüsteemi, on üks selgesti väljenduvaid okupatsiooniorganeid, mis aga ei välista tema reorganiseerimist Eesti Vabariigi seadustele alluvaks ja seadusi kaitsvaks sisekaitsesüsteemiks. Aga see on väga pikaldane ja raske protsess, nagu me teame. Sellega on algust teinud valitsus, luues erikomisjoni, ja ka Eesti Komitee on loonud vastava komisjoni. Ka Ülemnõukogu peaks sellega senisest hoopis tõhusamalt tegelema. Kui teil on konkreetsed ettepanekuid, siis kindlasti on need vajalikud, aga ma kardan, et jällegi nad sellesse üldraamistikku võib-olla ei mahu, vaid nõuavad eraldi akti.

A. Zõbin

Minu küsimusele esindatuse kohta Ülemnõukogus anti mahukas vastus ja järgnes isegi sõnavõtt. Muidugi, võib palju rääkida demokraatiast ja vabadusest, kuid tahaks öelda järgmist. Mitmekojalise parlamendi puhul on võimalik koda, kus esindatus oleks iga regiooni poolt saadikute arvu järgi. Kuid igas parlamendis on primaarseks ikkagi koda, mis adekvaatselt peegeldab elanikkonda, see tähendab, kus oleks personaalne esindatus iga valimisjaoskonna poolt, lähtudes valijate arvust. Kuigi Vaino Väljas Ülemnõukogu eelmises koosseisus püüdis rääkida nende valimiste demokraatlikkusest ning õigustada seda seadust, tundub mulle siiski, et ühekojalise parlamendi korral peab meil olema selline esindatus, et see vastaks võrdsele valijate arvule igast ringkonnast. Me väga palju räägime praegu demokraatiast, sellest, et me tahame liikuda selle demokraatia poole, kuid täna püüda saavutada demokraatiat ebademokraatliku seaduse abil oleks ilmselt ebaloogiline, kuna ebademokraatlikult saavutatud demokraatia ei ole enam demokraatia.

M. Lauristin

Täna saadik Zõbinit selgituse eest ja juhiksin teie tähelepanu sellele, et see on väga tõsine küsimuste ring, mis puudutab kahtlemata valimisseadust, mis puudutab põhiseadust, kuid see ei kuulu ilmselt praegu nende küsimuste ringi, mida me saame kohe siin lahendada ajutise

valitsemise korraga. Kindlasti need probleemid valimisseaduse ja põhiseaduse väljatöötamisel tuleb arvesse võtta ja juba jätkata siis seda diskussiooni selles kontekstis.

V. Pohla

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Punktis 3 on märgitud, et Eestis teostab seadusandlikku võimu vabariigi Ülemnõukogu. Miks juriidilisest terminist "kõrgeim seadusandlik võim" – s.o. kolmesõnaline juriidiline termin – on välja jäänud sõna "kõrgeim"? Juriidiline termin "kõrgeim seadusandlik võim" põhiseadusliku tähendusega aktides tähistab õigussüsteemile n.-ö. alguspunkti või lähtepunkti asetamist. Õigussüsteem põhineb normide allikal, millega on seotud konkreetne võimuorgan, antud juhul siis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu. Ja seda nimetatakse juriidilises tähenduses kõrgeimaks. Ilma selle sõnata puudub antud punktil antud juhul piisav juriidiline tähendus. Mul on küsimus: kas pole sõna "kõrgeim" välja jäänud lihtsalt emotsionaalsete vaidluste tõttu Eesti Komiteega, et kes on kõrgem, kes on madalam? Kuid need ei ole ju juriidilised vaidlused, nii et selles aktis peab minu arvates olema kindlasti sees, et üleminekuperioodil teostab Eestis kõrgeimat seadusandlikku võimu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu. Täna!

M. Lauristin

Aitäh, Vello Pohla, märkuse eest! Jah, tõepoolest see sõnastus on leidnud väga palju arutamist ja lihvimist ja töörühma ning õiguskomisjoni üksmeelse otsuse järgi praegune sõnastus teie ette pandud projektis on. Teie paranduse me võtame ilmselt uuesti arutusele.

V. Jermolajev

Lugupeetud Marju Lauristin! Seaduseelnõu preambulas on selline lause: "Lähtudes Eesti NSV Ülemnõukogu 1990. a. 30. märtsi otsusest "Eesti riiklikust staatuses", Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustab ..." Üldiselt on selle dokumendi tuum kätketud nii otsuse- kui ka seaduseprojektis. Kas töökomisjonis või Ülemnõukogu Presiidiumis on arutatud küsimust väljumise kohta konstitutsioonilisest kriisist, mis tekkis seoses Kirde-Eesti kohalike nõukogude otsustega tunnistada Eesti NSV Ülemnõukogu 30. märtsi otsus oma territooriumil mittekehtivaks? Ja millist võimalikku väljapääsu näete te praegu?

M. Lauristin

See ei ole töörühma kompetents, neid on vaadanud Ülemnõukogu Presiidium ja on kvalifitseerinud need õigustühiseks vastuvõtmise hetkest. Ja kuivõrd need Kirde-Eesti alad kuuluvad Eesti Vabariigi koosseisu ja alluvad Eesti seadustikule, siis antud dokumendi väljatöötamisel see küsimus ei tõusetunud.

T. Kallas

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud Marju Lauristin! Võib-olla see on liiga detailidesse langev ja siis ma palun kohe vabandust diletantlikkuse pärast. Mulle tundub, et otsuses peaks olema mingi seisukoht, kas ei või jaa meie tuleviku, lähituleviku suhtes, mida Eesti Vabariik võtab ette poliitiliste streikide puhul, sest me seisame varsti paradoksi ees. Nõukogude Liidus on poliitilised streigid ajutiselt keelatud. Liidutehased, kes kinnitavad oma alluvust ainult Nõukogude Liidu konstitutsioonile, praegu kavatsevad poliitilisi streike korraldada. Me peame ilmselt kuidagi selle fikseerima. Kui see selle otsuse jaoks liiga detailne on, siis kuskil mujal. Aitäh!

M. Lauristin

See on juba teine ettepanek. Ka rahvasaadik Raig tegi sellelaadse ettepaneku. Ma näen, et töörühm peab seda arutama, kuigi ma jään seisukoha juurde, et küsimus poliitilistest streikidest nõuab eraldi seadusakti, mitte aga saadusandlikes alustes fikseerimist.

I. Fjuk

Lugupeetud Marju Lauristin! Mul ei ole 10. punkti lõplikku redaktsiooni. See sai veidi muudetud, aga põhimõte oli vist nii, et need ettevõtted ja organisatsioonid, kes ei allu Eesti Vabariigi seadustele, on okupatsiooniettevõtted või -organisatsioonid. Ma arvan, et see liigitus on esiteks poliitiline ja võib-olla et ta ei mahu eriti seaduse mõistesse, ta võiks olla selles otsuses. See selleks, aga see on ka must-valge liigitamine. On olemas ju võimalus, et mingisugune kooperatiiv või ühissettevõtte Rootsi, Eesti, Soome, Jaapaniga ei allu Eesti Vabariigi seadustele. Kas me nimetame ka neid okupatsioonioraniteks? Mismoodi see liigitamine on?

M. Lauristin

Ütleksin siin põhimõtteliselt vastu. Mis tahes riigis, mis tahes teiste riikide loodud firmad alluvad selle riigi seadustele. Muidu ei oleks võimalik üldse mitte mingisugune majanduslik koostöö ega mitte mingisugune regulatsioon.

S. Petinov

Lugupeetud Marju Lauristin! Mul on teile kaks küsimust. Öelge palun, kas teie meelest need ettevõtted, organisatsioonid ja asutused, kes üleminekuperioodil hakkavad lähtuma NSV Liidu seadusandlusest ning vastavalt seaduse loogikale on okupatsioonilised, peavad maksma makse vabariigi eelarvesse? Ja teine küsimus. Öelge palun, kas 1920. aastate Vene NFSV ja praegune NSV Liit on juriidiliselt üks ja seesama riik?

M. Lauristin

Kõigepealt ma vastaksin sellele esimesele küsimusele. Nimelt just seda silmas pidades on ju punkt sõnastatud teisiti. Ei ole öeldud, et asutused, mis täidavad NSV Liidu seadusi. On selge, et üleminekuperioodil osa asutusi on kahekordse n.-õ. jurisdiktsiooniga. Punktis on öeldud: asutused, mis ei allu Eesti Vabariigi seadustele. Nüüd, järelikult allumisest Nõukogude Liidu seadustele iseendast ei tulene seda järeldust, vaid tuleneb sellest, missugune on nende asutuste ja organisatsioonide suhe Eesti seadustega.

Mis puutub nüüd 20. aasta Vene NFSV riigi ja Nõukogude Liidu õigusjärgsusse, siis ma ei ole valmis sellele vastama, see nõuab eraldi riigiõiguslikku kvalifikatsiooni. Ma loodan, et võib-olla me hiljem saame sellele vastata.

V. Jermolajev

Lugupeetud Marju Lauristin! Kas teile ei tundu, et kui Kirde-Eesti jääb siiski oma positsioonidele, siis lähtudes punktist 9 võib neid nende territooriumil lugeda siiski okupatsioonivõimude esindajateks?

M. Lauristin

Territooriumi suhtes ei hargne küll mitte midagi. Ei territooriumi ega elanike suhtes.

T. Käbin

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud ettekandja! Ma pöördusin punkti 5.2 juurde, mille kohta üks küsimus juba esitati, ja nimelt formuleering, et meie kohtute poolt süüdimõistetud isikud kannavad karistust meil. Selle üle peab natuke mõtlema, sest kas me tõesti tahame, et mitte-Eesti elanikud – ma ei kasuta praegu sõnastust Eesti Vabariigi kodanikud, kuid mujalt siia tulnud ja siin kuriteo toime pannud isikud – kas me tõesti tahame hoida neid oma vanglates? Ja mis saab neist siis, kui nad on kümme aastat siin ära istunud? Tänan!

M. Lauristin

Ma tänan Tiit Käbinit tähelepanu juhtimise eest sellele probleemile. Ma usun, et me õiguskomisjonilt saame sellele täpsustatud vastuse, ma ei ole sellele nüansile praegu valmis teile vastust andma. Minu enda arvamus on, et sellised detailid konkreetselt peavad lahendust leidma konkreetsetes seadustes.

Juhataja

Suur tänu Marju Lauristinile! Küsimusi praegu ei ole, palun Marju Lauristini tagasi oma töökohale ja kuulame ära nüüd need sõnavõttud, mis tulevad kõnetoolist. Ülo Uluots!

Ü. Uluots

Lugupeetud seadusandjad! Ma tahtsin avaldada sõltumatute demokraatide arvamust esitatud dokumentide kohta. See arvamus on positiivne. Võrreldes esimesel lugemisel olnud dokumentidega on nad täiesti põhimõtteliselt vastuvõetavad, tehtud parandused ja täpsustused selle juurde arvatavasti olid asjalikud. Kuid meie arvamus järgi nii otsus kui seadus, me ei saa teda nii detailiseerida, sellisel juhul ta muutuks põhiseaduseks. Antud dokumendid, ma leian, on just praegu ajakohased, nad annavad ainult põhimõttelised seisukohad üleminekuperioodiks.

Kuid meie saadikugrupil on siiski parandus seaduse 3. punkti juurde, arvestades eilseid sündmusi. Me leiame, et 3. punkt tuleks siiski lahti kirjutada, ja meie kirjutasime ta lahti sellisel: üleminekuperioodil on ajutisteks riigivõimuorganiteks Eesti Vabariigi Ülemnõukogu, tema presiidium ja kohalikud volikogud. Kõrgeim riigivõimuorgan ja seadusandja on Eesti Vabariigi Ülemnõukogu. Vabariigi valitsus juhib täitev-korraldavate organite üleriigilist süsteemi. Valitsuse funktsioonid ja ülesanded määratakse kindlaks seadustega. Härra Raigi ettepaneku

vormistame natuke teisiti: Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on õigus seada vajaduse korral vabariigis sisse eriolukord, mille ajal on muu hulgas keelatud nii massikogunemised kui streigid.

K. Kama

Austatud Ülemnõukogu! Kõigepealt alustan ühest repliigist ühes neist dokumentidest. See oli vist tegevusprogramm, kus on öeldud, et Ülemnõukogu on esimene demokraatlikult valitud organ. Juhin tähelepanu, et sellega on pandud Eesti Kongressi valimise demokraatlikkus kahtluse alla. Ja nüüd edasi. Ma kõigepealt tahan anda väikese seletuse toimunu kohta Eesti Komitee vastava töögrupi poolt.

Nagu teada, oli nii Ülemnõukogu kui Eesti Komitee poolt moodustatud töögrupp ajutise valitsemiskorra või üleminekuperioodi ajutise valitsemiskorra väljatöötamiseks, kusjuures selle töö eesmärk pidi olema täpne Eesti Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahekordade sätestamine üleminekuperioodil. Isiklikult pidasin ja pean ka praegu sellist koostööd väga vajalikuks, ja arvan, et taoline kindel vahekordade sätestamine on ainus võimalus tulla välja Eesti poliitika praegusest ummikseisust. Vastasel juhul võivad sündmused Eestis hakata üha sarnanema neile sündmustele, mis praegu toimuvad Rumeenias.

Algne töö kahe grupi vahel, mitte isegi algne, vaid see töö oli kokkuvõttes vägagi viljakas. Mitmetes põhikontseptsioonides leiti üksmeel ja mitmed kontseptsioonid, mis on Eesti Komitee töögrupi poolt esitatud, on leidnud ka kajastamist praegu neis paberites, mis teile on esitatud. Sealjuures ei leitud üksmeelt aga põhiküsimuses, tähendab Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu vahekordades. Eesti Komitee poolne töörühm lähtus oma töös sellest, et see koostöö peaks toimuma pariteetsel alustel, mis oleks tähendanud mõlemapoolseid kompromisse. See tähendab, et ühelt poolt oleks pidanud Ülemnõukogu minema kompromissidele ja loobuma osast omale seni kuulunud ainuvõimust, kui palju me võimust siin üldse rääkida saame. Teiselt poolt oleks ka Eesti Kongress ja Eesti Komitee pidanud osaliselt loobuma oma senisest juriidilisest puhtusest, kuna ta oleks sellega hakanud tegema koostööd okupatsioonivõimu organiga. Ja kindlasti oleks taolise reglementeeritud koostöö juures ka toimunud Ülemnõukogu legitimeerimine Eesti Kongressi poolt.

Kahjuks, nagu ma juba ütlesin, selles kokkuleppele ei jõutud. Koostöö oli viljakas kuni Marju Lauristini lahkumiseni välismaale, kes kõrgetasemeliste poliitikuna oskas väga hästi nende gruppide ühistööd läbi viia. Pärast seda see koostöö soikus. Õigemini Eesti Komitee töögruppi ei

kutsutud kokku Ülemnõukogu töögrupiga. Need paar kohtumist, mis toimusid eile ja üleöö, ei toimunud nii-öelda kahe grupi ühistööna, vaid Eesti Komitee inimesed avaldasid eksperdiarvamusi Ülemnõukogu paberite kohta, aga see ei ole mingil juhul käsitletav pariteetsetel alustel tehtava tööga.

Ja nüüd tahaksin minna natuke laiemale. Meie ees on praegu paber, kuhu on peale kirjutatud: Eesti Vabariigi seadus. Ma tahan natuke lahata seda õiguslikku asendit, kus praegu viibib Ülemnõukogu, kui ta hakkab vastavat seadust vastu võtma. See kõik sõltub muidugi 8. mai otsusest "Eesti Vabariigi sümboolikast". Tahaksin esitada Ülemnõukogule mõned küsimused. Kas sümboolikaseaduses käsitletakse põhiseadust? Mida sellest tuleb järeldada? Kas seda, et põhiseadus on Ülemnõukogu jaoks sümbol, või seda, et dokumendil on vale pealkiri? Praegusel juhul on tühistamata Ülemnõukogu poolt 1940. aasta otsus "Eesti NSV moodustamise kohta". Küll aga on asendatud nimetus "Eesti NSV" "Eesti Vabariigiga". See tähendab, et sisuliselt on tegemist ainult ümbernimetamisega. Nagu teada siiani, on sõnaühend "ENSV" olnud lihtsalt okupatsioonivõimu fassaadiks Eestis. Nüüd on selleks fassaadiks muutunud sõnaühend "Eesti Vabariik".

Edasi: selle 8. mai otsuse vahetult 30. aprilli otsusega. 30. aprilli otsus "Eesti riiklikust staatusest" ütleb, et üleminekuperiood lõpeb Eesti Vabariigi seaduslike riigivõimuorganite taastamisega. 8. mai otsusest tuleb välja, et üleminekuperiood kestab. Järelikult, ainus võimalus on see, et organ, kes nimetab ennast praegu Eesti Vabariigi Ülemnõukoguks, on ebaseaduslik võimuorgan, kuna üleminekuperiood kestab ja üleminekuperiood lõpeb Eesti Vabariigi seaduslike riigivõimuorganite moodustamisega. See on raudne loogika.

Nüüd edasi. Kui käsitleda neid konstitutsiooni paragrahve, mis rakendati sümboolikaotsuses, siiski mitte sümbolitena, kui arvata, et konstitutsioon ei ole enam sümboliks, nagu ta on siiani olnud, siis tekib väga palju küsimusi. Kõrgeima riigivõimu kandjaks on rahvas. Nagu teada, 38. aasta konstitutsioonis edaspidi on sätestatud, et see rahvas teostab oma riigivõimu hääleõiguslike kodanike kaudu. Vastav 8. mai otsus on tõlgendatav ka niimoodi, et Ülemnõukogu on kuulutanud kõrgeimaks võimuks Eesti Kongressi.

Edasi. Seadus selle kohta, et Eestis kehtib ainult tema enda asutuste poolt kehtima pandud seadused. Kui seda võtta 38. aasta õiguslikus taustas, siis on selge, et Ülemnõukogu on kehtestanud Eesti Vabariigi jurisprudentsi täies mahus. Sel juhul igasugune arutelu praegu valitsemise ajutise korra üle on mõttetu. Ilmselt ma suutsin praegu juhtida tähelepanu sellele, et

me viibime õiguslikult väga absurdses olukorras ja meil on praegu kaks Eesti Vabariiki. Üks Eesti Vabariik, mis eksisteerib ikka veel edasi *de jure* ja mille õiguslikku eksistentsi ei ole keegi katkestanud. Ja siis on üks Nõukogude Liidu territoriaalne üksus, mis on nimetanud end Eesti Vabariigiks, mida juhib administratsioon, kes nimetab ennast Eesti Vabariigi Valitsuseks ja mille esinduskogu annab välja pabereid, mille nimi on "Eesti Vabariigi seadused".

Ja nüüd ma olen kahjuks sunnitud teatama, et mina ei ole selle teise Eesti Vabariigi kodanik, mina olen selle esimese Eesti Vabariigi kodanik, mis õiguslikult eksisteerib, ja seega ei ole mul ka võimalik osaleda selle teise vabariigi asjade otsustamisel. Kui mind valiti Eesti NSV Ülemnõukogusse, siis ei antud mulle mandaati Eesti Vabariigi asjade otsustamiseks. Ma lõpetan oma sõna selle avaldusega, et ma osalen edaspidi Ülemnõukogu töös, mis puudutab tööd komisjonides, seadusandlikku initsiatiivi ja kõike muud taolist, aga ma ei saa osaleda hääletamisel. Tänan!

Juhataja

Üks hetk, Kaido Kama, siin on küsimusi.

R. Veidemann

Hr. juhataja, kuna iga saadik peab esinedes vastutama nii oma väidete kui ka tarvitavate kujundite täpsuse eest, siis ma palun härra Kama avada Eesti võimaliku arengu ja Rumeenia võimaliku arengu analoogiad, et me, saadikud, saaksime teada, mida ta sellega silmas peab.

K. Kama

Jaa, palun väga, ma olen selleks väga valmis. Tähendab, seda administratsiooni, mida praegu nimetatakse Eesti Vabariigi Valitsuseks, on nimetatud ka koalitsioonivalitsuseks. Koalitsioonivalitsus on väga kindel mõiste. Ma juhin praegu tähelepanu, et koalitsioonivalitsuses ei ole ühtegi Eesti ühe suurima partei, see on ERSP liiget. Tähendab, ei ole tegemist koalitsioonivalitsusega. Ma ei ole ise ERSP liige, ma ei võitle selle partei eest, ma juhin lihtsalt tähelepanu sellele. Ja mis tähendab Rumeenia areng? Rumeenia areng tähendab seda, et võimu haaravad teise kolonni kommunistid, tekib tugev pikk ja võimas opositsioon ja kodusõja võimalus.

R. Järlik

Austatud juhataja, austatud saadikud, austatud Kaido Kama! Ma tahaksin teada, kuidas oli võimalik leida otsuseprojekti sellest lõigust, kus räägitakse Ülemnõukogu valimistest, vihjet sellele, et Eesti Kongressi valimised ei olnud demokraatlikud? Jutt on selgelt Ülemnõukogust ja tema valimistest, kuidas nad toimusid seni ja kuidas toimusid nüüd. Palun mitte ajada nii selgeid asju segamini.

K. Kama

Ma vabandan, mul ei ole praegu teksti ees. Aga minu mäletamist mööda oli seal nimetatud neid esimesteks demokraatlikeks valimisteks Eestis, mis toimuvad pärast neid ja neid sündmusi.

R. Järlik

Jutt on Ülemnõukogu valimistest.

K. Kama

Ma vabandan, mul ei ole teksti ees praegu, ma ei saa täpselt vastata.

A. Paju

Austatud kolleeg Kaido Kama! Mul oleks sedasorti küsimus. Tähendab, hästi on mees eilne variant, mis siin rullus lahti. Millise hinnangu te temale annate, kas see oli siis nüüd Leedu, Läti ja Eesti variandi ristand ja nüüd ootate edaspidi veel selle segunemist Rumeenia variandiga? Ma arvan, kas meil ei oleks praegu aeg siiski kainestuda ja vaadata reaalsele olukorrale kainelt ning reaalselt otsa, vähemalt täna, peale eilset vapustust ja selginemist.

K. Kama

Just nimelt, ma leian, et peale eilseid sündmusi peaks meil selge olema see, et kui me ei loo praegu Eesti poliitikas ühisrintet, vaid kui üks kahest Eesti suurimast esinduskogust läheb praegu ainuvõimu haaramisele, siis see on üliohtlik olukord ka kõigi nende eilsete sündmuste taustal.

Ü. Aaskivi

Hr. Kama! Te väitsite, et töörühmad ei saavutanud valitsemise ajutise korra dokumentide väljatöötamisel üksmeelt põhiküsimustes, koostööd Ülemnõukogu ja Eesti Komitee vahel. Ma eeldan, et mõlema komisjoni liikmete valdava osa jaoks oli ikkagi põhiküsimuseks dokumentide koostamine iseseisva Eesti riigini jõudmiseks. Kas ma olen sellest põhiküsimuse asetusest valesti aru saanud?

K. Kama

Ei, aga minu jaoks on just see, nagu ma oma sõnavõtu alguses proovisin rõhutada, nende kahe organi vaheline koostöö üks vältimatu eeltingimus selleks, et me tõepoolest sinna oma riiki jõuaksime.

J. Telgmaa

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud kolleeg ja ettekandja! Mu küsimus on transformeerunud vahepeal ettepanekuks Kaido Kamale, et aega kokku hoida. Kõigepealt ma tahaks teha ühe sellise märkuse, et kindlaid vahekordi saab sisse seada ainult kindlapiiriliste objektide vahel. Eesti Komitee kindlaid piire kahjuks praegu minu arvates ei oma. Võib-olla saab see nii olema pärast teist istungjärku. Ajalehes kirjutas ettekandja, et Ülemnõukogu on võimu usurpeerinud. Kuna mina olen maasaadik, siis olen praktiliselt ainult Eesti Vabariigi poolt siia Ülemnõukogusse valitud. Ma ei taha siin teiste aega raisata, kuid palun, et Kaido Kama siin mõne sõnaga selgitaks, kuidas mina, Eesti Vabariigi kodanike poolt valitud saadik Ülemnõukogus, olen ebaseaduslik võimu usurpeerija? Ja veel üks märkus kolleeg Kaido Kamale tema isikliku avalduse kohta osavõttust Ülemnõukogu tööst. Ma arvan, et see peaks toetuma ikkagi tema valijate seisukohtadele.

K. Kama

Kas ma pean vastama?

K. Koha

Hr. juhataja, Eesti Vabariigi kodanik Kalju Koha esitab Eesti Vabariigi kodanikule küsimuse: kelle nimel te esinete praegu? Kas Kaido Kama nimel, rahvaerakonna, Eesti Komitee või Eesti

Kongressi nimel? Teine küsimus: kas ERSP, kes pidevalt eitab Ülemnõukogu, paludes temalt registreerimist, tunnistab siis Ülemnõukogu? See tähendab, me ei tunnista te võimu, kuid jagage meile natuke võimu. Aitäh!

K. Kama

Ma esinen enda nimel, ERSP eest ma ei tea vastuseid anda, kuna ma ei ole ERSP liige. Mis puudutab minu jutu esimest poolt, siis siin ma esindasin Eesti Komitee vastavat komisjoni ja selle kohta on koostatud ka avaldus, millele on alla kirjutanud Jüri Adams, Illar Hallaste ja Kaido Kama.

J. Jõeriüt

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud Kaido Kama! Ma ütlen algatuseks, et ma küll tajun mõndagi sellest sõnastatud juriidilisest segadusest, kui läheneda puhtjuriidiliselt ja ülitäpselt kõikide elulistele probleemidele. Seda algatuseks. Kuid mul on siiski terminoloogilise selgituse, terminoloogia puhtuse huvides tunne, et ei maksa tekitada niigi segases olukorras uusi segadusi, ja seepärast esitaksin ma Kaido Kamale niisuguse küsimuse. Lähtudes väitest, et Eesti Vabariigi Ülemnõukogu nüüd ja praegu on okupatsioonivõimu uus fassaad, ja lähtudes sellest, mis toimus siin eile, kus rühm rünnakrühmlasi ründas täiesti konkreetselt okupatsioonivõimu uut fassaadi ja sisu, kas seda eilset rünnakut tuleb nüüd nimetada Eesti vabadusvõitluseks?

K. Kama

Ma küsin siis vastu: kas see, et ühe provintsi üks elanikkonna osa mässab provintsi võimu vastu, ongi siis sõltumatu riigi tunnus või?

Juhataja

Selge. Katsume siiski piirduda nende küsimustega, mis on, ärme sellel teemal nii tormilist diskussiooni jätkame. Anatoli Novohatski!

A. Novohatski

Mul on väike küsimus härra Kamale. Öelge palun, kui Ülemnõukogu võttis vastu sümboolikaseaduse, kas te hääletasite selle eelnõu poolt, vastu või jäite erapooletuks?

K. Kama

Ei võtnud hääletamisest osa ja ei ole sellest saadik hääletamisest osa võtnud.

E. Põldroos

Lugupeetud härra juhataja! Ma pean nüüd tunnistama, et ma ei saa vist mõnest asjast küll üldse aru. Ma ei tea, on see skleroos või mis. Niipalju kui mina mäletan – kui mäletan valesti, siis palun parandada –, eile istusid kaks töörühma, Ülemnõukogu töörühm ja Eesti Komitee töörühm, koos siin söökla tagatoas ja vaatasid läbi neid tekste. Niipalju kui ma mäletan, küll härra Kama vist seal ei olnud. Seal olid härra Velliste ja Adams ja nii palju, nagu mina aru sain sellest asjast, me leidsime seal vastastikuse mõistmise. Eesti Komitee esindajate poolt esitatud parandused olid redaktsioonilist laadi, mis olid minu arvates väga asjalikud ja aitasid muuta teksti paremaks, need on ka nähtavasti arvesse võetud. Ma jälgisin küll põhimõtteliselt seda otsuse teksti, kuna ma olin sellega rohkem seotud, nii et ma nüüd ei tea, kustkohast tuleb see versioon sellest tohutust konfliktist, mis on tekkinud. Mul tekkis just tunne, et Eesti Komitee esindajad leidsid, et koostöö nagu hakkab laabuma. Või ma sain valesti aru?

Mis puutub koostöösse endasse, siis sellega on siiski lugu niiviisi, et kuidas me ka ei püüaks formaliseerida ja reglementeerida seda koostööd, ma kardan, et sellest ei oleks kasu. Koostöö toimub siis, kui on sisuline koostöö tahe. Mulle tundub, et ta on tekkinud ja ta on viljakas sellisel juhul. Kui seda tahet ei ole, siis mingi reglementeerimine ei aita.

Teiselt poolt muudaks selline kahekojalisuse süsteem jooksvas töös, ma kardan, meie tingimustes niigi mitte eriti viljaka tegevuse päris viljatuks ja blokeeriks igasuguste seaduste vastuvõtmise ka juhul, kui kõige paremad inimesed mõlemal pool koos istuvad. Ta lihtsalt meie tingimustes ei toimi. Me peame selle peale mõtlema.

Nüüd juba selle koostöö otsestest viljadest. Või õigemini räägime sellest, niipalju kui mina aru saan, Eesti Kongressi ja Eesti Komitee üks põhiline idee on olemasolu idee. Võib-olla ma sain jälle valesti aru, kuid nii nagu mina olen seda mõistnud, on see moraalne väärtus ja Eesti Kongress selle Eesti kodanikkonna tahte väljendaja. Ja selle moraalse väärtusena on ta muide mõjutanud meie kõikide tegevust väga tugevasti ja mõjutanud ka neid dokumente, mida me täna vastu võtame oma ideelise suunitluse poolest. Ma ütlen ise täiesti ausalt ka seda, et Eesti Komitee, Eesti Kongressi resolutsed seisukohad, ma ei häbene seda tunnistamast, on ka minul endal nii mõnelgi võib-olla nõrkushetkel aidanud leida õiget joont. Ma leian, see on koostöö.

Need ideed, mis Eesti Kongress on paika pannud, on väga tugevasti mõjutanud Ülemnõukogu tegevust ja ma usun, et see toimub ka edaspidi ja muide vastupidi, ma tahaks loota ka. Koostöö on see, kui me istume komisjonides, kui me leiame ühiseid lahendusi, kui me otsime neid, aga mitte see, et me jagame ära, et meie tegeleme ustega, teie tegelete akendega, ja siis on kõik asjad korras. Tänan!

K. Kama

Ma tegelikult juba vastasin sellele küsimusele. Tähendab, need eilsed ja üleelsed kohtumised ei käsitletud enam võimalikku ühisteksti, mis on vastuvõetav nii Ülemnõukogu kui Eesti Kongressi poolt ja mis hakkab kehtima pärast nende kahepoolset vastuvõtmist. Sellest ajast oli see aeg möödunud. Ja mis puutub Eesti Komitee vastava töögrupi seisukohta, siis avaldus selle kohta on siin juhatuse käes.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogul Meil on jäänud veel mõni minut vaheajani. Uno Anton!

U. Anton

Härra Põldroos küsis ära küsimuse, aga ma ikka sooviks Kaido Kamalt küsida. Teie omapoolne nägemus olukorrast, kus me oleme, ja missugune see koostöö siis peaks olema? Selgelt on ju näha, et te praegu ei ole rahul Ülemnõukogu tööga. Kas te ei karda, et oma avaldusega te isoleerite ennast ära mitte ainult Ülemnõukogust, vaid ka oma valijatest? Tänan!

K. Kama

Väga paljud, kes siin 8. mail nupule vajutasid, vajutavad nupule just nimelt sellest hirmust, et mitte ennast ära isoleerida nendest, teistest ja kolmandatest, et mitte hääletada Eesti Vabariigi vastu jne. jne. Mina olen oma poliitikat kogu aeg teinud niimoodi, et ma saan iseenda ees ausaks jääda. Sellisena on mind ka siia kogusse ja Eesti Kongressile valitud ja ma ei arva, et ma peaks hakkama käituma kuidagi teisiti.

K. Koha

Juhataja, ma vabandan, et teist korda, kuid siiski. On niisugused mõtted ja küsimused, kas härra Kaido Kama samastab ennast Eesti Komiteega või Eesti Kongressiga, mul jääb igatahes tema avaldusest selline mulje, et Kaido Kama on Eesti Komitee või Eesti Kongress. Jääb niisugune mulje kahjuks! Teistpidi, selline liigitamine, et ühed on ausad ja teised on ebaausad, on solvav. Aitäh!

K. Kama

Loomulikult ei samasta ma ennast ei Eesti Kongressi ega Eesti Komiteega ja ma usun, mis puudutab nüüd minu jutu seost Eesti Komitee ametliku seisukohaga, et kõik on lugenud lehest Eesti Komitee avaldust, mis võeti vastu möödunud neljapäeval Pajustis, kus on öeldud, mida Eesti Komitee arvab Eesti Vabariigi nime kasutuselevõtu kohta.

H. Valk

Härra juhataja, mul on küsimus härra Kamale. Kas teie keeldumine Ülemnõukogus hääletamisest on seotud teie valijate sooviga, et teie tegutseksite Eesti iseseisvumise vastu? Kui valijad ei ole teid selleks volitanud, keda te siis siin esindate? Kas oma valijaid või ainult iseennast?

K. Kama

Küsimus, kuivõrd me siin kedagi esindame, on üsna keeruline asi. Tähendab, ma rõhutan veel kord: mind valiti Eesti NSV Ülemnõukokku ja erinevalt mitmetest teistest nii-ütelda paremradikaalidest pidasin ma selles töös osalemist võimalikuks ja ma arvan, et sellest minu osalemisest selle siinse kogu töös on ka kasu olnud. Ma arvan, et sellest tööst on ka edaspidi kasu, aga mul ei ole eetilisel ega moraalselt võimalik osaleda Eesti Vabariigi seaduste vastuvõtmisel, mida ei tee organ, kes oleks Eesti Vabariigi seaduslik võimuorgan.

Juhataja

Suur tänu! Lubame Kaido Kama kohale. Aitäh! Ja kuulutame välja vaheaja kella 12.20-ni.

V a h e a e g

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, palun asugem töökohtadele, me oleme juba hilinenud 4 minutit. Lugupeetud Ülemnõukogu, mul on ettepanek selline, et me kohaloleku kontrolli viiksime läbi vahetult enne hääletamisi. Kahjuks on meie distsiplineerimatus muutunud nii krooniliseks, et me ei austa üldse kella. Jätkame päevakorraga, seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" teise lugemisega. Sõna saab Jaak Allik.

J. Allik

Lugupeetud juhataja, mul on üks küsimus, milles ma tahaks selgust saada. Ma esitan selle teadlikult pr. Lauristinile, ehkki võib-olla ta ei oskagi sellele täpselt vastata, aga ma eeldan, et saalis keegi on, kes seda oskaks – on see siis hr. Anton või hr. Almann. Me oleme kaks kuud rääkinud Eesti tee mõningasest erinevusest võrreldes Leedu teega. Kui me need tänased dokumendid vastu võtame, kas siis on veel Eesti tee millegi poolest Leedu teest erinev või asume me Leedu teele? Minu meelest seda peaks teadma vabariigi avalikkus ja ka välismaailm. Ma ei tunne neid Leedu otsuseid nii täpselt, oleks väga tänulik, kui keegi seletaks ära, kas mingid nüansid jäävad erinevaks või mitte.

M. Lauristin

Ma arvan siiski, et ma suudan hr. Alliku küsimusele vastata. Ja võib-olla siis juristid aitavad mind ka. Igal juhul on Eesti tee põhimõtteliselt kindlaksmääratuna erinev Leedu teest selles nüansis, mis ongi määrav. Nimelt, Leedu alustas sellest, et ta kuulutas ennast iseseisvaks ja tegelikult nüüd mõnevõrra teeb tagasisuunas läbi seda teed, et jõuda selle väljakuulutamise ja realiteedi kontaktini. Meie algusest peale võtsime teise suuna: me tunnistasime realiteeti, tähendab okupeeritud staatust, me panime paika üleminekuperioodi vajalikkuse kui ühelt baasnormilt teisele liikumise vajalikkuse ja teeme nüüd järk-järgult just nimelt seda tööd. Kusjuures me algusest peale ka ütlesime, et kõik küsimused, mis puudutavad riikidevahelisi suhteid, suhteid Nõukogude Liiduga, on lahendatavad läbirääkimiste teel, sealhulgas ka küsimus sõjaväest jne. Nii et sellelt seisukohalt me peame ütleva, et me läheme oma teed ja Leedu läheb oma teed, kuid on täiesti selge, et me läheme ühes suunas ja me puutume kokku ja läheme kindlalt suure osa seda teed koos.

V. Kois

Kahjuks olen ma sunnitud praegu kuulmise järgi rääkima punktist, mis oli meile ette loetud ja kus räägitakse nende ettevõtete või territooriumide staatusest, mis ei allu vabariigi seadusandlusele. Ja on tehtud ettepanek nimetada neid, kui nad seda ei tee, okupeeritud ettevõteteks. Minule tuletab see mõneti meelde vanu nimetusi "Eeskujuliku korrage maja" või "Kommunistliku töö brigaad". Ainult et mingil määral negatiivse hinnanguga. Üldse on see kuidagi imelik õiguslik staatus. Mida ta hakkab tähendama? Seadus peab selgelt määratlema, mis sellest järeldeb. Nüüd aga tuleb välja nii, et meie, olles tunnistanud end okupeeritud riigiks, eristame sellel okupeeritud territooriumil veel ka okupeeritud ettevõtteid või topeltokupeeritud territooriume. Maa, riigi, kui ta tahab olla riik, territooriumil peab kehtima ainult üks seadus. Tunnistades ettevõtete ja territooriumide mingit eri-, olgugi okupeeritud, negatiivset staatust, teen ettepaneku see põhimõtteline küsimus põhjalikult läbi vaadata. Vabariigis peab kehtima vaid üks seadusandlus.

M. Lauristin

See küsimus tekkis ilmselt tõlke ebatäpsusest, sellepärast on vaja ka kohe seletada. Ongi just selline see punkt, mis ütleb, et üks ainuke seadus peab kehtima. Ja on öeldud, et need asutused-organisatsioonid, kes ei allu sellele kehtivale seadusele, kes teevad seda teadlikult, need sellesamaga muutuvad okupatsioonivõimu organiteks ehk okupeerivateks, mitte okupeerituteks. See on siis не оккупированным, а органы оккупации. Mõeldud on just sellist aktiivset tegevust, seadusvastast tegevust Eesti Vabariigi seisukohalt, kuid tegelikult siis okupatsiooni jätkavat, toetavat tegevust. Ja siin tekkis probleem just hr. Labassovil, milles tal on täielik õigus, et on võimalik olukord, mis ei vasta sellisele jaotusele. See on vaja eraldi määratleda. Ja mulle tuli vaheajal siin ka kirjalik küsimus, et mis teha siis näiteks selliste asutuste ja organisatsioonidega, kes ei allu seadusele, kuid ei ole samal ajal okupeerivad, näiteks puhtkriminaalsed, ja samuti oli muidki võimalusi. Nii et ilmselt seda punkti on vajalik meil vaheajal veel täpsustada.

M. Titma

J. Allik väljendas ennast pisut abstraktselt. Püüaksin selle sisu otsesemalt avada, mida ta öelda tahtis. Küsimuse tuum seisneb selles, et konfliktis NSV Liidu valitsuse ja presidendiga asetavad need kaks dokumenti meid enam-vähem samasse olukorda nagu Leedu. Seda on vaja väga selgelt

endale teadvustada, et põhimõtteliselt erinevust ei ole. Siit nähtavasti johtub terve rida praktilisi järeldusi, mida Ülemnõukogu kui organ peab endale ka lahti mõtestama. Näiteks Landsbergis, tehes mitteametlikke läbirääkimisi presidendi nõuandjatega oma esindaja kaudu, oli valmis tühistama kõik Leedu otsused, välja arvatud iseseisvusotsus. Seega analoogilised ajutise korra seosed, mis ka analoogilised asjad on Leedus vastu võetud, on Leedu juhtkond valmis läbirääkimiste ajaks peatama. Tähendab, kui me praegu võtame need otsused kõik vastu, asetame me sellega läbirääkimistele tuleva teise poole teatud kindlasse seisule. Ja me peame nüüd kohe sellega seoses mõtlema ka järelmitele, mis siit tulenevad, kaasa arvatud võimalus täpselt samasuguseks blokaadiks, nagu on rakendatud Leedu suhtes. Ma näen selle probleemi tuuma antud juhul, kui me seda otsust vastu võtame, just nimelt läbirääkimiste kontekstis ja võimalike sanktsioonide kontekstis, mis võivad järgneda meie käitumisele.

Juhataja

Suur tänu, Mikk Titma! Marju Lauristin andis mõista, et ta kommenteeriks seda teemat veel lõppsõnas. Sergei Petinov!

S. Petinov

Lugupeetud presiidium, lugupeetud saadikud! Ma tahaks võib-olla meenutada neid häid aegu, kui selles saalis pidasid istungeid meie eelkäijad. Siis pöörduti tihtilugu selliste tõsiste seadusandlike aktidega vabariigi kõigi elanike poole. Ma pean silmas, et ilmselt poleks halb, ja meid arvatavasti mõistaksid olenemata rahvusest kõik elanikud, kui me pärast teist lugemist avaldaksime seaduseelnõu ajakirjanduses ning arutaks seda tõesti üldrahvalikult ja võtaksime siis seda vastu pärast arutelu toimumist. Otsustades selle järgi, et saalist laekub küllalt palju kõige erinevamaid ettepanekuid ja hinnanguid, saaksid nii ka meie kodanikud teha meile terve rea ettepanekuid, mis võiksid olla selle dokumendi jaoks oluliselt tähtsad. Seepärast palun ma panna hääletamisele minu ettepanek selle kohta, et seaduseelnõu koos otsusega valitsuse tegevusprogrammi kohta panna rahvaarutelule ning siis naasta selle juurde ja arutada teda juba lõplikus redaktsioonis. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Seda küsimust kommenteerib ka Marju Lauristin. Kui algavad hääletused, siis pannakse ettepanek hääletusele. Jevgeni Kotšegarov!

J. Kotšegarov

Lugupeetud juhataja! Mind häirib, et ma ei tea, kuidas hakkab punkt 7 välja nägema lõppvariantis. Selles räägitakse, et Eestis tagatakse kõigile elanikele sotsiaalsed ja majanduslikud õigused jne. Edasi on jutt sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete seisundist, et kõik see pannakse paika Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel sõlmitava kokkuleppega. Mind teeb rahutuks, et kuni selline kokkulepe puudub, kas ei kutsu selline laialivalguv tees esile kõikide võimuorganite poolt normi loome alast tegevust, piiramaks sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete õigusi? Kogu asi on ju selles, et olenemata meie suhtumisest armee, piirivalve ja sisevägede siin viibimisse, on jutt konkreetsetest inimestest. Ja need otsused, mida senini vastu võetakse, on suunatud konkreetsete inimeste vastu, olenemata sellest, kas nad on sõjaväelased või nende perekonnaliikmed. Nimelt sellist rahutust tahtsin ma väljendada ja paluksin, et siin siiski nähtaks probleemi just inimese probleemina. Tänan teid!

Juhataja

Suur tänu! Tundub, et kõige otstarbekam ongi vast niimoodi, et nendele teemadele, mis vajavad põhjalikumalt selgitust ja kommentaari, annab vastuse Marju Lauristin oma lõppsõnas. Nikolai Aksinin!

N. Aksinin

Lugupeetud juhataja Ülo Nugis, austatud kolleegid! Seoses lugupeetud Marju Lauristini poolt esitatud dokumendi selgelt väljendatud ettevalmistamatusega, samuti ettepanekute mitteveenvate, vahel ka demagoogiliste tõlgendustega ning seoses selle dokumendi mittetäieliku seostatusega rahvusvaheliste õigusnormidega teen ettepaneku tagastada see dokument komisjonile viimistlemiseks ja panna ta kolmandale lugemisele.

Juhataja

Suur tänu! Seda ettepanekut võetakse arvesse. Jüri Rätsep!

J. Rätsep

Austatud esimees, lugupeetud kolleegid! Mulle näib, et küllaldase selgituseta jäi seaduse projekti 5. punkti 2. lõige: Eesti kohtute poolt süüdi mõistetud isikud kannavad karistust üksnes Eesti Vabariigi territooriumil. Asi on selles, et õigusnormi ruumilise kehtivuse põhimõtete järgi kannavad isikud vastutust selle riigi seaduse järgi, kus nad sooritavad kuriteo, seega Eestis Eesti seaduse järgi, Eestis kehtiva seaduse järgi. Samuti tuleb sellel territooriumil väga vanade põhimõtete järgi kanda ka karistus.

See on niisugune põhimõte, mida hiljutises Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi õiguspraktikas väga rängalt ja massiliselt ignoreeriti. Ta kehtis, kuid karistuse kandmine toimus ebaseaduslikult paljudel juhtudel, alaealiste suhtes eriti, kelle jaoks ei leitud Eestis karistuse andmise režiimi. Seega viidi nad teise kultuurikeskkonda, tihtilugu niisugustena, et nad ei vullanud tole paikkonna keeltki. Teine asi on see, et ka ükskõik millisest naaberriigist siia kuritegusid sooritama tulnud isikud peaksid kandma karistust ikkagi Eestis ja nad saaksid vabaneda karistusest või asuda karistust kandma kusagil mujal ainult riikidevahelise kokkuleppe teel, nii nagu see on alati toimunud. Nii et ma toetan seda formulatsiooni. Selle kohta esitati küsimus, mis võis tekitada segadust. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Ka see kommentaar selgub Marju Lauristini lõppsõnas. Juri Jevstignejev!

J. Jevstignejev

Lugupeetud kolleegid, austatud juhataja! Ma tahaksin kuigivõrd arendada Mikk Titma mõtet. Meil tuleb selle otsuse vastuvõtmisel arvestada kahe faktoriga. Esimene faktor on Leedu. Nagu ma tean, ma võin ka eksida, kuid täna-homme toimub Leedu parlamendi kinnine istung, kus arutatakse küsimust Leedu parlamendi poolt vastuvõetud mõningate otsuste võimaliku revideerimise kohta. Teiseks: täna algab Venemaa rahvasaadikute kongress. Meie teiega ei tea veel jõudude paigutust, seda on aga kindlasti vaja arvestada. Ma tahan öelda, et isegi esimene jõudude vahekorra hinnang Venemaa kongressil ei luba veel teha järeldust selle kohta, kuidas võivad saadikud tegelikult hääletada, kas toetavad või ei toeta meid edaspidi. Ja seepärast tahan ma ühineda saadik Aksinini ettepanekuga viia antud otsus üle kolmandale lugemisele.

P. Grigorjev

Lugupeetud kolleegid! Seadus on väga tõsine ja keerukas venekeelse kogukonna poolt vastuvõtmiseks. Seepärast ma toetaksin Petinovi selles, et koos kõigi praegu vastuvõetavate parandustega avaldada see ajalehtedes ja kuulata ära valijate arvamused. Järgmisel istungjärgul me võiksime seda arutada, arvestades oma valijate arvamusi.

Juhataja

Suur tänu! Hr. Petinovi ettepanek on tehtud ja kui tuleb hääletuste voor, siis me seda ka otsustame.

K. Koha

Härra juhataja, mul oli küsimus, kuid ma juhiksin Mikk Titma tähelepanu tänase "Päevalehe" artiklile "Baltimaad, Liit ja Gorbatsšov", mille alla on kirjutanud Allan Martinson. Moskvas 8. mail otsustas Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu lõpetada 46 Leedus asuva liidutehase jaoks tooraine embargo. Tähendab, kuivõrd me võime "Päevalehte" usaldada, siis Leedu suhtes embargo sisuliselt on ju lõpetatud või on lõpetamisel. Aitäh!

V. Jermolajev

Lugupeetud presiidium, austatud kolleegid! Siin sõnavõttudes räägiti, et meil tuleks arvestada teiste kogemusi või nagu öeldakse, õppida teiste kogemustest. Nii vähemalt talitavad kainelt mõtlevad inimesed. Ja ma tahan teha sellise ettepaneku. Tõepoolest, praegu toimuvad Leedus keerulised protsessid, keeruline on seal olukord ka parlamendis. Me teame, et seal on praegu küpsemas võimas opositsioon. Et ei juhtuks nii, et meie, olles otsuse vastu võtnud, jääme üksi, samal ajal kui Leedu neist loobub, ja sellega raskendame endile kõiki edasiliikumise võimalusi. Ning põhimõtteliselt võime anda tõuke jõududele, kellest vabariigis paljugi sõltub, ajendades neid tegutsema väljaspool vabariiki, sealjuures tekib väline blokaad ja sisemised streigid. Mul on raske ette kujutada, kuidas meie, ma pean silmas vabariiki, väljume sellest kriisist. Veel kord palun arvestada neid kahte faktorit – välist ja sisemist – ning ilmutada kainet meelt, mitte kiirustada, mõelda. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud Ülemnõukogu, mida arvatakse sellest, kas me võiksime käituda praegu selliselt, et me mitme sõnasoovi vahel annaksime ühe võimaluse kõneks Mart Laarile? Kõik on nõus sellega? Mart Laar!

M. Laar

Austatud Ülemnõukogu! Täna sel istungil tuleb meil kõigil ühiselt langetada mõningad väga olulised otsused kahe meile ette seatud väga olulise dokumendi kohta, sest need kaks dokumenti määravad tegelikult sisuliselt väga palju meie elust ja olust lähitulevikus.

Esiteks tahaks ütelda, et on väga meeldiv Ülemnõukogu tänane tööstiil. Selle asemel et hakata lõputult soiguma ja rääkima, kuivõrd jube üritus eile toimus (see ei tähenda seda, et see üritus poleks jube olnud!), on Ülemnõukogu väga asjalikult asunud tõesti selle kallale, mida ta peab tegema. Nimelt arutama ja tegema ettepanekuid, tõsiselt kaaluma dokumenti. See on tegelikult kõige parem ja selgem vastus igasugustele katsetele siin okupatsioonivõimu tugevdada. Ja selles, et need dokumendid selliseks vastuseks on, selles olen mina vähemalt veendunud.

Teiseks, mis on meeldiv. On olnud meeldiv mõlema dokumendi laad, nende avatus. Ilmselt ei ole meil võimalik vastu võtta üleminekuaja valitsemise korda tervikuna ja selletõttu just nende aluste vastuvõtmine, jättes lahti tee edasisteks otsusteks ning selle täiendamiseks, on minu meelest väga õige samm. Meeldiv on see, et selle dokumendi kallal on töötanud Eesti Ülemnõukogu ja Eesti Komitee ühiskomisjonid, ja on ka meeldiv see, et selle töö viljad on väga selgelt selles dokumendis näha. Ja siin on kindlasti väga suur osa olnud Marju Lauristinil ja mul jääb üle ka ainult avaldada lihtsalt kurvastust, et vahepeal see töö soikus – võib-olla see dokument oleks olnud veelgi parem. Selles dokumendis on mitmed väga olulised punktid, mis just sellest samast koostööst on sündinud ja mis on võib-olla selle mõlema dokumendi puhul eriti olulised. Ma mõtlen siin alluvussuhete katkestamist Nõukogude Liiduga kõikidel tasanditel. See on väga oluline punkt, millega Ülemnõukogu asub välja lunastama neid vekseid, mis ta 8. mai otsusega iseendale välja andis, sest muidu oleks meie olukord siin saalis muutunud tõesti vägagi imelikuks.

Loomulikult on mõlema dokumendi kohta siin saalis tehtud mitmeid konkreetseid parandusi ja võib-olla mõned kohad tõesti keeleliselt vajaksid täiendamist. Ma ei räägiks siin nendest esimestest demokraatlikest valimistest mitte ainult Eesti Kongressi suhtes, vaid meil on toimunud

ka kohalikud valimised, mis kahtlemata olid ka demokraatlikud, nii et võib-olla võiks sinna lisada selle sõna – Ülemnõukogu demokraatlikud valimised, ja oleks kõik need probleemid lahendatud. Ma arvan, et kindlasti oleks mõttekas lisada sellesse otsusesse ka üks punkt, et tühistatakse Riigivolikogu otsus 21. juulist 1940. Seda me tõesti teinud veel siiamani ei ole ja see oleks ilmselt juriidilises mõttes meil vajalik samm. Kuid üldiselt ma leian, et kui me neid parandusi, eriti seda viimast, sellesse dokumenti sisse ei viiks – just sellel eesmärgil, et siiski see vastu võtta suhteliselt kiiresti –, siis ei juhtu ka mitte midagi traagilist.

Ma pean õigeks põhimõtteliselt usaldada seda suurt tööd, mis on selle dokumendiga tehtud. Seda on tõesti näha, et see dokument on läbi käinud mitmest ekspertiisist, ja seetõttu pean õigeks põhimõtteliselt just sellele tekstile tuginedes see ka vastu võtta.

Loomulikult oli selle dokumendi kohta ka põhimõttelisi märkusi. Mis minule endale tundub, et võib-olla just tänu vahepeal koostöö katkemise tõttu, oleks võinud olla rohkem konkreetset selles osas, mis puudutab Eesti Komitee, Eesti Kongressi ning Ülemnõukogu koostööd. Meil on tõesti tarvis praegu ühisrinnet ja on selgelt näha, et need kaks institutsiooni oma erinevate omadustega, millest siin rääkis hr. Põldroos, suudavad tegelikult meie koostööd just oma erinevaid tugevaid külgi välja arendades ja neid hoides kõige paremini tagant tõugata. Selle koostöö täpsem määratlemine ja paikapanemine on edasi lükatud, ma loodan, et lähitulevikku, erikokkulepete, erilepete fikseerimisse. Väga võimalik, et see on ka õige. Ma olen võib-olla lihtsalt kurb, et me oleks saanud osa koostöö konkreetsetest vormidest dokumenti sisse panna.

See ei tähenda aga seda, et ma leiaksin, et neid dokumente ei tuleks vastu võtta. Ma arvan, et sellega astub Eesti edasi väga otsustava ja selge sammu. Meie tee on Leedu teest päris kindlasti erinev. Meie ei ole kuulutanud taastatuks Eesti Vabariiki, vaid oleme asunud astuma reaalseid samme selle *de jure* eksisteeriva Eesti Vabariigi taastamiseks *de facto*. Ja et need sammud on radikaalsed ja et need sammud võivad isegi võib-olla juba selle otsusega minna kaugemale sellest, mida teevad Leedu ja Läti, ma arvan, et seda ei ole meil vast põhjust siin karta. Sest et meie tee oma iseseisvuse taastamise poole saaks olema kerge, seda pole meist keegi uskunud.

Kui me siin otsustame seda, mis on meie meelest õige, seda, milleks meid on siia saadetud, ma arvan, et siis on see tõesti meie tee. Ja kui siis ka peaks tõesti toimuma mingeid äralangemisi meie kõrval, mida mina isiklikult ei suuda uskuda, sest see on ühine Balti tee, omariikluse taastamine just juriidilise kestvuse alusel. Ma usun, et see tee püsib ja see on meie tuleviku jaoks kõige kindlam.

Eesti kristlik-demokraatliku saadikurühma nimel on mulle tehtud ülesandeks toetada nimetatud kahe dokumendi vastuvõtmist. Tänan!

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, ma vabandan ette oma manitsuste pärast, kuid siiski ma tahaks teile südamele panna, et kui meil õnnestub viia asi teise lugemiseni, siis selleks on vaja veel päris palju vaeva näha. Üks hetk! Te kõik saate aru, et need dokumendid on vaja redaktsioonikomisjonis läbi vaadata, toimetada, tõlkida ja paljundada, ja me peame väga ökonoomselt oma aega praegu planeerima. Sellepärast ma panen teile kõikidele südame peale, kes te olete juba oma sõnavõtusoovi esitanud, ärge tehke seda lihtsalt ainult selleks, et uudishimu pärast midagi küsida või öelda midagi kinnituseks. Sõnavõtus peab olema sõnum või probleem.

K. Sergij

Lugupeetud juhataja, austatud saadikud! Võttes vastu igat seadust, garanteerime me Eestimaa elanike õigusi. Kuid kohtudes valijatega, kohtad tegelikkuses just nende õiguste rikkumisi, ahistamist ja suurt ahistamist. Inimesed on lihtsalt väljapääsmatus olukorras ja esitavad küsimusi just nende seaduste vastuvõtmise kohta, kus me deklareerime, et tagame nende õigused, samal ajal nad aga seda ei tunneta. Seepärast teeb mind väga rahutuks see, mis on kirjas sõjaväelaste seisundi kohta. Käesoleval perioodil eriti kannatavad nende perekonnad, kes absoluutselt pole kindlad homses päevas. Nende õigused pole tagatud ja need garantiid, mis olid veel kaks kuud tagasi, on tänaseks kadunud. Seepärast tundub mulle, et seda punkti tuleks veel arutada või ta ära jätta ja siiski lahendada probleeme iga volikogu territooriumil ning sealhulgas sõjaväelaste perekondade omi, eriti nende omi, kes on elanud siin pikka aega – kakskümmend ja enamgi aastat. Nende lapsed on siin õppinud, elavad siin, on oma elu täielikult sisse seadnud. Aga viimane näiteks Harju maavalitsuse otsus oli selline: perel on õigus siia jääda, lastel on õigus elamispiinnale, perekonnapea aga peab end koristama vabariigi territooriumilt kahe kuu jooksul. Kaks kuud antakse talle selleks, et lahendada oma perekonna probleemid väljaspool vabariiki! Ma pean seda väga suureks inimõiguste ahistamiseks. Kahe kuuga ei saa ennast inimene kuskil sisse seada.

Edasi veel üks suur probleem: praegu on tõesti väga keeruline olukord vabariigis, väga keeruline olukord kogu maal ning eriti raske on elamispiinnaga – kõik mõistavad seda suurepäraselt.

Sõjaväe juhtkond tuleb vastu sõjaväelaste perekondadele, lubades neid jätta neil olevale elamispiirile, aga kohalikud võimud ei kirjuta neid sisse. Selle tulemusel inimene ei saa pensioni kätte, ei saa end tööle vormistada. See on väga tõsine probleem, palun seda arvestada.

Ja muidugi esitavad inimesed palju küsimusi vastuvõetavate seaduste kohta, selle kohta, kuidas me lubame selliste seaduste vastuvõtmist. Seetõttu ma toetan kolleege-saadikuid selles, et see eelnõu avaldada ajakirjanduses, pidades siiski nõu, kuulates inimesed ära. Tänan!

Juhataja

Tundub, et Klavdia Sergij ettepanek on hr. Petinovi ettepaneku toetuseks, nii et kui see tuleb otsustamisele, võetakse arvesse Klavdia Sergij ettepanekud.

E. Leisson

Lugupeetud härra juhataja, lugupeetud rahvasaadikud! Ma olen volitatud esinema kahe avaldusega.

Esiteks, Rahvarinde saadikute ühenduse ja sõltumatute demokraatide saadikurühma avaldus.

"Eesti Vabariigi Ülemnõukogu käimasoleval istungjärgul 16. mail esines rahvasaadik Kaido Kama kõnega, milles vastandati Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi nägemust Eesti praeguste sündmuste arengu kohta. Muu hulgas sisaldas Kaido Kama sõnavõtt hoiatust võimaliku kodusõja vallandumise kohta, mida võib tõlgendada kui kodusõja võimalikkust eestlaste endi vahel. Esitame oma protesti sellise vastutustundetu ja niigi kriitilist olukorda veelgi komplitseeriva seisukohavõtu kohta. Palume Ülemnõukogu juhatajal tagada selle avalduse avalikustamine trükiajakirjanduses."

Ja teiseks: "Rahvarinde saadikute ühendus avaldab oma arvamust, et juhul, kui nõutakse kolmandat lugemist, siis teeb Rahvarinde saadikurühm ettepaneku täiendada käimasoleva istungjärgu päevakorda punktiga ""Seaduseelnõu Eesti valitsemise ajutise korra alustest" kolmas lugemine".

J. Liim

Tänan, hr. juhataja! Enn Leissoni avalduse suhtes ma ei tea, millal see otsus jõuti vastu võtta, kuna ma ka kuulun Rahvarinde eesseisusesse ja minu seisukohalt see on esialgu

üledramatiseeritud ja ainult valab veel õli tulle. Sellist avaldust tuleb ikka väga põhjalikult kaaluda ja siis alles vastu võtta.

Ma tahaksin juhtida mõningate meie venekeelsete saadikute tähelepanu ühele asjaolule. Te nägite, et ei tohi kiirustada ajutise valitsemise korra vastuvõtmisel. Kui te eile esinesite selle massi ees, kes tulid ainult kohtuma, oleksite meid samuti manitsenud rahulikkusele ja mitte kiirustama, oleks vast ära jäänud see, mis toimus. Paraku teie sõnavõttud valasid ainult õli tulle. See seadus tuleb täna vastu võtta ja kui vaja, oleme siin nii kaua, kuni nõuab seda olukord. Ma tuletan teile meelde, et see seltskond, kes eile siit Lossi platsilt lahkus, kinnitas, et nemad enam Ülemnõukogu vallutama ei hakka, et seda teeb edaspidi sõjavägi, nii et meil tuleb täna kiirustada.

T. Anton

Õiguskomisjoni eilsel ja tänasel koosolekul arutati praeguses päevakorrapunktis meile esitatud kahe dokumendi projekti. Vastuvõetud otsuses soovitatakse kõigepealt võtta mõlemad projektid aluseks antud päevakorrapunktis. Teiseks on ettepanek, et redaktsioonilisi märkusi võiks nendesse projektidesse teha sama töögrupp, mis on ette valmistanud need projektid. Kui sama töögrupp võtab need ülesanded kanda, siis on õiguskomisjonil suur palve, et tingimata lülitatakse sellesse töögruppi õiguskomisjoni poolt õiguskomisjoni liige härra Menšikov. Ja neljandaks: õiguskomisjon on seisukohal, et ka siis, kui on vajalik dokumentide kolmas lugemine, on võimalik seda teha täna, ja õiguskomisjon kutsub kõiki kolleege üles töötama seni, kuni need dokumendid saavad täna vastu võetud.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, asugem otsustamise juurde. Ma paluksin ka mitte tellida rohkem sõnavõtu- või kõnesoove. Kuidas on arvamused, lugupeetud Ülemnõukogu, kas meie tänased hääletused, mis kannavad põhimõttelist tähtsust, peaksid olema nimelised või mitte? Kas on üldine arvamused või on vaja seda kinnitada hääletamisega? On vaja?

Minu esimene küsimus teile: kes on selle poolt, et täna läbiviidud hääletused põhimõttelistes küsimustes – me kohe täpsustame ka seda, mida tähendab põhimõtteline küsimus – oleksid läbi viidud nimeliselt? Kõigepealt kohaloleku kontroll. Kohal on 91 saadikut. Kas kellelgi ei olnud hääletamisega midagi korras? Kellel oli kahtlusi, palun tulla siia kompuutrilaua juurde ja anda märku.

Lugupeetud Ülemnõukogu, kuna on tegemist väga tähtsate otsustega, mul oleks selline ettepanek, et me kordaksime kohaloleku kontrolli. Kordame kohaloleku kontrolli. Nagu näete, on erinevus. Kohal on 92 saadikut.

Lugupeetud Ülemnõukogu, kes on selle poolt, et täna läbiviidavad hääletused põhimõttelistes küsimustes – aga põhimõtteliste all me mõtleme sisuga seonduvat ja protseduuridega seonduvaid küsimusi – me viime läbi nimeliselt? Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 80 saadikut, vastu 5, erapooletuks jäid 6.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kes on selle poolt, et tänases päevakorrapunktis redaktsioonikomisjoni poolt ettevalmistatud dokumendid – nii Eesti Vabariigi seaduse projekt "Valitsemise ajutise korra alustest" kui selle juurde käiv otsus – võtta aluseks? Palun hääletada! Poolt on 77 saadikut, vastu 6 ja erapooletuks jäid 8.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kes on selle poolt, et me muudaksime kuuenda istungjärgu päevakorda ja lülitaksime sellesse täiendava punktina seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" kolmas lugemine. See eeldab kvalitatiivset häälteenamust. Poolt on 76 saadikut, vastu 13, erapooletuks jäid 3. Seega on päevakord muudetud ja kuuenda istungjärgu päevakorras viiakse läbi kolmas lugemine. Ma annan sõna lõppsõnaks Marju Lauristinile.

M. Lauristin

Ülemnõukogu liikmed! Kõigepealt tahaksin ma tänada kõiki arutelust osavõtjaid väga konstruktiivse töö eest, mis aitas täpsustada, konkretiseerida meie projektis esitatud algdokumenti. Loodan, et redaktsioonikomisjoni töö vaheajal saab tänu sellele konstruktiivsusele olema küllaltki kiire, püüame teile esitada pärast lõunavaheaega lõpliku variandi teise lugemise hääletamiseks.

Nüüd mõningad täiendused ja täpsustused, lähtudes lahtiseks jäänud küsimustest. Vast kõige põhimõttelisem poliitiline küsimus, mille siin tõstsid nii lugupeetud Mikk Titma kui lugupeetud kolleeg Jevstignejev ja mis kumas läbi nii mitmeski teises sõnavõtus, oli küsimus, kas me selle seaduse vastuvõtmisega mõjutame oma praegust olukorda, läbirääkimisi Nõukogude Liidu juhtkonnaga, iseseisvusperspektiive, kas me toome enesele kaela ohtusid, mida enne selle seaduse vastuvõtmist ei ole. Kõik me oleme tõepoolest näinud, missuguste ohtudega on seotud iseseisvumise tee. Me oleme näinud seda Leedu näitel, kuid ma arvan, pärast eilseid kogemusi, pärast seda, mis on toimunud Riias ja Tallinnas, pärast üleilset president Mihhail Gorbatšovi

otsust, mis eraldi Eesti kohta võetuna oli väga selge suunitlusega – kõik see võimaldab väita, et pöördepunkt, jõudmine meie kogu senises tegevuses Eesti Vabariigi taastamise suunas, on juba toimunud. See ei sõltu meie tänasest otsusest, meie tänane otsus võetakse vastu tegelikult juba selles uues olukorras.

Samal ajal aga on tõepoolest muutunud ja muutub veelgi jõudude vahekord. Ja ma julgen väita, et see jõudude vahekord muutub just nimelt selle positiivse poliitilise lahenduse kasuks, mida me kõik, ma arvan, ilma eranditeta ihkame. Ma tõesti ei usu, et siin saalis oleks ükski rahvasaadik, kes tõsiselt tahaks Eestis vägivalla ja kodusõja või mis tahes muude selliste nähtuste kujunemist. Positiivset lahendust aitavad saavutada ühelt poolt kindlasti see, et Vene Föderatsioonis toimuvad valimised. Sõltumata nende isikulisest lõpptulemusest näitavad need valimised sisuliselt täiesti uut poliitiliste jõudude vahekorda meie suurimas naabervabariigis, kellest kõige vahetumalt sõltub meie arengu garanteerimine.

Teiselt poolt ka see, mis on toimunud Baltikumis endas, näitab, et meie jõud on suurenenud, jõudude vahekord ei sõltu ainult Vene NFSV-st. Ma tahaksin täiendada seda mõtet: jõudude vahekord sõltub ka Baltikumist, ka meie oleme osa nendest jõududest pärast kolme Balti riigi liidu, nende ühisenõukogu loomist. Nüüd ei oma enam sisulist tähtsust – meie osa on siin ilmselt veelgi suurem – need momendid, mis puudutasid Leedut üksinda. Ka kõik see n.-õ. tagapõhja teave, mis meil võib olla Landsbergise või ühe või teise üksikkäigust, otsusest, sest nüüd esinevad kolm Balti riiki ka läbirääkimistes Moskvaga hoopiski teiselt tasandilt, ühisplatvormilt. Ja see, nagu väga õigesti meie Ülemnõukogu esimees härra Rüütel viimasel presiidiumi koosolekul ja ka esinedes Ülemnõukogu ees märkis, on muutnud positiivses suunas ka Leedu arenguperspektiive. Me oleme jõudnud tõepoolest ühisele lõpplahenduse sirgele.

Sellest lähtudes on ka väga oluline, et meie enda positsioonid oleksid selged. Meie tänane otsustamine ei muuda, julgen ma väita, meie olukorda ohtlikumaks, kui ta on, kuid ta muudab selle selgemaks, muudab ta kindlamaks. Meie lähtepositsioonid läbirääkimistel saavad hoopiski täpsemini määratletud ja selletõttu on ka lahenduse leidmine loodetavasti hõlpsam. Oleme ju selles projektis väga kindlalt pannud paika oma vankumatu tahte lahendada läbirääkimistel küsimused, mis ühel või teisel viisil puudutavad vastastikuseid huve.

Nüüd nendest ettepanekutest, mis täna siin konkreetselt tehti. Kõigepealt põhimõtteline küsimus sellest, kas me peaksime selle projekti andma üldrahvalikule arutusele. Isegi pärast seda, kui praegu meie päevakorra hääletus sisuliselt selle ettepaneku juba on välistanud, tahaksin siiski

anda omapoolse selgituse. Arvan, et veel kuu aega tagasi oleksime seda tõsiselt kaalunud, võib-olla ka positiivselt otsustanud. Oleksin seda vähemalt isiklikult kindlasti pidanud oluliseks. Samal ajal on täiesti selge, et nüüd, kus meid on asetatud ultimatiivsete nõudmiste õhkkonda, kaasa arvatud nõudmine lõpetada Ülemnõukogu tegevus, nõudmine Ülemnõukogu esimehe tagasiastumiseks, kusjuures need ultimatiivsed nõudmised on tulnud sellesama organisatsiooni poolt, keda siin praegu esindab lugupeetud rahvasaadik Petinov, nõudes meie tänase otsuse edasilükkamist, omandab ettepanek üldrahvalikust arutelust, ma ütleks, vähemasti kahemõttelise iseloomu. Selletõttu ei pea ma tänases olukorras õigeks seda ettepanekut arutada kui heatahtlikku ja konstruktiivset.

Ma olen kindel, kui me võtame selle otsuse vastu, siis seda arutatakse niikuinii.

Lugupeetud saadik Sergij ja mõne teise vene saadiku kahtlused ja kartused oma valijate olukorrast lähtudes leiavad meie poolt mõistmist. Nende lahendamine ei ole võimalik sellise stiihilise arutelu, diskussiooni või mingi muu taolise vormi raames. Neid kahtlusi saab kummutada meie enda järgnev seadusandlik tegevus. Sest nagu öeldud, see on alus, millele peab järgnema terve rida konkreetseid akte. See puudutab ka neid ettepanekuid, mis on teinud rahvasaadikud Raig, Paju ja teised. Ma arvan, et kui me jõuame, püüame oma töörühma töös vähemasti mõned nendest vajalikest aktidest nimetada ja piiritleda.

Eraldi tahaksin ma nimetada ettepanekut, mis tuli kirjalikult saalist. Selles punktis, kus on juttu rahvusvaheliselt garanteeritud õigustest ja vabadustest ja kus, nagu oli öeldud, poliitilised vabadused praegu jäävad märkimata, oli ettepanek märkida nende konkreetsete aktide hulgast küsimus poliitilistest õigustest, vabadusest, kodakondsusest ja muust kui lähiajal arutamist, väljatöötamist vajav. Kas me teeme seda akti sees või eraldi, on teine küsimus. On täiesti selge, et need järgnevad sammud tuleb teha nii Ülemnõukogu kui presiidiumi tasemel. See puudutab sõjaväelaste probleemi. Me määratleme ära konkreetsete läbirääkimiste vajalikkuse, garantiide vajalikkuse kokkulepetena Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel selles küsimuses. See on minu arvates asja vundament. Kuid vahepealne olukord, see, mis toimub kohalikes volikogudes, ei ole antud akti objekt ja tuleb nähtavasti presiidiumis töökorras arutusele, kohalike volikogudega jne. Nimetatud aktiga me ei lõpeta, vaid alustame.

Nüüd aga läheme töö juurde, mida me nimetaksime teise lugemise lõpuleviimiseks. Ma tänan teid! Aitäh koostöö eest!

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Me ei ole veel teist lugemist lõpuni viinud. Me ainult muutsime päevakorda ja päevakorra muutmine tähendas seda, et kuuenda istungjärgu jooksul viiakse läbi ka kolmas lugemine. Kuid kuuenda istungjärgu pikkust ei ole veel määratud ja see ei tähenda sugugi seda, et me härra Petinovi ettepanekut ignoreeriksime. Kõik on oma loogilises järjekorras. Nii, teil on olemas kogu vajalik informatsioon teema kohta, teil on muudetud päevakord, kuid härra Petinovi ettepanek, mida toetas ka saadik Klavdia Sergij, seisib selles, kas teise ja kolmanda lugemise vahepeal ei peaks olema üldrahvalik arutelu. Ma panen hääletamisele: lugupeetud Ülemnõukogu, kes on härra Petinovi ettepaneku poolt, et teise ja kolmanda lugemise vahel oleks üldrahvalik arutelu? Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 16 saadikut, vastu 66, erapooletuid ei ole. Lugupeetud Ülemnõukogu! Tundub, et nüüd oleks õige aeg, et redaktsioonikomisjon hakkaks tööle. Sergei Petinov soovib veel sõna.

S. Petinov

Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Ma tahaksin väljendada teatud hämmeldust seoses sellega, mida äsja kuulsin M. Lauristinilt – nagu oleks Töökollektiivide Ühendnõukogu otseselt juhtinud eilset üritust. Ja ma tahan seoses sellega väljendada protesti, kuna see üritus toimus töökollektiivide eneste initsiatiivil ja Töökollektiivide Ühendnõukogu ei võtnud vastu mingeid otsuseid ega astunud mingeid aktiivseid samme selle aktsiooni läbiviimisel. See, et mina seal saadikuna esinesin – ma esinesin mitte ainult sellelt improviseeritud tribüünilt, meie saadikud olid tunnistajaiks, et ma esinesin ka siin, lossiõues. Ja ma leian, et osa saadikuid tegi tõesti palju, summutamaks võimalikku ja väga tõsist intsidenti, mis võinuks puhkeda eile õhtul. Seetõttu ei saa ma kuidagi võtta omaks etteheidet selles, et Töökollektiivide Ühendnõukogu oli selle ürituse eestvedajaks ja vahetult juhtis seda. Veel kord toonitan, et see oli töökollektiivide eneste algatus. Palun seda arvestada!

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Mul on siiski ettepanek, et me ei arutaks päevakorraväliseid küsimusi. Päevakorras on praegu ajutise valitsemise korra seadus. Minule on tulnud ka pretensioon kirjalikult hr. Petinovi ja Lebedevi käest, miks ei lubata seda küsimust käsitleda selle saadikurühma poolt. Seda küsimust me ei käsitle kellegi poolt, sest seda ei ole päevakorras. Kui

me tema päevakorda võtame, siis me teda käsitleme. Mina lugesin ette ametlikud teadaanded ja seda on mul õigus teha. Selle küsimuse juurde tullakse siis, kui ta päevakorda pannakse.

V. Menšikov

Lugupeetud juhataja! Austatud Ülemnõukogu! Mulle on mõistatuseks see, mil viisil, puududes füüsiliselt saalist, saab meie kolleeg Arjakas (saalikoht nr. 38) registreeruda ja osaleda hääletamises, mis paistab selgelt elektritabloolt?

J. Kass

Saadik Arjakas on komanderingus, kuid enne sinna minekut ta jättis maha volituse, mille ma võiks ette lugeda ja ühtlasi ka pärast üle anda juhatajale. Volitus: "Lähtudes praegu kehtivast Ülemnõukogu ajutisest reglemendist, mis ei keela saadikul oma hääletamisõigust teisele saadikule üle anda, lähtudes üldlevinud loogikast, mis pole keelatud, see on ka lubatud, seetõttu palun ma enda äraoleku ajal oma südametunnistuse kohaselt hääletada härra Johannes Kassil. Oleme mõlemad valitud Pärnust, sealt ka Eesti Kongressile valitud, kuulume mõlemad Eestimaa Rahvarinde fraktsiooni ja olen veendunud, et härra Johannes Kassi antud otsused ei lähe lahku minu arvamusest. Antud volitus kehtib 14. maist kuni 20. maini. 14. mail alla kirjutanud Küllo Arjakas." Muide, siiani pole meie arvamused lahku läinud.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Lugupeetud härra Kass! See otsus ja see protseduur on kaheldav. Me võime seda küsimust arutada, kuid tõenäoliselt hääled tuleb küll maha võtta. Kas me hakkame seda arutama või on see ühine otsus, et hääle maha? Niisugused pretsedente lubada ei saa, me palume kõik need hääled, mis on Arjakase nimel antud, maha võtta.

V. Menšikov

Lugupeetud juhataja, austatud Ülemnõukogu! Kui järgida meie kolleegide Kassi ja Arjakase loogikat, siis me võime jätta saali kolme rea peale maksimaalselt kolm inimest ja tagada Ülemnõukogu täieliku töö.

Juhataja

Vitali Menšikov, teie pretensioon on täielikult rahuldatud. Küll Arjakase hääled võetakse maha. Pavel Panfilov!

P. Panfilov

Midagi taolist on meil parlamendis juba olnud, kui me ühe inimese, mittehääletanud saadiku pärast tühistasime otsuse ja hääletasime otsuse. Seetõttu palun antud küsimus ümber hääletada, arvestades meie parlamendis aset leidnud sellist intsidenti.

Juhataja

Pavel Panfilov, nimeline hääletamine oli, nii et selle võib maha võtta.

Lugupeetud Ülemnõukogu, nüüd peaks tööle hakkama redaktsioonikomisjon. Redaktsioonikomisjon töötab ruumis 162. Palve oleks töötada nii viljakalt, et täpselt kella 16-ks oleksid kõik vajalikud dokumendid saadikute laudadel.

V a h e a e g

Juhataja

Meil on vaja nõu pidada. Redaktsioonikomisjoni poolt tehtud töö, muidugi arvesse võttes teie kõikide märkusi ja ettepanekuid, osutus niipalju mahukaks, et trükkimise ja paljundamisega ei jõutud valmis. Eestikeelne variant võib valmis saada umbes 10 minuti pärast, venekeelne 40-50 minuti pärast.

Mul on, lugupeetud Ülemnõukogu, teile selline ettepanek. Kas ollakse nõus sellega, kui me täna pikendame tööpäeva? See on väga tähtis otsus, see eeldab kvalitatiivset häälteenamust. Sellepärast, lugupeetud Ülemnõukogu, minu esimene ettepanek, nagu te kuulsite, seisnes selles, et me täna pikendaksime oma ametlikku tööpäeva. Mul on ka teine ettepanek päevakorra muudatuste osas. Võtta täiendavalt veel juurde kuuenda istungjärgu päevakorda punkt, mis puudutab eilseid sündmusi. Ja nüüd järjekorras, kes on selle poolt, et pikendada tänast istungit? Kontrollime kohalolekut! Kohal on 92 saadikut, puudub 13. Ja nüüd läheme otsustamise juurde. Kes on selle poolt, et pikendada tänast tööpäeva kuni kella 20.00-ni. Veel parem ettepanek, kes

on selle poolt, et pikendada tänast tööpäeva niipalju, et meie kõik püstitatud ülesanded saame lahendatud, s.t. nii kauaks kui vaja? Palun hääletada! Poolt on 79 saadikut, vastu 7, erapooletuks jäid 6. Tähendab, meil on praegu päevakorras veel 2 küsimust: ajutise valitsemise korra teine ja kolmas lugemine. Kas ollakse praegu seda meelt, et me paneksime hääletamisele veel ühe päevakorrapunkti? See on 15. mai sündmuste kohta Toompeal. Või võime me selle jätta hiljemaks? Kuidas Ülemnõukogu arvab? Hääletame kohe ära? Selge. Kes on selle poolt, et lülitada kuuenda istungjärgu päevakorda 5. päevakorrapunkt 15. mai sündmustest Toompea lossis? Palun hääletada! Poolt on 84 saadikut, vastu 3, erapooletuks jäid 5. Lugupeetud Ülemnõukogu, kuidas oleks praegu õigem käituda? Kas me teeksime veel pooletunnise vaheaja ja alustaksime teist lugemist valmis dokumentidega?

I. Fjuk

Lugupeetud eesistuja. Ma arvan, et kindlasti me ei tohiks jätkata teist lugemist enne, kui kõikidel saadikutel on dokumendid käes.

Juhataja

Ka mina olen seda meelt. Kuidas lugupeetud Ülemnõukogu arvab? Kas me teeme vaheaja? Lepime niimoodi kokku, et me teeme kuni 16.50 vaheaja. Üks hetk. Anatoli Novohatski!

A. Novohatski

Lugupeetud spiiker, võib-olla selleks, et mitte praegu, kuni dokumendid pole veel valmis, aega raisata, asuda ehk kohe päevakorda võetud küsimuse läbiarutamisele.

Juhataja

Poole tunniga me ei saa hakkama.

V. Jermolajev

Lugupeetud presiidium, austatud kolleegid! Asi on selles, et ma hääletasin tööpäeva pikendamise vastu, kuna mul on juba piletid võetud. Ma pean sõitma sessioonile ja sellepärast panen ette selleks, et mitte viita aega, toetada Novohatski ettepanekut viimase küsimuse arutamise kohta

praegu, kui me juba lülitasime ta päevakorda. Kui dokumendid saavad valmis, asuksime nende läbivaatamisele ja see protsess kulgeks palju kiiremini.

E. Pöldroos

Ma kardan, et kui me selle ettepaneku vastu võtame, siis tuleb sellest just ajaraiskamine, mida saavad kasutada paljud inimesed, kellel on ettekääne ärasõitmiseks, sest kui me võtame selle päevakorrapunkti praegu arutusele, ei saa me sellega niipea hakkama. Igatahes selle poole tunni jooksul me hakkama ei saa. Meil on põhiline, et võtame selle ikka esimesel võimalusel ette, ja kui suudame, siis räägime muudest asjadest.

K. Koha

Härra juhataja, ma teen ettepaneku panna hääletusele vaheaja küsimus.

M. Titma

Mulle tundub, et me saame need kaks asja rahulikult ühendada. Võime alustada viimase päevakorrapunktiga, nii kui on dokumendid valmis, katkestame selle arutelu, viime läbi teise hääletamise ja läheme edasi. Aga praegu tekib ju meil 40-min. vaba aeg.

Juhataja

Suur tänu! Spiiker ei peaks küll andma hinnanguid ja ütlema oma arvamusi, kuid mul on selline tunne, et me selle vaheaja lõbustame end lihtsalt sõnavõttudega.

I. Raig

Mul on selline ettepanek, et me moodustaksime viimase päevakorrapunkti arutamiseks mingisuguse komisjoni, kes valmistaks ette viimase päevakorrapunkti kohta otsuse projekti. Määraksime ära ligikaudse aja, kui palju me selle punkti arutamiseks kulutame, ja alustaksime viimase päevakorrapunkti ettevalmistamist.

T. Made

Austatud eesistuja ja kolleegid! Teeme vast tõesti vaheaja ja ma arvan, et mingit komisjoni ei ole tarvis. Me vaid vahetame mõtteid eilsete sündmuste üle, ja kui selgub, et on tarvis mingit otsust

vastu võtta, siis alles me seda teeme. Ja me arutame niikaua kui tarvis. Me oleme selle otsuse vastu võtnud, kuid ma toetan kõiki neid, kes tahavad toetada ka seda, et me võtame vastu kõigepealt oma need dokumendid, mis pooleli on ja ootavad vastuvõtmist. Teeksime vaheaja, hääletaksime siis niimoodi nagu hr. Koha seda välja pakkus. Aitäh!

Juhataja

Kes on selle poolt, et teha vaheaeg kuni 16.50-ni? Palun hääletada! Poolt on 69 saadikut, vastu 13, erapooletuks jäid 8. Vaheaeg 16.50-ni.

V a h e a e g

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, kas me võime tööd jätkata? Mul on ettepanek, et me praegu ei kontrolli kohalolekut, vaid teeme seda vahetult enne hääletamist.

Ma oletan, et eestikeelsed variandid seaduseelnõust ja otsuse projektist on vast juba kätte jagatud. Iga minut jaotatakse ka venekeelne variant välja. Enne, kui me arutelu jätkamise juurde asume, kõikidele tähelepanuks üks trükiviga. Seaduse projekti 2. punktis ei ole mitte Tartu rahu sõlmitud 20. veebruaril, vaid 2. veebruaril, nii et seda parandust ei tarvitse enam saali poolt öelda.

Nii, lugupeetud Ülemnõukogu! Seaduseelnõu "Eesti valitsemise korra alustest" teine lugemine jätkub.

Kas on märkusi, ettepanekuid redaktsioonikomisjoni poolt esitatud materjalidele? Ülo Uluots!

Ü. Uluots

Ma näen, et redaktsioonikomisjon ei ole aktsepteerinud sõltumatute demokraatide parandust seaduse 3. punkti juurde. Ma palun panna see eraldi hääletamisele.

Juhataja

Ülo Uluots, me võtame ettepaneku arvesse, kuid kuulame ära veel mõned küsimused ja märkused ja siis me anname redaktsioonikomisjoni esimehele Marju Lauristinile sõna. Valeri Kois.

V. Kois

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma tahaks tulla tagasi esitatud projekti punkt 8 juurde. Ma leian, et kui arvestada veel ka punkti 11, mis räägib sellest, et seadus astub jõusse käesolevast hetkest, siis punktist 8 järeldub, et antud hetkel, s.o. seaduse vastuvõtmise hetkest alates, poliitilised õigused ja vabadused Eesti Vabariigis ei toimi, neid pole, kuna me alles kavatseme need välja töötada. Arvan, et see pole õige, ja mõtlen, et sõnad poliitilistest õigustest ja vabadustest peaks lülitama teksti selle punkti esimese lausena. See ei muuda kuigivõrd asja olemust. Asi on järgmises: rahvusvahelise õiguse järgi, nagu siin on kirjas, "... tagab Eesti Vabariigi kõigi elanike rahvusvaheliste üldtunnustatud normide". Neis rahvusvahelistes õigustes ja normides eristatakse mõisteid "antud riigi kodanik" ja "elanik, kes elab antud riigis". Tegelikult, rääkides õigustest ja vabadustest ja pannes need ühte lausesse, me sisuliselt midagi ei muuda, jätame alles ka manööverdamisvabaduse ehk erisused selle vabariigi elanike ja kodanike vahel. Kuid ma kordan, et pean ebaõigeks seda, et meie Ülemnõukogu käesolevast hetkest tühistaks mingiks, olgugi väga lühikeseks ajaks, kõigi Eestimaa elanike poliitilised õigused ja vabadused.

Juhataja

Suur tänu! Tõenäoliselt on kõige otstarbekam, kui selle küsimuse kohta redaktsioonikomisjonipoolse kommentaari annab Marju Lauristin. Mai Kolossova!

M. Kolossova

Lugupeetud juhataja ja redaktsioonikomisjoni esimees! Tahaksin toetada Uluotsa ettepanekut ja ütlesin nii, et punktis 3, kui see redaktsioon, mis siin praegu on tehtud, ka nii jätta, siis kõrgeim seadusandlik võim Eesti Vabariigi Ülemnõukogul ja tema presiidiumil peaks olema ikkagi märgitud, sest presidendi osa kandub ka presiidiumi kaudu, nii et presiidium peaks olema sees, ja mis eriti tähtis antud situatsioonis on, kui tõesti kehtestatakse presidendi eriolukord, võiks olla ka meil mingisugune kaitse. See punkt võiks lõppeda lausega: "Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on õigus vajadusel seada sisse eriolukord." Selle lause võiks siiski sisse jätta. See mõningal määral, need kaks asja kaitseksid meid. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Me paneme Ülo Uluotsa ettepaneku hääletamisele ja Mai Kolossova ettepanek toetab Ülo Uluotsa ettepanekut. Tiit Käbin.

T. Käbin

Lugupeetud eesistuja! Kõigepealt punkt 8-st. Ma arvan, et praegune sõnastus on täiesti korrektne, sest senikaua, kuni ei ole vastavat eriakti vastu võetud, me lähtume rahvusvahelistest dokumentidest, ja et keegi oleks ilma õigusteta, seda väita ei saa. Nii et see võiks jääda taolises redaktsioonis, nagu ta fikseeritud on.

Edasi. Ma toetan ka täielikult Ülo Uluotsa ettepanekut, sest tõepoolest meil on vaja lahti dešifreerida nii Ülemnõukogu kui Valitsuse nii-öelda seisund, ja mis eriti oluline, mida ka Mai Kolossova rõhutas, see on Ülemnõukogu õigus kehtestada vajadusel eriolukord. Ja et eriolukord tõesti, sõltuvalt konkreetsetest asjaoludest, võib mõnikord endas sisaldada ka näiteks sellist liikumiskeeldu ja palju, palju muud. See punkt võiks lõppeda nii, nagu ütles Mai Kolossova.

I. Raig

Seaduseelnõu eelmises variandis oli endine punkt 9, praegune punkt 10 kirjas hinnang nendele organisatsioonidele, asutustele, kes ei täida Eesti Vabariigi seadusi. Miks see osa on nüüd välja jäänud? Ja ma tuleksin veel kord tagasi oma eelmise ettepaneku juurde, et kuidagi tagada turvalisus Eesti rahvale, kui peaksid korduma sellised sündmused nagu eile. Näiteks 9. punkt väidab seadusandluse aluses, et usk on väga tähtis, ma aktsepteerin seda, kuid sama tähtis peaks olema ka turvalisus. Ka see peaks olema alustes kirjas.

A. Junti

Lugupeetud juhataja! Tahaksin avaldada arvamust p. 3 suhtes. Siin on seadusandliku võimu kuulumisena Eesti Vabariigi Ülemnõukogule määratletud täpselt Ülemnõukogu seisund formuleeringuga: täitev-korraldavat võimu omab Eesti Vabariigi Valitsus, on määratletud valitsuse seisund ja Ülemnõukogu seisundist tulenevalt ja ka meie ajutisest kodukorrast tulenevalt on määratletud Ülemnõukogu Presiidiumi seisund. Ma arvan, et antud punktis on täielikult hõlmatud see sisuline mõte, mida hr. Uluots on välja pakkunud. Aitäh!

P. Jermoškin

Lugupeetud juhataja! Ma ei tea, mis põhjusel, kuid asi on selles, et venekeelsetel saadikutel puudub Eesti Vabariigi seaduse projekt "Ajutise valitsemise korra alustest Eestis". Vene keeles on välja jagatud ainult Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse projekt. Seepärast on väga raske töötada.

Juhataja

Probleem on tehnilist laadi, iga hetk saate materjalid kätte.

I. Hallaste

Austatud eesistuja! Meile kõigepealt laiali jagatud seaduse variandis ajutise valitsemise korra alustest oli 3. punkt sõnastatud väga lühidalt ja ma teen ettepaneku panna ka see esialgne sõnastus hääletamisele, ilma valitsuseta ja ilma selleta, et Ülemnõukogu nimetatakse kõrgeimaks seadusandlikuks võimuks.

Juhataja

Tähendab, see on kolmas ettepanek. Esimene oli redaktsioonikomisjoni oma, teine on Ülo Uluotsa oma koos Mai Kolossova ja Tiit Kābini toetusega ja Illar Hallastel on kolmas.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Tundub, et rohkem märkusi ei ole. Anname sõna redaktsioonikomisjoni esimehele. Kui venekeelse variandi põhjal tuleb veel märkusi, siis me lahendame need selliselt, et Marju Lauristin on kõnetoolis ja vastab kohe küsimustele.

M. Lauristin

Redaktsioonikomisjon püüdis arvestada võimalikult kõiki märkusi ja täiendusi. Teie märkustest selgub, et siiski on mõningad küsimused ja probleemid, püüame neid koos lahendada. Kõigepealt ma hakkaks peale lõpust, kuna oli küsimus, mitte parandus, seaduse 10., endine 9. punkt on sõnastatud praegu, nagu te näete, ilma teise osata, mis eelmises variandis käsitles asutusi ja organisatsioone, kes ei allu Eesti seadustele. Arutanud väga pikalt ja põhjalikult seda punkti, tegime me niisuguse enda meelest saalomonliku otsuse, et see kvalifikatsioon, mis on olemuslikult rohkem poliitiline kui juriidiline, kuivõrd ei ole konkreetselt määratletud, mis siis saab, kui mingi asutus on tunnistatud okupatsioonivõimu institutsiooniks, see kvalifikatsioon jäi

otsusesse, p. 3 on selgesti öeldud: "Eesti territooriumil jätkuvalt NSV Liidu võimu teostavad asutused ja organisatsioonid loetakse ebaseaduslikeks okupatsioonivõimu institutsioonideks, kelle tegevus osutub võimalikuks ainult jõule toetudes". Samal ajal aga siin seaduses ei leidnud ma niisugust juriidiliselt rahuldavat ühemõttelist lahendit. Siin toodi ka see argument, et ühel hetkel võib näiteks kas või Eesti Komitee või Kongress kuulutada, et ta ei allu neile seadustele, mida meie siin välja anname, ta ei muutu ju ometi sellest veel okupatsioonivõimu organiks. Peale selle toodi veel teisi näiteid. Härra Labassov tõi ühe näite, samuti toodi näiteid selle kohta, et kriminaalsed elemendid võivad mitte alluda, kuid ometi ei muutu nad sellest okupatsioonivõimu organiteks jne. Me otsustasime, et jätame selle kvalifikatsiooni seadusest ära, jätame selle probleemi puhtalt poliitilisse dokumenti ja tulemus on teie ees. Ma loodan, et te sellega nõustute. Mis puudutab poliitilisi õigusi (ma lähen nüüd tagant ette), siis lp. Tiit Käbin andis juba seletuse. Loodan, et see rahuldab. Me just vastupidi püüdsime ära hoida need kahtlused ja probleemid, näidates, et käesolevat akti on vaja kiiresti tingimata vastu võtta, sellega tegeleda, et määratleda ja täpsustada just Eesti oludes kehtivad poliitilised õigused. On selge, et rahvusvahelised normid kehtivad meie seadusandluse osana tõepoolest *a priori* niikuinii. Nüüd, mis puutub kõige rohkem vaidlusi tekitanud punkti 3, kus meil praegu on kolm varianti. Siin püüdsime leida sünteesi tõepoolest n.-ö. mõlemalt pooluselt keskele kokku. Lähtudes sellest määratlusest, et tuleb tipp paika panna ja kõik sellest järgnev on n.-ö. tuletuslik, jätsime ära kõik selle, mis puutub omavalitsussüsteemi, täitevorganite süsteemi, tähendab need täpsustused, mis olid hr. Uluotsa poolt esitatud projektis, teiselt poolt aga arutus ja ettepanekud näitasid, et eriti praeguses mõnevõrra selgunud olukorras on vajalik täpselt ära määratleda niisugusel n.-ö. riski täis vastutusrikkal perioodil kõrgeima seadusandliku võimu teostaja. On selge, et kui olukord muutub ja üleminekuperioodil tekib mingi uus järk, on meil ju omal võimalus kõiki neid asju ka täiendada, täpsustada ja korrigeerida. Praegusel perioodil on kõrgema seadusandliku võimu teostajaks Eesti Ülemnõukogu ja nii on ta ka määratletud. Mis puudutab vabariigi valitsust, siis on olemas valitsuse seadus ja tema täpsemad funktsioonid. Selle tõttu ei pidanud vajalikuks hakata laiendama valitsuse kohta käivat. Ja mis puutub eriolukorda, siis jällegi jääme selle seisukoha juurde, mis ma juba enne välja ütlesin. Eriolukorra kohta tuleb välja anda eraldi akt. See ei saa olla ajutise valitsemiskorra alustes sees.

Kui me siiski peame vajalikuks, et need kolm varianti jääksid meil n.-ö. võrdväärsetena otsustamiseks, tähendab, siin juba nimetatud Uluotsa, Kolossova, Käbini variant – nimetame seda

tinglikult niiviisi, siis algne variant, mis on esimeses projektis, ja praegune sünteesvariant, siis ma peaksin vajalikuks enne hääletamist teha uus töörühma koosolek koos nende projektide autoritega ja jõuda siiski ühese tulemuseni, mitte hakata hääletama kolme eri varianti ja minu ettepanek on üldse mitte hakata hääletama seda seaduseelnõu punktide kaupa.

Juhataja

Suur tänu! Tiit Käbin küsib vahepeal.

T. Käbin

Tänan! Ma loodan, et kui Arvo Junti nõustub, siis on võimalik see kahtlusalune küsimus kohalike volikogude kohta lahendada, kui me muudame sõnastust ja nimelt järgmiselt: üleminekuperioodil on ajutisteks riigivõimuorganiteks Eesti Vabariigi Ülemnõukogu, tema presiidium. Maakondades ja linnades teostavad riigivõimu vastavad volikogud. Seega me eristame selgelt eri tasandeid ja ma arvan, et selline redaktsioon peaks olema vastuvõetav ja küllaltki selge. Tänan!

M. Lauristin

Mis puutub otsuse projekti, siis ma ei ole veel kuulnud selle kohta märkusi, ma olen valmis nendele eraldi vastama.

V. Kois

Marju Lauristin tegi ettepaneku mitte hääletada esitatud eelnõu paragrahvide kaupa. Mina aga just mõtlesin sellest, et oleks soovitav hääletada paragrahvide kaupa. Asi on selles, et 8. punkti kohta antud selgitus ei rahulda mind täielikult, kuna arvan, et kodanike poliitilisi õigusi ja vabadusi ei tohi hetkekski katkestada. Riik peab olema huvitatud, et nad eksisteeriksid pidevalt. Seepärast kerkib minu ette selline küsimus: kas ma hääletan ainult 8. punkti sellise sõnastuse vastu või hääletan kogu eelnõu vastu. Ma paneksin ette hääletada paragrahvide kaupa. Kõik, tänan!

A. Junti

Tahtsin teha täienduse, õigemini märkuse hr. Käbini esitatud repliigile. Nimelt, minu arvates kohalikke omavalitsusorganeid ei saa mingil juhul lugeda riigivõimuorganeiks. Seetõttu nende

määratlus valitsemise korra dokumendis, mis määratleb riigivõimuorganite seisundi süsteemi, ei saa käsitleda. See on omavalitsusorganite aktiga kindlaks määratud ja see antud dokumendi ainesse ei puutu. Aitäh!

S. Sovetnikov

Lugupeetud Marju Lauristin! Palun vabandust, kuid ma hilinesin küsimusega, ehk te vastate kohapealt?

Mul on selline küsimus seaduseelnõu punkti 2 kohta, kus räägitakse sellest, et suhted Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel tuleb rajada Tartu rahulepingu alusel. Teatavasti käsitleb Tartu rahuleping ka piiride küsimust. Kas te arvate, et sellega me hakkame nõudma piiride taastamist ja alustame n.-ö. piiride ümbertegemist Euroopas, või on see öeldud, v.a. piiriküsimuste lahendamine?

Peale selle on küsimus punkti 8 kohta. Mulle tundub, et sellisel kujul ei ole see seadus vastuvõetav, sellele on tarvis lisada terve otsuste ja seaduste pakett või vähemalt loetelu selle kohta, millal nad tulevad ja milliseid seadusi me hakkame vastu võtma, sest et meile on 8. punkt minu arvates peamine küsimus, milles räägitakse kõikide õiguste tagamisest meie vabariigi elanikkonnale.

M. Lauristin

Mis puudutab teist punkti, rahulepingu kehtivust, siin on öeldud: suhted rajatakse, mis tähendab põhimõttelist kahe suveräänse, iseseisva riigi vahelist suhete süsteemi, ja on selge, et kõikides läbirääkimistes konkreetselt need suhted täpsustatakse sellelt aluselt kui põhimõttelt lähtudes. Selles raamistikus tuleb kahtlemata läbirääkimiste teel lahendada samuti küsimus sellest vahekorra, piiridest, mis olid määratud 20-ndal aastal ja mis teatavasti muudeti ühepoolselt Nõukogude Liidu valitsuse poolt juba Eesti NSV ajal, mitte 1940. aastal ja mis praegu kahtlemata tulevad siiski uuesti täiesti selgelt kokku leppida, kusjuures missugune on see kokkulepe, sõltub juba praegusest poliitilisest olukorrast, rahvusvahelisest olukorrast, sellest, kuidas üldse lahendatakse piiriküsimusi, ka sellest, et me oleme seotud oma küsimuste lahendamisel Leedu ja Saksamaa probleemidega. Täiesti selge, et rahvusvaheline olukord tingib omad lahendused ja selle olukorra raames me saame ka käsitleda kõiki neid küsimusi.

Nii et see on põhimõtteline, mitte detailne punkt.

Nüüd 8. punktist. Iga punkt, mis on selles aluste seaduses – ja sellepärast ongi need alused –, nõuaks tervet paketti täiendavaid õigusakte. Ja neid täiendavaid õigusakte hakkame me välja töötama ja vastu võtma juba sellel istungjärgul. Arvan, et töö käigus on iga selle punkti kohta tõesti, vähemasti saadikutel, vajalik selline nimekirja. Aga ma ei pea kuidagi võimalikuks, et me siia, sellesse aluste seadusesse paneksime nimekirja nendest seadustest, mida me peame hakkama vastu võtma. Ma kardan, et meil praegu isegi ei ole võimalik seda täielikku nimekirja teha. Poliitiliste õiguste kohta on kindlasti üks olulisemaid kodakondsuse seadus. Poliitilises otsuses Ülemnõukogu töökava kohta on öeldud, et see on seadus, mida me hakkame kohe välja töötama. Samuti uus põhiseadus. Need määravad eeskätt poliitilised õigused ja vabadused. Selletõttu ma siiski väga loodan, et lp. Sergei Sovetnikov ja meie vene saadikud on ka omaenda tegevuse suhtes siiski niivõrd usaldavad ja lähtuvad sellest, et me nendes raamides edasi jõuame kõigi konkreetsete seadusteni. Praegu me ei saa ühe punkti üldistusastet teha niivõrd teistsuguseks, kui on kõikide teiste punktide oma.

A. Labassov

Lp. juhataja, austatud kolleegid! Ma oleks tahtnud kuigivõrd jätkata mõtet, mille enne mind ütles välja Sergei Sovetnikov. Punktis 2 me määrame, et suhted Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel rajatakse Tartu rahulepingu alusel, mis sõlmiti ... jne. teksti järgi, kuid sõlmiti mitte NSV Liidu ja Eesti Vabariigi, vaid Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel. Luban endale tagasihoidlikult meelde tuletada, et vastavalt NSV Liidu konstitutsioonile on Venemaa samasugune suveräänne riik nagu NSV Liitki tervikuna. Ilmselt puudutab see punkt mitte niivõrd NSV Liitu, vaid eelkõige Vene Föderatsiooni, seepärast tundub selle formuleering minu silmis küllaltki ebakorrektsena. Edasi, ma ei kirjutaks nii kategooriliselt, et tuleb rajada just nimelt Tartu rahulepingu alusel, kuna juhul, kui läbirääkimised toimuvad, siis võivad nad põhjustada näiteks teise Tartu rahulepingu. Milline see aga saab olema, ma ei hakkaks ennustama, seda enam, et me ei tea ei NSV Liidu ega Vene NFSV arvamust selle kohta, kas nad on valmis rajama suhteid just Tartu rahulepingu alusel. Edasi. Kas soovime või mitte, kuid antud juhul on praegu eksisteeriv Eesti Vabariik siiski Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi õigusjärglaseks, kas või olemasoleva seadusandluse mõttes. On arusaamatu, et mitte kõik selles ei sobi meile, ja loomulik, et raske on lisada ka kehtivate või mittekehtivate seaduste loetelu, kuid et meie kuulsa vene satiiriku Saltõkov-Štšedrini sõnutsi iga linnapea ei tõlgendaks seadust omamoodi, leian, et peaks olema lisatud kas või nende Eesti NSV

konstitutsiooni sätete loetelu, mis kehtivad antud seaduse sisust lähtudes, ja igal juhul tuleks vältida selliseid formuleeringuid nagu niivõrd, kuivõrd "nad ei ole vastuolus käesoleva seadusega". See võimaldab jällegi igal linnapeal tõlgendada omamoodi, kas on vastuolus seadusega või mitte. Et mitte kaugelt näiteid otsida, ma lihtsalt tuletan meelde NSV Liidu seadust üleminekust meie majanduslikule iseseisvusele, kus oli kirjas "niivõrd-kuivõrd" ja nii üks kui teine pool tõlgendas seda "niivõrd-kuivõrd" omamoodi. Seepärast mõtlen ma, et see vajab veel tõsisist viimistlemist, kas või sellest seisukohast, et millised meie k.a. 8. maini eksisteerinud konstitutsiooni sätted kehtivad ja millised mitte. Arvan, et see rahuldaks vastavalt ka Valeri Koisit.

Juhataja

Suur tänu! Kuulame ära ka ülejäänud märkused ja siis annab redaktsioonikomisjoni seisukoha Marju Lauristin.

S. Petinov

Lugupeetud kolleegid, austatud spiiker! Paar sisulist märkust viimase redaktsiooni osas. Ma peatuksin punktil 2, mida äsja iseloomustas minu kolleeg A. Labassov, kuid mõneti teise vaatenurga all. Asi on selles, et minu küsimus, mille ma esitasin lp. Marju Lauristinile selle kohta, kas Vene Föderatsioon ja NSV Liit on üks ja seesama riik, ei olnud juhuslik. Asi on selles, et me teiega teame, et viidata 1920. aasta Tartu rahulepingule võinuks juhul, kui NSV Liit poleks moodustunud pärast ühtse liidulepingu allakirjutamist, mis teatavasti võeti vastu 1922. aastal. Seepärast on loomulikult NSV Liit ja Vene Föderatsioon kaks eri riiki. Siit tekib selline küsimus: kas näiteks NSV Liidu jaoks Tartu rahuleping on täna lepinguks? Me peame enda jaoks kuidagi vastama sellele küsimusele. Järgmine küsimus: punktis 3 uues redaktsioonis me kirjutasime, et kõrgemat seadusandlikku võimu üleminekuperioodil teostab Ülemnõukogu. Siin loomulikult mingeid vastuolusid pole, on vaid üks väike detail. Kõrgem organ, s.t. vabariigi Ülemnõukogu ei ole mitte ainult seadusandliku võimu, vaid ta on ka riigivõimu organiks, kui jutt on vabariigist ehk riigist. Jõudkem siin samuti selgusele terminites. Kui me praktiliselt kuulutame välja üleminekuperioodi, siis ilmselt kuulub kõrgem, mitte ainult seadusandlik võim, vaid ka võim üldse Ülemnõukogule, kui me ei taha seda võimu kellelegi üle anda. Nüüd edasi, punkt 4. Sellesse me panime kirja "normatiivaktid". Mulle tundub, et vähemalt vene variandis on see nii,

võib-olla, ma toonitan seda, on midagi teisiti eestikeelses variandis. Mulle tundub, et korrektsem oleks öelda mitte normatiivaktid, vaid seadusandlikud aktid. Need on kõrgema juriidilise taseme aktid. Nüüd siis majanduslikud vaidlused. See on punkt 6. Ettevõtetevahelisi majandusvaidlusi lahendab Riiklik Arbitraaž. Siin on loomulikult kõik arusaadav – nii see peabki olema. Kuid nüüd tekib küsimus. Seoses sellega, et me selle seaduse projekti kohaselt lahutame kõik kohtu- ja teised organid üleliidulisest süsteemist, kes hakkab arbitriks Eesti ja NSV Liidu territooriumidel paiknevate ettevõtete vahel, kellega meil on alalised majandussidemed? Seda peaks kuidagi otsustama.

Nüüd punkt 8. Sellest on juba paljud rääkinud, me viitame rahvusvaheliselt tunnustatud rahvusvahelise õiguse normidele. Kuid siin peab ütleva, et see on liiga üldine mõiste. Võib-olla aluseks see ehk sellisel kujul kõlbabki, kuid loomulikult, rääkides tagatistest, me peame mitte ainult deklareerima kõigile õigusi, kuid me peame teadma, milliseid tähtsamaid õigusnorme, konventsioone ja lepinguid Eesti tunnustab. Sest et kaugeltki mitte kõik riigid ei kirjuta alla ühele või teisele lepingule või konventsioonile. Me peame seda kuskil selgelt välja ütleva.

A. Maarend

Et lõpetada vaidlusi ja vähendada arusaamatust 2. punkti osas, võiks lisada siia veel Tartu rahu äramainimisele ka need teised lepingud, millega olid reguleeritud NSV Liidu ja Eesti Vabariigi vahelised suhted, mis baseerusid Tartu rahulepingul, sest Vene NFSV nimel sõlmiti 20-ndate aastate algul palju lepinguid ja NSV Liit ei ole vaidlustanud ju nende kehtivust ja õigusjärglust. Nii et siin võiks märkida ka need teised lepingud, mis olid väga olulised Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vaheliste suhete reguleerimisel. Täna!

H. Peterson

Austatud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma ei ole küll riigiõiguse spetsialist, kuid kuna siin on juba täna mitu korda räägitud Tartu rahust, siis Tartu rahu ei ole Nõukogude Liit ega Vene Föderatsioon kunagi vaidlustanud. Tähendab, kui toimus Tartu rahu põhjal lahtiütlemine Eestist, siis enne selle rahu punktide sees oli näha, et Vene Föderatsioon viitab sellele, kelle õigusjärglane tema ise on, tähendab Tsaari-Venemaale ja niisama on Vene Föderatsioonist lähtuv Nõukogude Liit. Ja minu poole rongis ja bussis on sageli pöördutud ja öeldud, et need delegaadid, kellel ei

ole need ajaloolised probleemid selged, võiksid võtta abitunde või korraldada erikursused, et neil ei tuleks nende teemade ümber enam rääkimist. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Anatoli Novohatski!

A. Novohatski

Lugupeetud spiiker! Minu ees on 15. mai 1990. aasta "Sovetskaja Estonia". Palun vabandust, et alustan mõnevõrra kaugemalt. Siin on kolmandal leheküljel avaldatud Eestimaa Rahvarinde pöördumine Eestis teeninud demobiliseeritavatele Nõukogude armee sõduritele. On selline lõik "Eesti tahab, et tema saatust otsustaksid inimesed, kellele ta on igavesti oma koduks, mitte aga tulnukad, kellele pole mõistetav see, mis on kallis Eesti rahvale". Ja kõrval Edgar Savisaare poolt alla kirjutatud Eesti Vabariigi Valitsuse otsus selle kohta, et valitsus 7. mail vaatas oma istungil läbi Rahvarinde pöördumise ja otsustas omalt poolt seda toetada jne. Ja nüüd edasi. Minu ees on Eesti Vabariigi seaduse eelnõu "Ajutise valitsemise korra alustest Eestis", kus me garanteerime kõik vabadused ja õigused, sealhulgas ka mujalt tulnutele. Rahvarinde juhatus, üldse Rahvarinne on hästi esindatud parlamendis ja tekib küsimus, millal Rahvarinne avaldas siiralt oma seisukohta neis küsimustes? Pöördumises või seaduseelnõus, mida valmistati ette lugupeetud Marju Lauristini juhtimisel, või on tulemas veel midagi kolmandat?

Te ei saanud minust aru? Ma väga lühidalt kordan. Täheandab, Rahvarinde juhatuse pöördumises demobiliseeritavate Nõukogude armee sõdurite poole on kirjas: Eesti tahab, et tema saatust otsustaksid inimesed, kellele ta on igavesti oma koduks, mitte aga mujalt tulnud, kellele pole mõistetav see, mis on nii kallis Eesti rahvale. See on üks pöördumise lõikudest. Kõrval valitsuse otsus, mis on Savisaare poolt alla kirjutatud. Valitsus otsustas omalt poolt toetada seda Rahvarinde juhatuse pöördumist. Mul mingeid vastuväiteid ei ole. Edasi, minu ees on Eesti Vabariigi seaduse eelnõu, mida me arutame ning milles on kirjas, et me neile mujalt tulnutele, olenemata nende kodakondsusest ja rahvusest, garanteerime kõik õigused: nii poliitilised, kui sotsiaalsed ja majanduslikud, samuti poliitilised vabadused. Ma küsin, kus me oleme siirad, esimeses või teises dokumendis või tuleb veel mingi kolmas variant?

V. Malkovski

Lugupeetud kolleegid! Ma mõtlen, et vaevalt need või teised muudatusettepanekud antud seadusesse selle auditooriumi poolt vastu võetakse, teisalt puudub mul ka igasugune soov lihvida konkreetselt Eesti Vabariigi seadust, kuna palju sümpaatsem on mulle Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus. Kuid ma tahan öelda mõningate puhtpoliitiliste momentide kohta, mis läbirääkimiste seisukohast võivad viia vabariigi teatud määral ummikseisu. Kas pole mitte liiga palju ultimaatumeid, sest need läbirääkimised on ju üldiselt kahepoolsed, ühe suveräänse riigi kõnelus teise, teie arvates suveräänse riigiga. Mis puhtub teesi rajada suhted Tartu rahulepingule, siis võib Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit tõstatada küsimuse mitte Tartu rahulepingust, vaid Bresti rahust. Mis puudutab õigusemõistmist ja teisi, prokuratuuriga jne seotud küsimusi, siis siin samuti, panemata neid küsimusi algsel kujul läbirääkimistele, ajame me endid ummikusse.

Seepärast, kas on mõtet rääkida konkreetselt läbirääkimistest? Arvan, et ka antud seaduse punkt 6 "Majandusvaidlusi ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel lahendab Eesti Vabariigi Riiklik Arbitraaz" on samuti mingi ummikusse sattumine, lähtudes § 2 põhiküsimuse asetusest. Kui järgida seda suunda, siis võib arvata, et kõik Eesti Vabariigis tegutsevad riigiorganid, ettevõtted, asutused, organisatsioonid ja eraisikud on kohustatud täitma selle seaduse alusel Eestis kehtivaid seadusi ja normatiivakte. Normatiivaktid, millest siin räägiti, puudutavad mitte ainult meremehi, vaid ka teisi ettevõtteid ja organisatsioone, kes täidavad energeetika, keemiaga jne. seotud üleliidulisi eesmärke. Kui me hakkame tegutsema vaid nende normatiivaktide alusel ning mitte täitma teisi normatiivakte, siis tuleb välja üks väga huvitav lugu, mis võib viia väga tõsiste tagajärgedeni. Seepärast tahaks ma kolleege lihtsalt hoiatada seoses nende ja teiste seaduspunktidega, mis on vastuolus dialoogi eduka algusega. Tahaks teile teha sellise ettepaneku. Enne selle otsuse vastuvõtmist on vaja siiski kohtuda nende isikute tasemel, kellega me kavatsime läbirääkimisi pidada, ning kas või üldised kõneluste teemad maha panna. Kui me juba tahame lahutada, siis heaga, mõeldes lastest, keda oleme sünnitanud kooseksisteerimise ja kooselu aastate jooksul, lahendada selle vara saatuse, mille oleme koos soetanud selleks, et kõik oleks meil ilus, nagu seda eeldab ühe perekonna lahutus. Tänan tähelepanu eest!

N. Aksinin

Eesti Vabariigi seaduses "Ajutise valitsemise korra alustest Eestis", samuti aga otsuses, konkreetselt punktis 8 on öeldud: "NSV Liidu sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete seisund Eestis määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liiduga sõlmitavate kokkulepetega". Kuid see ei ole kõige tähtsam, kõige tähtsam on see, et on vaja lahendada infrastruktuuri küsimused, mis on tekkinud sõjalisele doktriinile. Need on kommunikatsioonid, kontsentreerumispiirkonnad, mobilisatsioonilised majandusressursid. See on sõja-mereväe baas, komandopunktid, kosmilise side- ja raketikaitse vahendid jne. Aga samuti mõned kollektiivse julgeoleku küsimused, mis on seotud Euroopa julgeolekuga. Niisiis, kui kõik see kokku arvata, siis ilmneb, et ei piisa ka kahest vabariigi eelarvest. Kuidas seda on mõeldud teha? Kes saab vastata sellele küsimusele? Tänan!

R. Järlik

Austatud juhataja, austatud kolleegid! Mul on repliik seoses kolleeg Anatoli Novohatski sõnavõtuga. Ma tahaksin öelda, et vastuolu nendes tsitaatides, mida kolleeg Novohatski ette luges, tegelikult ei ole, sest tõepoolest me tahame, et Eesti saatust kujundavad inimesed, kes on Eesti valinud igaveseks oma koduks. Tulnukas, kes on sõitnud siia võib-olla aastaks või paariks, teda ei tohikski üldse huvitada ja tõenäoliselt ei huvitagi see, milliseks kujuneb Eesti saatus, vaid huvitab see, kuidas ta need kaks või kolm aastat siin elab. Küll aga kõigile, kes elavad Eesti territooriumil, ka selleks kaheks-kolmeks aastaks garanteeritakse kõik inimõigused. Sellest ongi jutt. Nii et tegemist on täiesti põhimõtteliselt erinevate asjadega ja nii tuleb neid ka näha.

Juhataja

Me oleme nüüd jälle nii kaugel, et anname sõna Marju Lauristinile.

M. Lauristin

Kõigepealt arutame siis algusest, ikka sellest samast 2. punktist – Tartu rahust. Mis puutub sellesse, kas Nõukogude Liit on Vene NFSV või selle Vene Sotsialistliku Föderatiivse Vabariigi õigusjärglane või mitte, siis see on ikkagi Nõukogude Liidu enda riigiõiguslikus praktikas üheselt täielikult lahendatud, kuivõrd Nõukogude Liit ei ole tühistanud ühtegi sellel perioodil, enne 1922. aastat sõlmitud rahvusvahelist lepingut ega muid, ka oma sisemisi otsuseid, ja ei ole mõtet meil hakata oma otsusega neid väljakujunenud suhteid revideerima. Peale selle, mis puudutab

seada konkreetset lepet, siis meile on ta kõikides meie dokumentides – see ei ole esimene, kus me sellele viitame, me oleme seda teinud juba Ülemnõukogu otsustes viimase kahe aasta jooksul – just selle tõttu alustrajav. See printsiip ei ole ka siin muutunud. Tartu rahuga garanteeriti Eesti Vabariigi iseseisvus, see on põhimõtteline küsimus ja kõik suhted, mis olid meie ja Vene NFSV vahel kuni 1922. aastani ning Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel kuni 1940. aastani, tulenesid just nimelt Eesti Vabariigi iseseisvuse tunnustamisest ja garanteerimisest. See on põhialus.

Missugused on need täiendavad konkreetset, läbirääkimistest tulenevad detailsed suhted, ka härra Aksinini poolt nimetatud konkreetset sõjaliste probleemide lahendid, need tõesti on tänaste läbirääkimiste aineks. Nüüd, kas me peaksime, nagu soovitas härra Maarend, siia lisama veel teisi, ma kardan, et ka härra Maarendil ei ole ammendavat loendit nendest lepingutest ning see jääks paratamatult puudulikuks. Härra Maarend paneb ette üldistatud sõnastusena niiviisi: "Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu suhted rajada Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel 2. veebruaril 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingu ning eelnevalt baseerunud Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahelisi suhteid reguleerinud lepingute kehtivusele". Ma kardan, et see täiendus ei anna küll mitte midagi juurde, sest meile on tähtis see, mis puudutab iseseisvuse tunnustamist, aga kas me näiteks aktsepteerime baaside lepingut või me rajame sõjalised suhted hoopis teisiti, selle kohta ma arvan, et me vekslit ei peaks sugugi välja andma. Nüüd, mulle tundub, et see punkt, ta ei too midagi uut, võrreldes kõigi Ülemnõukogu poolt vastu võetud iseseisvusprotsessi puudutavate otsustega. Jääksin selle juurde, et punkt võiks jääda nii. Mis puudutab 3. punkti, siis ma näen, et on vajalik teha väike kooskõlastamisvaheaeg, sellepärast et, ma veel kord kordan, eri variante hääletusele panna siiski ei saaks. Ja nüüd, mis puudutab seda pretensiooni, et punkt 4 eeldab, et oleks täielikult loendatud nii Eesti seadused kui konstitutsiooni punktid, et vältida alati raskesti tõlgendatavat "kui nad ei ole vastuolus" määratlust. Meil oli ausalt öeldes, kui me töörühmaga tööle hakkasime, niisugune naiiv-idealistslik kujutus, et me suudame loendada kõik need punktid ja seadused, mis kehtivad või mitte, lisana, kuid pean ütleva, et juriidiline ekspertiisorgan presiidiumi juures ja juristid-konsultandid tegelevad praegu sellega, et seda loendit koostada, kuid nagu nad ise ütlevad, see töö võtab tükk aega. Kui me jääksime selle juurde pidama, me ei võtaks seda seadust vastu, ma kardan, mitte isegi lähema kuu jooksul. Samas on tõsi, et see töö tuleb teha. See sõnastus on raam, aga ta peab täituma hoopis konkreetsema sisuga. Nüüd, mis puudutab sedasama 8. punkti ja siin ka kolleeg Novohatski küsimust ja vaidlust selle üle, mis teha

siiski nende täpsustustega, samuti sõjaväelaste probleemiga jne., siis nagu ma juba ka üks kord ütlesin, on siin vajalik see pakett välja töötada, vastuolu antud punkti ja eelneva vahel, nagu siin ka Rein Järlik seletas, ma siiski ei näeks. Mis puudutab aga näiteks valitsuse otsust demobiliseerimise kohta, millele viidati, siis see on midagi muud. Ajateenistuses viibivat sõdurit ei ole küll ühegi maa seadustes kvalifitseeritud selle maa elanikuna, see on hoopis teine kategooria. Venekeelses variandis oli sama küsimus, milliseid rahvusvahelisi leppeid, norme Eesti tunnustab. Jätaksin siiski sellest tekstist loendi välja. Kuna siin on tehtud nii 8. punkti, 4. punkti kui mitme teise suhtes ettepanekuid ja esitatud nõudmisi, et need peavad olema täpsustatud. Kui me võtame vastu selle seaduse, ei tea ma, kas me kohustaksime seda töörühma jätkama või lihtsalt annaksime pigem seaduse üle presiidiumile, kellel on vastavad osakonnad olemas, et me lähema aja jooksul kõik need niisugused täpsustavad loendid, n.-ö. lisad sellele dokumendile välja töötaksime, et saadikud need endale saaksid. Teist teed selle küsimuse lahendamisel ma ei näe, sest see nõuab väga tõsist edasitöötamist, mitte selle raamseaduse, vaid juba nagu öeldud, selle järjega.

Nüüd, kuidas lahendatakse arbitraaži küsimused Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel, siin ma paluksin abi õiguskomisjoni esimehelt Tõnu Antonilt või Arvo Juntilt, vastus sellele küsimusele on väljaspool minu kompetentsi.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Me peaksime asuma otsustamisele. Värskendame mälu, meil on olemas redaktsioonikomisjoni poolt välja töötatud dokumendid, mis teil on käes. Nende kohta on hulgaliselt märkusi ja ettepanekuid, probleeme on tekitanud 3. ja 8. punkt. 3. punkti teistsugust tõlgendust kui redaktsioonikomisjoni poolt on välja pakkunud Ülo Uluots, seda on toetanud paljud saadikud, on ettepanek isegi seda seadust vastu võtta peatükkide kaupa ja läbirääkimiste käigus oleme me jõudnud sellisele teadmisele, et kui 3. päevakorrapunkt ja võib-olla ka 8. peaksid leidma Ülemnõukogu heakskiitu just nende saadikute poolt esitatud variantides, siis sellisel juhtumil ei ole ta võib-olla harmoonias või tasakaalus kogu üldise ülesehitusega.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kuidas suhtutakse sellisesse ettepanekusse, kui me võtaksime redaktsioonikomisjoni poolt pakutud variandi vastu teisel lugemisel, kuulutaksime välja vaheaja ja siis tehakse vajalikud tööd, kooskõlastused, katsutakse reguleerida eriarvamused ja kolmandal lugemisel viiakse asi lõplikku kvaliteeti?

Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär Arno Almann on palunud enne, kui me asume hääletama, sõna. Ma usun, et keegi ei vaidle vastu. Palume, Arno Almann!

A. Almann

Ma püüan, lugupeetud Ülemnõukogu liikmed, mõningase kommentaari anda siin võib-olla teoreetiliseks kippuvasse vaidlusesse. Küsimus, mis puudutab võimuorganite süsteemi paikapanekut.

Riigivõimuorgan on kahtlemata nii vabariigi Ülemnõukogu, tema presiidium ja riigivõimuorganite süsteemi kuuluvad vaieldamatult ka kohalikud volikogud. Küsimus on nüüd selles, millises tasandis üks või teine oma võimu teostab. Ja siin on selge, et kõrgeim riigivõim, mis ühtlasi endasse haarab ka seadusandliku funktsiooni, on Ülemnõukogu. Kohalik omavalitsus teostab, ma pakuksin välja seda formuleeringut, mis siin ka kõlas, et ta mitte ei teosta riigivõimu, vaid teostab võimu vastava volikogu või vastava, siis selle haldusüksuse territooriumil, sest kohaliku omavalitsuse kontseptsioonis on kaks erinevat lahendit. Kas riik delegeerib riigivõimu kohtadele või mitte? Sellisel juhul on tegemist, nagu öeldakse, riikliku munitsipaalsüsteemiga meie kohaliku omavalitsuse aluste seaduses, mis on vastu võetud ja mille järgi meie kohalik omavalitsussüsteem praegu funktsioneerib. Meie ei delegeerinud neile alla riigivõimu, kuid nad teostavad täielikult võimu kohtadel. Ma arvan, et see niisugune kommentaar võib-olla aitab saadikuid hääletamisel orienteeruda.

Juhataja

Suur tänu! Me asume nüüd otsustama. Annan sõna Vladimir Malkovskile. Rohkem keegi sõna ei saa!

V. Malkovski

Ma tahtsin lihtsalt esitada küsimuse ja palun sõna. Milliste konstitutsiooniliste aktide alusel on koostatud teie sõnavõtt? Millise konstitutsiooni alusel?

A. Almann

Tähendab, kui saaksin teada küsimuse mõtte või küsimuse eesmärgist, siis ma oskaksin sellele paremini vastata.

Küsimus puudutab, ma ütleksin, elementaarkursust riiklikus ülesehituses ja baseerub see kõigepealt meie endi poolt vastu võetud, juba vastu võetud aktide õiguslikul loogikal ja ka selle akti loogikal, mida me teiega arutame.

Juhataja

Suur tänu! Asugem otsustama!

Kes on selle poolt, et lõpetada seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" teine lugemine? Palun hääletada! Poolt on 83 saadikut, vastu 4, erapooletuks jäid 2.

Enne vaheajale minekut anname selgituseks sõna redaktsioonikomisjoni esimehele Marju Lauristinile.

M. Lauristin

Ma paluksin nüüd võimalust redaktsioonikomisjonil, töörühmal vaadata läbi veel kord 3. ja 8. punkt. Ma vabandan kolleeg Malkovski ees, ma jätsin vastamata tema küsimusele, mis puudutas punkti nr. 10. Ma kardan, et ta ei ole seda punkti tähelepanelikult lugenud, sest seal ei ole öeldud "ainult", on öeldud: kõik peavad kuuletuma nendele seadustele, mis Eestis kehtivad, mis on loomulik igas riigis. Siin ta nähtavasti ise ei lugenud väga tähelepanelikult seda teksti ja ma soovitan lihtsalt seda veel kord vaadata. Ma paluksin redaktsioonikomisjoni ühineda veel härra Käbinit, et vaadata läbi see 3. ja 8. punkt, kindlasti õiguskomisjon.

Ma loodan, et saame 10 minutiga need asjad ära lahendada. Tuleksime siis 10 minuti pärast tagasi.

Juhataja

Palutakse koguneda istungisaali, siinsamas viiakse läbi redaktsioonikomisjoni töö.

V a h e a e g

Seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" kolmas lugemine

Juhataja

Palun asuda töökohtadele! Me teeme kohaloleku kontrolli vahetult enne hääletamisi.

Lugupeetud Ülemnõukogu! 4. päevakorrapunkt kõlab selliselt: seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" kolmas lugemine. Anname sõna redaktsioonikomisjoni esimehele Marju Lauristinile.

M. Lauristin

Lugupeetud saadikud! Mõnikord tundub, et meil on Ülemnõukogus liiga vähe juriste, teinekord jälle tundub, et neid on liiga palju. Küsimuste lahendamine on väga huvitav, kui argumendid on erinevad ja väga veenvad. Kuna meil toimus puhtjuriidiline vaidlus, otsustati lõpuks, et otsustav sõna jääb siiski õiguskomisjonile, õiguskomisjoni esimehele, kui juristid omavahel ühisele seisukohale jõuda ei saa. Meie pakume kompromissvariandi, mis nähtavasti ühelegi algvariandile täpselt ei vasta, kuid ometigi püüab arvesse võtta kõiki ettepanekuid. Tooksin veel ühe printsiibi. Otsustasime mitte arvesse võtta neid parandusi, mis võivad olla põhimõtteliselt õiged ja vajalikud, kuid mis puudutavad konstitutsioonilisi momente, riigivõimustruktuuri, organite omavahelisi suhteid – seda ei ole me nendes ajutise valitsemise korra alustes põhjalikult läbi analüüsinud. Selletõttu tuleb neid käsitleda eri aktis. Siin on juttu nii Ülemnõukogu, Ülemnõukogu Presiidiumi, Ülemnõukogu esimehe kui võimusüsteemi täiesti eraldi üksuste vahekorras, see puudutab samuti ka valitsuse vahetõttu kohalike täitevorganitega, mis peab leidma käsitlemist haldusreformiga seoses konkreetsetes seadustes. Me leidsime, et praegu raamseaduses neid konstitutsioonilisi küsimusi käigupealt lahendada ei saa. See on ka meie vastus võimalikele vastuväidetele härra Uluotsale ja teistele, kes selle paranduse esitasid. Need momendid jäävad meil töösse, me peame sellega kiires korras tegelema ja eraldi ära otsustama. Kuid ilmselt me ei ole täna selleks valmis. Pakume kolmanda punkti järgmises sõnastuses: "Üleminekuperioodil teostavad Eestis kõrgeimat seadusandlikku võimu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja täitev-korraldavat võimu Eesti Vabariigi Valitsus. Omavalitsusüksuste võimuorganiteks on vastavad volikogud. Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on õigus kehtestada vajaduse korral vabariigis eriolukord." See on ühisosa, milleni me suutsime jõuda.

Nüüd, mis puutub 8. punkti, siis on meil ettepanek panna sellesse esimesse lõiku juurde: "Eesti Vabariik tagab Eesti Vabariigi kõigi elanike rahvusvaheliselt tunnustatud normidest tulenevad sotsiaalsed, majanduslikud, kultuurilised õigused ja poliitilised vabadused", ja jätta järgnev kehtima. Eesti Vabariigi elanike poliitilised õigused ja vabadused määratakse eraldi aktiga, kooskõlas rahvusvahelise õiguse tunnustatud põhimõttega. Tegemist on ju kodakondsuseadusega, mida praegu ikkagi ei ole. See on põhimõttelistest küsimustest. Töö käigus tuli ka kaks kirjalikku stilistilist parandust. Kuna need ei ole põhimõttelised, siis ma lihtsalt teen nad teatavaks, loodan, et eraldi hääletamist pole vaja. On ettepanek, mis puudutab seaduse 4. punkti 4. rida: nad ei ole vastuolus käesoleva seadusega ning Eesti Vabariigi normatiivaktidega. "Ning" asendada "või"-ga. See on loogiliselt õige täpsustus.

Ja veel üks parandus. Otsuses meie praeguses tekstis on juttu poliitilise struktuuri ja majanduse alustest. Siin tuleks likvideerida liigne umbisikulise tegumoe kasutamine eestikeelses tekstis, venekeelses tekstis kõlab natuke teistmoodi, siin on praegu: poliitilise struktuuri alusena nähakse. Tõesti kohmakas vorm. Õigem on "poliitilise struktuuri aluseks on". Järgmises lauses oli: majanduses nähakse ette tuginemist. Tõesti oleks õigem öelda: majandus tugineb omandivormide paljususele. Loodan, et need stilistilised parandused leiavad aktsepteerimist.

Seega redaktsioonikomisjon teeb ettepaneku kolmandal lugemisel, arvestades neid 3. ja 8. punkti arutusi, sellisel kujul seadus vastu võtta. Loomulikult teie otsustada on, kuidas toimub siin hääletamine ja kas ollakse meiega nõus.

Ü. Uluots

Vastupidi, ma võtan oma nõude hääletada 3. punkti eraldi, maha.

I. Hallaste

Austatud eesistuja, austatud Marju Lauristin! Viimases redaktsioonis jäi sisse kõrgeim seadusandlik võim, kas sõnal "kõrgeim" on sügavat mõtet, kui on olemas seadusandlik võim, täitev-korraldav võim ja kohtuvõim, siis piisab sellest, et öelda lihtsalt seadusandlik võim, ja kus oleks võimalik, panna sõna "kõrgeim" eraldi hääletusele. Sõna "kõrgeim" võib praegu põhjustada ilmaaegu pingeid meie ühiskonnas ja ma arvan, et praegusel hetkel ei oleks selle teksti panemine päris õige. Ta ei anna midagi, aga toob kaasa ainult kahju. Aitäh!

M. Lauristin

Ma kõigepealt tänan Illar Hallastet selle märkuse eest, et selle sõna sisse-väljajätmine sisuliselt midagi ei muuda. Tõepoolest, seda on väga oluline teada, et küsimus ei ole mitte selles, et selle sõna kasutamine või mittekasutamine oleks juriidiliselt midagi muutev, kui tegemist on puht poliitilise otsusega, ja me saame ka aru, et ka selles vaidluses, mis on pikka aega väldanud Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi volituste asjus, sõna "kõrgeim" võib tekitada teatud emotsionaalset resonantsi, kuid me peame arvestama ka, et meie vahekorrad praegu ja hetkel võib-olla ei ole niivõrd määravad Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahel, kus just nimelt see, et juriidiliselt midagi ei muutu, võib-olla on aru saada, sest Eesti Kongress teatavasti on just juriidiliselt väga haritud kogu. Samal ajal on meil tegemist sugugi mitte juriidilistest alustest, vaid hoopis teistest printsiipidest lähtuvate pingetega küsimuses, kes Eestimaal midagi määrab ja kelle otsused loevad, ja me just sellest lähtusime, et nendes pingetes ja nendes vahekordades see poliitiline määratlus on tähtis, aga loomulikult, kui Illar Hallaste nõuab selle eraldi hääletamist, siis me võime seda teha.

V. Pohla

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma veel kord täpsustan juba peale lõunat räägitud mõtet. Termin "kõrgeim seadusandlik võim" on juriidiline termin. Kui me nüüd hakkame oma juriidilistes dokumentides üldkehtestatud, üldtunnustatud termineid muutma vastavalt sellele, missugune on meil sisepoliitiline pinge erinevate esindusorganite vahel, siis me ei saa ühtegi korrektset dokumenti juriidiliselt koostada, sellepärast, et ei ole üldse mõeldav, et Eesti Komitee omab seadusandlikku võimu sellepärast, et tal puudub igasugune seadusandlik struktuur ja asutused, kes saaksid seda üldse realiseerida. Need tulevad kas luua või leida, kuid praegu neid mingisuguseid ju olemas ei ole ja ainukene, kes saab teostada kõrgemat seadusandlikku võimu, on Eesti Vabariigi Ülemnõukogu. Ilma seda ära märkimata aga meie ei saa sellist põhiseaduslikku dokumenti vastu võtta, kui me ei märgi, nagu ma ütlesin, algpunkti, võimu algpunkti. See, millele toetub kõik, see ehib kogu ehitust, toetub sellele, et on olemas mingi organ, kellele kuulub kõrgeim seadusandlik võim. Nii et see küsimus ei ole ei poliitiline vaidlus siin, vaid see on elementaarne juriidilise korrektsuse küsimus ja seda ei saagi lihtsalt hääletamisele panna. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Enne, kui ma annan sõna järgmisele palujale, ma küsin, kas Illar Hallaste jääb nõudmise juurde, et hääletada eraldi?

I. Hallaste

Juristidel on erinevaid arvamusi ja Vello Pohla arvamus on üks võimalikest arvamustest. Kui esialgses variandis saadi hakkama ilma sõnata "kõrgeim", siis saaks ka võib-olla lõpuredaktsioonis ilma selleta hakkama ja ma ikkagi paluksin panna see üksainus sõna hääletamisele.

T. Käbin

Austatud eesistuja! Mõistel "kõrgeim" on tähendus sel juhul, kui riigis on mitu seadusandlikku organit. Näiteks kui on parlament ja on president, kumb neist on kõrgeim. Kui on tegemist ühe seadusandliku organiga, siis ei oma ju tähtsust, kas me nimetame teda "kõrgeim" või "seadusandlik". Isegi täpsem nimetus on siis "seadusandlik organ", sest tõesti Eesti Vabariigis on ju Ülemnõukogu ainuke seadusandlik organ, nii et see mõiste "kõrgeim" ju midagi juurde ei anna. Tänan!

A. Junti

Toetades Vello Pohla ettepanekut ja ka Marju Lauristini motivatsiooni poliitilises mõttes, pean vajalikuks märkida, et esialgses variandis oli paragrahv 1 juures formuleeritud: allutatud NSV Liidu jurisdiktsioonile. Me olime sunnitud selle "jurisdiktsiooni" dokumendi ühtsuse mõttes ja teatud vastuolude tekkimise tõttu ära võtma. Seetõttu on sõna "kõrgeim" kasutamine 3. punktis lisaks juba Vello Pohla ja Marju Lauristini poolt nimetatutele äärmiselt vajalik. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Mul on jäänud niisugune veendumus, et vist oleks õige aeg panna hääletusele Illar Hallaste ettepanek või nõutakse sellel teemal veel diskussiooni. Ei nõuta!

Kontrollime kohalolekut! Kohal on 85 saadikut.

Kõigepealt ma panen hääletusele redaktsioonikomisjoni variandi 3. punkti kohta: "Üleminekuperioodil teostavad Eestis kõrgeimat seadusandlikku võimu Eesti Vabariigi

Ülemnõukogu ja täitev-korraldavat võimu Eesti Vabariigi Valitsus." Palun hääletada! Poolt on 66, vastu 12, erapooletuks jäid 6.

V. Kois

Ma palun 8. punkti osas siiski panna hääletamisele küsimus järgmise formuleeringu kohta: "Eesti Vabariik kindlustab kõigile Eesti Vabariigi elanikele poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud õigused ja vabadused ning kultuurilised õigused", s.t. lülitada teksti sisse sõna "poliitilised". Sinna on lülitatud ainult poliitilised vabadused, mina aga räägin poliitilistest õigustest – need on erinevad asjad.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Ka sellel juhtumil me käitume analoogia järgi. Kõigepealt pannakse hääletusele redaktsioonikomisjoni variant. Mul on siiski palve, et kui me oleme jõudnud juba otsustamise protsessi, siis ei taotletaks sõnavõttusid. Sergei Petinov!

S. Petinov

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma tahaksin toetada kolleeg Koisi. Kui me lülitaksime siia sisse sotsiaal-majanduslikud ja poliitilised õigused, siis praktiliselt poleks meil vaja paragrahv 8 teist lõiku selle kohta, et vabariigi elanike poliitilised õigused ja vabadused määratakse eraldi aktiga, kuivõrd me oleme selle juba ära märkinud, aga kui me lisaksime veel "antakse võrdsed sotsiaal-majanduslikud ja poliitilised õigused", poleks mingeid aktegi vaja. See vastaks täielikult rahvusvahelisele õigusele. Ma toetan V. Koisi ettepanekut.

Juhataja

Suur tänu! Kõigepealt panen hääletamisele redaktsioonikomisjoni variandi 8. punkti kohta. Kes on selle poolt, et 8. punkt seaduseelnõus oleks sellises redaktsioonis? Palun hääletada! Poolt 72, vastu 12, erapooletuks jäi 1.

Lugupeetud Ülemnõukogu, kas me võime panna seaduseelnõu koos otsusega kolmandale lugemisele vastuvõtmiseks?

T. Anton

Lugupeetud kolleeg Kois. Soovin hääletamise motiivide kohta öelda teile ja kõigile kolleegidele seda, et õiguse ... tegemist on selliste normidega, mille üle meil siin saalis vaielda ei tule, ja selle 8. punkti mõte on selles, et Eesti Vabariigis lahendatakse kõik need vaidlusalased probleemid vastavalt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normidele.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogul Kes on selle poolt, et vastu võtta kolmandal lugemisel seadus "Eesti valitsemise ajutise korra alustest"? Palun hääletada! Poolt on 74 saadikut, vastu 10, erapooletuks jäid 2.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kes on selle poolt, et vastu võtta Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusprogrammist üleminekuperioodil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni ja valitsemise ajutisest korrast"? Palun hääletada! Poolt on 72 saadikut, vastu on 10, erapooletuks jäid 2.

Sellega on ka neljas päevakorrapunkt ammendatud. (Aplaus)

1990. aasta 15. mai sündmustest Toompeal

Juhataja

Asume 5. päevakorrapunkti juurde. Lugupeetud Ülemnõukogu! Asugem 5. päevakorrapunkti juurde. See on sündmustest seoses 15. mail Toompea lossi ees sanktsioneerimata miitinguga.

Meil on palju kõnetellimusi ja palju sõnavõtusoove. Kuna hommikul ma lugesin ette mõned ametlikud teadaanded, siis oleks vast õiglane, kui me annaksime praegu kõige esimesena sõna Sergei Sovetnikovile.

S. Sovetnikov

Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud kolleegid! Hommikul kell 9 oli rahvussuhete komisjoni istung ja meie võtsime pöördumise. Pöördumine on vene keeles. Ma loen teksti.

Eestimaa kodanikele! Kallid kaasmaalased, eestlased ja venelased, ukrainlased ja valgevenelased, soomlased ja juudid, armeenlased ja baškiirid, teiste Eestis elavate rahvuste esindajad! 15. mail Toompeal toimunud sündmused veensid veelkordselt selles, et ainult enamuse Lossi platsile kogunenud eestlaste ja mitte-eestlaste kaine meel, rahva ette tulnud vabariigi juhtide rahu ja poliitiline tarkus suutsid ära hoida selle sündmuse raskesti ette aimatava, võimalik, et ka traagilise lahenduse. Täna me Eesti Vabariigi Ülemnõukogu rahvussuhete komisjoni kuuluvate saadikute nimel kutsume kõiki teid üles tasakaalukusele ja rahulikule tööle. Hakakem kõiki meie raskeid küsimusi lahendama läbirääkimiste teel, parlamentlike meetoditega.

Me loodame, et hinnates kainelt vabariigis, Baltikumis ja kogu riigis kujunevat olukorda, suudavad Eesti Ülemnõukogu ja Valitsus tuua vabariigi välja poliitilisest kriisist.

Me kutsume teid üles mitte järele andma poliitilistele provokatsioonidele. Pidagem meeles – rahu ja meie saatus on meie kätes! Tänan!

Juhataja

Ülemnõukogu juhatuse seisukoht on selline, et me arutame seda teemat, ja arutelu tulemuse põhjal alles otsustame. Kas sellist lähenemise viisi peab hääletama? Või on see üldiselt heaks kiidetud? Ei ole vaja hääletada!

Kui Ülemnõukogu teistsugust otsust ei võta, ei nõua teistsuguse otsuse vastuvõtmist, siis soovitav oleks otsus vastu võtta presiidiumil.

Praegu on Ülemnõukogu juhatuse laual kümneid, võib-olla isegi sajani ulatuv kogus kirju ja telegramme. Sõltumatute demokraatide saadikute rühm teeb ettepaneku diskussiooni mitte avada, moodustada parlamendikomisjon, kes viib läbi uurimise, vormistab dokumendid ja kannab meile ette.

Mul on selline ettepanek, et me siiski täna läheneksime küsimusele selliselt, et te usaldaksite minu valikut sõnavõttude ja kõnede osas. Esimesena saab sõna Tiit Made.

T. Made

Austatud eesistuja! Lugupeetud Ülemnõukogu liikmed! Kolleegid! Eilne päev kinnitas tea mitmes kord, et kõige purustavam jõud selles maailmas peitub inimeste rumaluses ja pimeduses. Selle riigi koosseisus, kus meil on olnud õnnetus 50 aastat elada, on kõik need revolutsioonilised

ja stagnatsioonilised 73 aastat sõditud mõistuse ja arukusega. Need mõlemad paistavad tänaseks olevat hukutatud ühe kahtlase väärtusega poliitilise süsteemi primitiivsetesse keerdkäikudesse.

Veel tänagi õpetatakse Tallinna asutustes, üleliidulistes tehastes inimesi, et nad teatud märksõnu kuuldes võtaksid sisse automaathoiaku. Mulle tundub, et üleliidulist omanikumentalteeti esindava Tallinna kontserni "Dvigatel" peadirektor peab näiteks Ülemnõukogu omale alluvaks organisatsiooniks.

Tänased lahkarmused ei ole eesti ja vene rahva põhimõttelised erimeelsused. Need on sisuliselt ühe vabadust ihkava rahva ja imperialistlike ambitsioonidega üleliiduliste ettevõtete lahkarmused. Ei ole eesti rahva süü, et erimeelsuste piirid langevad ühte rahvuslike piiridega. Seda kasutavad ära sõjatööstuskompleksi ja šovinistlike ringkondade demagoogid.

Eesti rahva alalooline mälu on detailselt talletanud minevikusündmused. Praktiliselt igas perekonnas on jälgi minevikurepressioonidest ja hävitamistest. Ükski Venemaa valitseja Ivan Julma ajast alates ei ole eesti rahvale õnne ja heaolu toonud. Meid on aina üritatud allutada ja valitseda. Seda on ka suure eduga tehtud. Meid on tapetud, teibasse aetud, küüditatud, emigreerima sunnitud, mõnitatud ja alandatud. Eriti palju valet on genereeritud 1939.–40. aasta sündmuste kohta. Nõukogude Liidu glasnosti masinavärk ragiseb ja krigiseb, kui tuleb juttu tollastest sündmustest. Kuni Venemaa rahvaid õnnestub ajaloo ümberkirjutamisega petta, loodetakse säilitada ka impeerium.

15. mail olid mõni tuhat inimest petetud käputäie demagoogide poolt Toompeale. Neid tiivustas siia märksõna ja nad võtsid sisse automaathoiaku. Vohasid madalad kired, tormitses brutaalsus, silmades kiirgas fanaatiline vihkamine ja jõu näitamise iha. Ka alkohol oli kutsutud liitlaseks.

Teame, et vene rahval ei ole pikkade aastakümnete jooksul oma juhtidega vedanud. Vene rahva juhid on viinud selle suure ja rikka riigi majanduslikku ning poliitilisse kaosesse ning surunud inimesed viletsusse. Lõhutud ja lagastatud on ka eestlaste maa.

Ometi oleme valmis andma tööd, peavarju ja kaitset venelastele, ukrainlastele, valgevenelastele ja teistele, kes oma juhtide rumaluse tõttu on ühel või teisel põhjusel asunud Eestisse elama. Kuid meid sõimatakse ja teotatakse selle eest. Oleme valmis andma nendele inimestele, kes vastava sooviavaldusega loobuvad Nõukogude Liidu kodakondsusest, kõik Eesti Vabariigi kodanike õigused. Meid sõimatakse ja teotatakse selle eest. Oleme valmis andma nendele inimestele, kes tahavad töötada Eestis, kuid ei soovi loobuda Nõukogude Liidu kodakondsusest, vastava loa, kui

oleme põhimõtetes saavutanud Nõukogude Liidu valitsusega kokkuleppe. Meid sõimatakse ja teotatakse selle tahtmise eest.

Väike rühm hasartseid demagooge manipuleeris 15. mail massipsühhoosiga. Nad püüdsid haarata võimu, püüdsid teha tsiviliseeritud ühiskonnast barbarite ühiskonna. Eilse riigipöördekatsega olid kahjuks seotud ka mitmed Eesti Ülemnõukogu saadikud. Kas tõesti ka mõnedes meie kolleegides on metsikused, impeeriumimeelsus, stalinismi pärand nii sügavalt hinges? Ainus kaitse igat liiki anarhistide, šovinistide, demagoogide, marurahvuslaste vastu on demokraatia. Nii mõnelegi meie Ülemnõukogu liikmele on ka tulevikus vaja kannatlikult selgitada, mis vahe on demokraatia ja demagoogia vahel.

Juhuks, kui me peaksime otsustama, et võtame vastu asjakohase otsuse, on mul pakkuda üks projekt.

Eesti NSV Ülemnõukogu otsus 15. mai 1990. aasta sündmuste kohta.

Esiteks. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu mõistab resoluutselt hukka 15. mail Toompeal Töökollektiivide Ühendnõukogu, interliikumise ja streigikomitee poolt ilma Tallinna linnavalitsuse loata korraldatud ja otseselt Ülemnõukogu ning Ülemnõukogu esimehe härra Arnold Rüütli vastu suunatud kisakoosoleku, mis omandas jõhkra vägivalla vormi ja lõppes Toompea lossi värava lõhkumisega.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed tänavad kohalerutanud Eesti rahvast, kelle resoluutne hoiak sundis ründajad häbiga taanduma.

Teiseks. Tunnistada Töökollektiivide Ühendnõukogu, interliikumise ja streigikomitee tegevus anarhistlikuks ja terroristlikuks ning tühistada Töökollektiivide Ühendnõukogu registreerimine tegutseva organisatsioonina.

Kolmandaks. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kvalifitseerib Toompea lossi värava lõhkujate ja neid sellele õhutamise tegevust kui ettekavatsetud kallaletungi Ülemnõukogule.

Neljandaks. Juhtida Ülemnõukogu saadikute tähelepanu asjaolule, et koostöö asotsiaalsete ja terroristlike elementidega on kokkusobimatu Ülemnõukogu saadiku seisundiga. Volitada Ülemnõukogu eetikakomisjoni arutama nimetatud saadikute tegevust 15. mail ja tegema Ülemnõukogule oma ettepanekud. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Ma tuginen teie usaldusele selles küsimuses, et jätan õiguse sõnavõtude ja kõnede järjekorra otsustamiseks. Sõna saab Vladimir Lebedev.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Eilsete sündmuste käik näitas, et vabariigi juhtkond endiselt ei arvesta venekeelse elanikkonna arvamusega. Vaatamata sellele, et veel hommikul informeeriti Ülemnõukogu ürituse eesmärgist, Ülemnõukogu esimees hr. Rüütel ei leidnud võimalust töökollektiivide esindajate delegatsiooniga kohtumiseks ja kahjuks peaminister pöördus raadio kaudu Eesti rahva poole avaldusega riigipöörde ohust, kuigi, kui me tuletame meelde meil eile toimunud debatte, siis mõned saadikud avaldasid otseselt arvamust, et dialoogi tuleb pidada. Nagu meil õnnestus selgitada, hakkasid sündmused väljuma organiseerijate kontrolli alt pärast seda, kui kisti maha trikolorist allapoole paigutatud punane lipp. Väljakule kogunenud hakkasid nõudma lipu tagastamist. Vaatamata mõningate Ülemnõukogu saadikute pöördumisele, samuti mõnede küllalt kõrgete siseministeeriumi töötajate arvamusele vajadusest leida mingeid kompromisse, neid samme ei tehtud. Ja edasi toimus see, mida te, lugupeetud kolleegid, juba isegi teate. Ma tahan siin veel lisada mõningaid eilse päeva detaile. Kui Toompea õue tunginud inimesed hakkasid rahunema ja "Võrdsete õiguste eest" saadikutegrupi liikmed kõnelesid sellest, et Toompealt tuleb lahkuda, s.t. kui kired hakkasid vaibuma, kihutas õue suure kiirusega valge RAF mikrobuss ja riivas paari inimest! Õnneks ei saanud keegi tõsiselt kannatada. Olgu teada, et omakohut juhi kallal, kes muuseas oli rahvuselt eestlane, õnnestus vältida sellest aktsioonist osavõtnud malevlaste aktiivse sekkumisega. Ta anti üle miilitsa esindajaile.

Teine moment. Kui Toompealt lahkunud inimesed suundusid Lenini mälestussambale lilli asetama, sõitis Kentmanni tänava ja Lenini pst. nurgal kolonni sisse veoauto GAZ riikliku numbrimärgiga 79-54 EAF. Kas oli see juhus või ettekatsetatud tegu, ei julge ma väita, kuid seda intsidenti tuleb uurida. Lenini mälestussamba juures püüdsid mõned kooperatiivi plafoonidega sõiduautod oma manöövratega ajada lilli asetama tulnud inimesed laiali.

Ma mõtlen, lugupeetud kolleegid, et siiski, enne kui otsustada, kes on süüdi ja kellel oli õigus, ja et üldse anda hinnang ühete või teiste jõudude tegevusele, on tarvis luua saadikukomisjon, kes võiks tähelepanelikult uurida kõiki materjale, sh. ka õiguskaitseorganite töötajate poolt tehtud

videosalvestusi. On vaja moodustada just saadikukomisjon ning ma võtan endale julguse isegi välja pakkuda selle komisjoni liikmed. Ma tahan pakkuda kuut inimest: need oleks Viktor Andrejev, Leisson, Labassov, Sovetnikov, Eller ja Jürjo. Ma annan selle nimekirja üle lugupeetud spiikerile. Tänan!

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kas ollakse kursis ultimaatumi sisuga, mille andis mulle üle Jarovoi? Enamus on kursis? Ma siiski loen põhimomendid teile ette. Et mitte eksida tõlkega, loen vene keeles:

"Täna me deklareerime, et meie kannatusel on tulnud piir, seepärast nõuame:

1. Eesti NSV Ülemnõukogu esimehe kohest erruminekut.
2. Presidendi ukaasi täitmist ja Eesti NSV Ülemnõukogu 1990. aasta 30. märtsi otsuse "Eesti riiklikust staatusest" ning samuti Eesti NSV seaduse 1990. aasta 8. maist "Eesti sümboolikast" tühistamist.
3. Vabariigis Eesti NSV riikliku staatuse küsimuses üldrahvaliku referendumini viivitamatut läbiviimist.
4. Keelata vabariigi valitsusel, kohalikel nõukogudel tõsta toidukaupade, esmatarbekaupade ja kommunaalteenuste jaehindu enne NSV Liidu ühtse hinnapoliitika määramist.

Juhul, kui nimetatud nõudeid ei rahuldata 17. mai kella 15-ks, taasalustavad töökollektiivid poliitilist streiki alates kella 10-st 21. mail.

E. Savisaar

Austatud Ülemnõukogu juhataja, lugupeetud rahvasaadikud! Ma informeerin teid valitsuse tegevusest tänase päeva jooksul.

Nagu hommikul hr. Nugis teatas, moodustati eile öösel valitsuse operatiivkomisjon, kuhu kuuluvad vabariigi õiguskaitseorganite töötajad, Tallinna linna volikogu esimees, Eesti Vabariigi riigiminister, Riikliku Julgeoleku Komitee esimees, Ülemnõukogu riigikaitsekomisjoni esimees jne. Operatiivkomisjoni bülletàne hakatakse välja andma kuni olukorra rahunemiseni kaks korda päevas. Praegu on olukord kontrolli all, kuigi on palju kuulujutte, mis inimeste meeli ärevaks teevad, aga iga informatsiooni kontrollitakse.

Teiseks, valitsus võttis vastu määruse luua organisatsioon "Eesti Kodukaitse". See on riiklik organisatsioon, mitte kellegi eraarmee ja tegutseb Siseministeeriumi juures; selle ülemaks kinnitati siseminister hr. Laanjärv. Kodukaitse ülesandeks on abistada Siseministeeriumi vabariigi eriti tähtsate objektide kaitse alla võtmisel. Täna registreeriti Kodukaitse Tallinnas ca 2000 inimest, mis tundub võimaldab tugevdada objektide valvet ja muuta kogu valvesüsteem märksa paindlikumaks.

Kolmandaks. Töökollektiivide Ühendnõukoguga seotud küsimusi arutati valitsuse istungil, kuhu oli palutud ka Töökollektiivide Ühendnõukogu esimees kindral Jarovoi, teda ei olnud, aga kohale tulid siin saalis viibivad Töökollektiivide Ühendnõukogu funktsionäärid hr. Petinov ja hr. Lebedev. Valitsuse istungil arutati esiteks Töökollektiivide Ühendnõukogu osavõttu eilsete sündmuste organiseerimisest (ettevõtetes on leitud plakateid TKÜN-i allkirjaga, mitmed TKÜN-i juhid eesotsas nõukogu esimehega olid ürituse otseste initsiaatorite hulgas).

Avalduse tegi ka Tallinna linna volikogu esimees hr. Kork, kes iseloomustas TKÜN-i poolt võimude korralduste ignoreerimist ja omavoli seoses 9. mai üritustega, samuti k.a. varem toimunud üritustega.

Seoses sellega valitsus ja õiguskaitseorganid ning prokuratuur arutasid seda küsimust. Otsustati, et kuni 23. maini (selleks päevaks valitsus võtab vastu lõpliku otsuse, sest TKÜN on registreeritud vabariigi valitsuse poolt) peatada TKÜN-i põhikirja registreerimisest tulenevad õigused, seoses sellega külmutada ka TKÜN-i arveldusarve, tähendab peatada sealt rahaliste operatsioonide teostamine. Lõplik otsus seoses TKÜN-iga, kuna esindajad väitsid, et nad ei ole kuidagi seotud eilse ürituse organiseerimisega, võtta vastu 23. mail pärast seda, kui asja on analüüsitud. Aga esialgu peeti vajalikuks ennetavaid abinõusid.

Edasi. Täna hommikul oli koos prokuratuuri, justiitsministeeriumi, ülemkohtu ühine nõupidamine, kus tähelepanelikult töötati läbi need videolindid, mis eilsest üritusest tehti. Arutati, kuidas juriidiliselt kvalifitseerida eilseid sündmusi. Õiguskaitseorganite otsusest me teatame lähemal ajal. Küll aga ma võin teile öelda, et vabariigi prokuratuur juba algatas täna süüasja eriti tähtsate asjade uurija juhtimisel. Vabariigi prokuröri juures on moodustatud grupp, kes tegeleb selle küsimusega.

Ma ei poolda seda seisukohta, et videolinti 15. mai sündmustest vaadatakse ainult saadikute kitsas ringis, on kokkulepe Eesti Televisiooniga, et seda videolinti näidatakse lähemal päevil. Seal on palju huvipakkuvat materjali, mis peaks olema tähtis mitte ainult saadikutele, vaid kogu

rahvale, kaasa arvatud kindlasti (võib-olla isegi eeskätt) vene rahvale, sest et püüti ju väita, et eilne toimus vene rahva nimel. Ma arvan, et nii mõnigi just nimelt sellest rahvusest inimene pärast seda mõistab, kes on need jõud, kes püüavad temaga tegelikult manipuleerida. Nii et selle lindi maksimaalset avalikustamist valitsus toetab igapidi.

Pean ka ette kandma, et tugevdatud on nii selle maja kui ka teiste oluliste objektide kaitset, on loodud kontaktid nii Moskvast kui ka Läänes selleks, et objektiivne informatsioon sündmuste kohta leviks, ning on pidev side Läti ja Leeduga. Täna!

H. Peterson

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on heameel, et härra peaminister andis informatsiooni, mida me kõik ootasime. Ma tahtsingi öelda seda, et järgnev omavaheline mõttevahetus on sisuliselt mõttetu, sest nagu me juba kuulsime, süüdi on teised, ja tundub, nagu kõik peale nende oleksid süüdi olnud selles asjas. Kuid samad üritused toimusid ka Riias ja paralleele võib tõmmata siin 1940. aasta sündmustega Baltikumis.

Kuid selsamal päeval kell 15.45 tundsin ma platsil ära ühe inimese kolmest sportlikust noormehest, kes tulid esmaspäeva hommikul Moskva rongilt. Võib-olla oli ka juhuslik, et need inimesed tulid Moskvast.

Ma usun, et oleks hea, kui saaksime kuulata veel ka hr. Urget, kes andis televisioonile ametliku informatsiooni ja võib-olla oleks meil võimalik teada, nii palju kui see on võimalik, andmeid senisest uurimiskäigust.

Ja teiseks, kuulaksime ära härra Jürjo, kes räägiks teatud saadikute käitumisest ja osavõtust sellest pogrommist. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Niikaua, kui me seda küsimust veel arutame, aga millal me lõpetame, me seda otsustame koos, on mul palve, et me avaldaksime oma arvamust ultimaatumi kohta.

A. Labassov

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma mõtlen, et tuleb avaldada vaid kahetsust seoses selle intsidendiga, mida me arutame. Kahjuks osal miitingust osavõtnutel võitsid emotsioonid mõistuse. Kuid ma tahaksin teile öelda, et maailmas eksisteerib üks väga huvitav dokument. Seda

on tähelepanelikult uurinud kaks siin istuvat inimest, ma tean seda täpselt, kaks siin viibivat kaptenit – mina ja üks meie kolleegidest. Selle nimetus on "Laevade meres kokkupõrgete ärahoidmise eeskirjad". Niisiis, selle dokumendi eksisteerimise enam kui saja-aastase ajaloo vältel on ainult üks juhus, kui õnnestus kindlaks määrata, kes oli süüdi ja kellel oli õigus, s.t. ühel oli sajabrotsendiline õigus, teine sajabrotsendiliselt süüdi. Üldiselt aga, kui arutatakse selliseid situatsioone, siis määratakse poolte süü aste 30:70, 50:50 jne. Seepärast tahaks ma toetada siin kõlanud vabade demokraatide, ka minu seltsimehe Lebedevi ettepanekut selle kohta, et me teiega praegu, läbielatud emotsioonide mõjutusel, ei ole aga veel möödunud 24 tundi, ei võtaks vastu otsust. Kõrvalepõikena tuletan meelde, et saksa sõjaväes oli ohvitseril keelatud soldatit karistada enne 24 tundi, et emotsioonid ei saaks mõjutada karistuse objektiivsust. Seepärast püüded koheselt määrata TKÜN-i, interliikumise või streigikomitee süü astet ei saa olla objektiivsed, ma arvan, et kui me kahe-kolme päeva möödudes mõtleme järele, hindame kõiki enda ja teiste samme, siis leiame ühtesid või teisi vigu, mida me tegime selle, öelgem otse, emotsionaalse pinge ajal, mis oli selles saalis.

Seepärast lõpetagem tänaseks diskussioon, sest et ma arvan, et need, kes soovisid, juba ka jõudsid teenida endale juhtunu arvel piisavaid poliitilisi dividende ning võimaldada praegu Ülemnõukogu kõnetooli selleks, et jätkata nende poliitiliste dividendide lõikamist, oleks ebakorrektn. Loogem Ülemnõukogu kui vabariigi kõrgeima seadusandliku organi saadikukomisjon. See komisjon tundide- ja minutite kaupa, piinlikult jõuab selgusele toimunud sündmustes, lahkab iga kohalolnud poole või inimese tegusid, kuna nagu ma mõistan, ei saa uurimisgrupile olla kättesaadav kõik see, mis peaks olema kättesaadav saadikukomisjonile. Andkem talle töötamiseks, kui vaja, siis kiireks töötamiseks aega teha ka vajalikud järeldused. Ja ma tuletaks veel kord meelde: seni, kuni üks või teine subjekt, olgu ta juriidiline või eraisik, ei ole kohtu poolt süüdi mõistetud, on ta süütu. Seepärast teen veel kord ettepaneku lõpetada sellega diskussioon, luua komisjon ning pärast selle ettekande arutelu võtta vastu vastavad otsused, et mitte sattuda veel kord teravasse olukorda.

Juhataja

Kas te olete nõus, et anname viimase kõnevõimaluse saadikueetikakomisjoni esimehele Villu Jürjole ja sellega me lõpetame diskussiooni? Villu Jürjo!

V. Jürjo

Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Saadikueetikakomisjon ei ole tavaliselt kiirustanud reageerima ka mitte igale rumalusele või labasusele ja sellepärast me oleme kaunis vähe pabereid koostanud. Täna sel päeval vaatasime läbi ja võtsime siiski vastu kolm paberit, mille ettelugemiseks palun teilt luba.

Esimene on siis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikueetikakomisjonilt Ülemnõukogule.

"Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 15. mai 1990. aasta hommikupoolsel istungil võtsid sõna saadikuterühma "Võrdsete õiguste eest" ja "Kommunistlik fraktsioon" saadikud V. Lebedev, N. Aksinin ja G. Israeljan, seejuures Vladimir Lebedev korduvalt. Sõnavõttudes püüdsid ülalnimetatud saadikud veenda Ülemnõukogu liikmeid, et 15. mail kella 16-ks planeeritud sündmus ei ole miiting, vaid nõudmiste üleandmine. Otsustades aga toimunud tehnilise ettevalmistuse ja organiseerituse järgi, oli tegu miitinguga ja neid ettevalmistusi ei saa teha käigupealt. Seega esitasid saadikud V. Lebedev ja G. Israeljan ning N. Aksinin Ülemnõukogule teadvalt valesid andmeid, üritades nii mõjutada arutluse käiku. Saadikueetikakomisjon taotleb Ülemnõukogult sellise tegevuse resoluutset hukkamõistu."

Teise kirja võttis komisjon vastu laiema üldsuse tarbeks ja see on Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikueetikakomisjoni pöördumine Eestimaa rahva poole:

"Iga inimene on vastutav oma tegude eest, iga inimese sõna ja tegu jätab jälje, mida on raske olematuks muuta. Ülemnõukogu saadik on seejuures rahva esindaja, kelle tegudel ja arvamustel on laiem tähendus. 15. mai õhtupoolikul Toompeal toimunud sündmused kohustasid ka saadikuid avama oma kõlbelist palet. Nimelt püüdis siis poliitiliste avantüristide poolt juhitud rahvahulk tungida Toompea lossi, et sundida Eesti Vabariigi Valitsust taganema iseseisvuse rahuviisilise taastamise teelt. Kahjuks käitusid ebakõlbeliselt ka mõned Ülemnõukogu saadikud, valetades teadlikult ja küttes rahvast üles vastutustundetute loosungitega. Loeme ebakõlbeliseks saadikute P. Panfilovi, V. Lebedevi, S. Petinovi, A. Gussevi, G. Israeljani ja L. Annuse tegutsemise.

Me ei saa siduda rünnet võimu vastu ühegi rahvuse, vaid ainult ühe poliitilise rühmitusega. Pöördume rahva poole küsimusega, kas need saadikud tõepoolest esindavad kogu venekeelset elanikkonda, nagu nad ise väidavad. Valijad ise peavad otsustama oma esindajate küsimuse.

Samas avaldab komisjon tunnustust teistest rahvustest Ülemnõukogu saadikutele, sealhulgas sõjaväe, Ida-Virumaa, Paldiski ja osadele Tallinna saadikutele, kes 15. mai õhtul säilitasid tasakaalu ja seisis õiguskorra eest. Meie tänu kuulub rahumeelsele rahvale, kes otsustaval hetkel

sellise vastutustunde ja üksmeelega seisis oma vabaduse kaitsel. Hoia, Jumal, Eestit, meie kodumaad!"

Ja kui on võimalus käsutada pulti, siis palun ma teid ära kuulata ka Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikueetikakomisjoni teate, mis sisult ei käi selle teema juurde, aga mida meie komisjon pidas vajalikuks teile informatsiooni korras edasi anda.

Teade. "11. mai 1990 seisuga ei ole end Ülemnõukogusse alalisele tööle vormistanud järgmised rahvasaadikud: Genik Israeljan, Lembit Annus, Viktor Jermolajev, Pavel Panfilov, Aleksandr Gussev, Sergei Petinov, Vladimir Lebedev, Nikolai Zahharov, Sergei Sovetnikov, Vladimir Malkovski, Juri Jevstignejev, Ülo Uluots, Ivar Raig, Arvo Sirendi, Hillar Eller, Peeter Lutt, Lembit Kaljuvee, Lembit Arro, Aavo Mölder, Uno Anton, Sergei Volkov, Jevgeni Kotšegarov, Zijautdin Abdurahmanov.

Saadik Vaino Väljas on haige ja saadik Indrek Toome on teatanud, et kuni 1. juunini on ta kohustatud töötama Eesti Vabariigi Valitsuses ja tegeleb üleandmisega.

Saadikute üldarv, kes ei ole end Ülemnõukogusse tööle vormistanud, on 11. mai seisuga 22, lisaks 3 sõjaväelasest saadikut. Saadikueetikakomisjon juhib saadikute tähelepanu kohustusele, mida neile paneb Eesti Ülemnõukogu ajutise töö- ja kodukorra paragrahv 17 lõiked 1 ja 2". Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Ma palun teid nõustuda selliste lähenemisviisiga, et me ei võta täna vastu mingit otsust ja ei moodusta mingit komisjoni. Homme toimub Ülemnõukogu Presiidiumi istung, kus seda küsimust põhjalikult arutatakse, kuulatakse ära kõik vajalikud asjaosalised, ja kui selle otsuse põhjal on vaja moodustada mingeid komisjone, siis me arutame seda teiega koos. Tänan, tundub, et ei ole veel selleks õige aeg. Sõnavõttud on seega lõpetatud!

Ja nüüd teadaanded. Seitsmendal istungjärgul hakkame arutama valitsuse programmi.

Presiidiumi korraline istung algab homme kell 10 Kadriorus.

Seitsmes istungjärk algab esmaspäeval kell 11. Sellega on kuues istungjärk lõppenud.